

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα: Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Ειδίκευση: Διεθνής Πολιτική Οικονομία

Διπλωματική εργασία : Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 στην περιοχή των Βαλκανίων. Η περίπτωση της Σερβίας και της Σλοβενίας.

Υπεύθυνη φοιτήτρια : Ειρήνη Περιβολάρη Α.Μ. 1210Μ090

Επιβλέπων καθηγητής : Ανδρέας Αντωνιάδης

Ακαδημαϊκό έτος : 2011-2012

Περιεχόμενα

Τα Δυτικά Βαλκάνια	5
Μέρος Πρώτο : Η επίδραση της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια	7
Η επίδραση της κρίσης ανά οικονομικό κλάδο.....	7
ΑΕΠ	10
Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	11
Εμπόριο	12
Ανεργία.....	15
Δημοσιονομικά μεγέθη.....	16
Τραπεζικό σύστημα.....	17
Χρηματιστήριο.....	19
Πληθωρισμός	20
Τουρισμός.....	20
Εμβάσματα	21
Spreads	21
Η επίδραση της κρίσης σε κάθε χώρα της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων.....	22
Αλβανία	22
Βοσνία & Ερζεγοβίνη.....	24
Κροατία.....	26
Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.....	27
Κόσοβο	29
Μαυροβούνιο.....	30
Συμπεράσματα για την επίδραση της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια.....	31
Μέρος Δεύτερο: Σερβία και Σλοβενία	35
Σερβία.....	35
ΑΕΠ	37
Δημοσιονομικά μεγέθη	37
Ανταγωνιστικότητα	38
Πληθωρισμός	39
Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	40
Εμπόριο	42
Νόμισμα	43
Spreads ομολόγων	44
Οίκοι αξιολόγησης.....	45

Τραπεζικός τομέας	45
Αγορά εργασίας.....	47
Εμβάσματα	47
Στήριξη από Διεθνείς Οργανισμούς.....	48
Σχέση με Ευρωπαϊκή Ένωση	49
Μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης	50
Πολιτικές εξελίξεις	50
Σλοβενία	51
ΑΕΠ	52
Εμπόριο	53
Πληθωρισμός	53
Οίκοι αξιολογήσεων	54
Ανταγωνιστικότητα	55
Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	56
Τουρισμός.....	57
Αγορά εργασίας.....	58
Τραπεζικός τομέας	60
Έκθεση Σλοβένικων τραπεζών σε τοξικά ομόλογα της κρίσης του 2008	62
Δημοσιονομικά μεγέθη	62
Spreads ομολόγων	64
Πολιτική κρίση.....	65
Μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης	66
Συμπεράσματα	69
Επίλογος	73
Ευρετήριο Πινάκων	74
Βιβλιογραφία	76

Πρόλογος

Η εργασία αυτή, αναφέρεται στην επίδραση την οποία είχε η παγκόσμια οικονομική κρίση η οποία ξεκίνησε στις Ηνωμένες Πολιτείες και αποτελεί την πιο σημαντική της σύγχρονης εποχής, στην περιοχή των Βαλκανίων τόσο στους μακροοικονομικούς δείκτες της οικονομίας όσο και στην πολιτική ζωή και τον κοινωνικό ιστό των χωρών. Συγκεκριμένα, οι χώρες στις οποίες επικεντρώθηκε η έρευνα είναι αυτές τις πρώην Γιουγκοσλαβίας όπως η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, η Σερβία, η Σλοβενία, το Μαυροβούνιο, η Κροατία, το Κόσοβο και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη καθώς και η Αλβανία λόγω της σχετικής ομοιογένειας, της γεωγραφικής εγγύτητας και του κοινού παρελθόντος. Η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Ελλάδα αν και ανήκουν στην Βαλκανική Χερσόνησο, δεν γίνονται αντικείμενο ανάλυσης τόσο λόγω της ιδιότητας τους ως μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και λόγω των διαφορετικών παραγόντων που τις χαρακτηρίζουν σε σχέση με τις προαναφερθείσες χώρες του δείγματος.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι ο εντοπισμός των επιπτώσεων της κρίσης στις χώρες της περιοχής και ο προσδιορισμός τους μέσω της εξέτασης διαφόρων συνόλων δεικτών από όλες τις χώρες. Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται γενικά στην περιοχή συγκρίνοντας τους οικονομικούς δείκτες των Βαλκανίων όπως η ανεργία, το ΑΕΠ, τα εμβάσματα, το εμπόριο, το τραπεζικό σύστημα και άλλους και την πορεία τους πριν την κρίση και μετά από την διάχυσή της στα Βαλκάνια. Οι δείκτες που λήφθηκαν υπόψιν θεωρούνται οι σημαντικότεροι για την ανάλυση των επιπτώσεων στην οικονομία, την κοινωνική διάρθρωση και την εξωτερική θέση των χωρών αυτών. Το δεύτερο, επικεντρώνεται στις επιμέρους χώρες των Δυτικών Βαλκανίων και βασίζεται σε οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες οι οποίοι αναφέρθηκαν συνολικά για την περιοχή στο πρώτο κεφάλαιο για να δείξει την επίδραση την οποία είχε η κρίση σε κάθε χώρα ξεχωριστά ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Στο δεύτερο μέρος, το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται στην Σερβία και την Σλοβενία αντίστοιχα, με περισσότερα στοιχεία και περισσότερο εκτενή έρευνα για τις επιπτώσεις της κρίσης. Οι δύο αυτές χώρες επελέγησαν λόγω της διαφορετικής

θέσης τους στο παγκόσμιο σύστημα και στην περιοχή. Η Σλοβενία είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του NATO και η μόνη χώρα από την πρώην Γιουγκοσλαβία που έχει καταφέρει να ενταχθεί και στους δύο πολυμερείς οργανισμούς. Αντίθετα, η Σερβία βρισκόταν σε διεθνή απομόνωση μέχρι πριν από λίγα χρόνια και έχει ακόμα να διανύσει μακρά πορεία προκειμένου να ενταχθεί σε αυτούς τους οργανισμούς. Η εργασία περιλαμβάνει την ανάλυση βασικών τομέων της οικονομίας αλλά και την επίπτωση της κρίσης στην πολιτική σκηνή και την σχέση των χωρών με τους διεθνείς οργανισμούς.

Η βιβλιογραφική έρευνα στηρίχτηκε κυρίως σε πηγές μέσω του διαδικτύου, σε επίσημα έγγραφα και εκθέσεις σχετικά με την περιοχή. Αυτά προήλθαν είτε από τα κράτη και κυβερνητικές πηγές, είτε από τους πολυμερείς οργανισμούς οι οποίοι δραστηριοποιούνται στο έδαφος των χωρών, είτε από εκθέσεις ξένων τραπεζών λόγω της έλλειψης βιβλίων και εκδόσεων για τα Δυτικά Βαλκάνια και την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης σε αυτά. Σε αρκετές περιπτώσεις, όπως στην Σερβία, τα κυβερνητικά έγγραφα ήταν διαθέσιμα μόνο στην τοπική γλώσσα ενώ σε άλλες χώρες τα αξιόπιστα έγγραφα διέθεταν λιγότερο πρόσφατα στοιχεία (για παράδειγμα μέχρι το 2010) περιορίζοντας την δυνατότητα αναζήτησης των απαραίτητων αποτελεσμάτων. Τέλος, στην περίπτωση της Σλοβενίας διεξήχθη έρευνα σε τραπεζικές εκθέσεις και τοπικές εκδόσεις μη προσβάσιμες από την Ελλάδα, λόγω της διαμονής μου εκεί στο πλαίσιο του προγράμματος ανταλλαγής φοιτητών “Erasmus” .

Τα Δυτικά Βαλκάνια

Η ενότητα αυτή είναι αφιερωμένη στην ανάλυση των επιπτώσεων της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια και πρόκειται να χωριστεί σε δύο μέρη. Στο πρώτο, θα γίνει εξέταση των οικονομικών τομέων συνολικά για όλες τις χώρες μέσω συγκεντρωτικών πινάκων και στοιχείων για την περίοδο πριν την κρίση έως τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία ενώ στο δεύτερο μέρος θα ακολουθήσει επικεντρωμένη αναφορά σε κάθε χώρα της εξεταζόμενης περιοχής ξεχωριστά, με βάση τις ιδιαιτερότητες της και τις ειδικές επιδράσεις από την κρίση. Αυτό εξυπηρετεί στο αναδειχθούν, τόσο οι γενικές τάσεις για την περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων όσο και να εντοπιστούν οι διαφορετικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε χώρα και επηρεάζουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάστασή της μετά το 2008.

Τα Δυτικά Βαλκάνια είναι μια ιδιαίτερη περιοχή της Ευρωπαϊκής ηπείρου η οποία στο παρελθόν είχε ταλανιστεί από σοβαρές κρίσεις και αιματηρούς πολέμους. Ορισμένα από τα κράτη της περιοχής διαθέτουν εθνοτική ομοιογένεια όπως η Κροατία και η Αλβανία. Αντίθετα, άλλα όπως η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το νεοσυσταθέν κράτος του Κοσόβου αποτελούνται είτε από τρεις διαφορετικές εθνότητες ή βρίσκονται κάτω από την επιρροή παλαιών οικογενειακών φατριών αντίστοιχα. Τα Δυτικά Βαλκάνια αυτή τη στιγμή χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: τα κράτη που είναι ενταγμένα στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ όπως η Σλοβενία, σε αυτά που ανήκουν στο ΝΑΤΟ και πρόκειται στο μέλλον να ενταχθούν στην ΕΕ όπως η Κροατία και η Αλβανία και στα κράτη που δεν είναι μέλη κανενός οργανισμού από τους δύο όπως είναι η Σερβία, η ΠΓΔΜ, το Μαυροβούνιο, το Κόσοβο και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Πριν το 2008, τα Δυτικά Βαλκάνια προσπαθούσαν να καλύψουν την διαφορά που διέθεταν με την υπόλοιπη Ευρώπη και διατηρούσαν μια πορεία ανάπτυξης η οποία διακόπηκε σταδιακά, καθώς η κρίση επηρέασε την Γηραιά Ήπειρο αναγκάζοντας ορισμένα από τα κράτη της περιοχής να προσφύγουν στην βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Η οικονομική κρίση απέδειξε το χαρακτηρισμό των Δυτικών Βαλκανίων ως «περιφέρεια της Ευρώπης» και ανέδειξε τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά προβλήματα που υπήρχαν. Επηρέασε τα Βαλκάνια μέσω των εξαγωγών τους και λόγω των δυσκολιών εφαρμογής διαρθρωτικών αλλαγών, της ανάδειξης εθνικιστικών διαφορών, της πολιτικής αστάθειας και της ενίσχυσης της παραοικονομίας, οι κυβερνήσεις διέθεταν λιγότερα δημοσιονομικά εργαλεία για

την αντιμετώπιση της κρίσης. Αυτό ενισχύθηκε από το γεγονός ότι τα προηγούμενα χρόνια ακολουθούσαν επεκτατικές και επενδυτικές πολιτικές μειώνοντας τα συναλλαγματικά αποθέματα. Επίσης, εφόσον η Ευρωπαϊκή Ένωση περιόρισε τους πόρους για ανάπτυξη της περιοχής και ανέβαλε την προοπτική διεύρυνσης, είναι βέβαιο ότι η πορεία προς την ένταξη θα καθυστερήσει λόγω της χειροτέρευσης των μακροοικονομικών μεγεθών των βαλκανικών κρατών και της κρίσης στην Ευρωζώνη που έχει αυξήσει τις απαιτήσεις για τα οικονομικά και χρηματοπιστωτικά κριτήρια που αφορούν στην διεύρυνση της Ένωσης και την είσοδο νέων κρατών σε αυτήν.

Η μετάδοση της κρίσης στην περιοχή οφείλεται στην πτώση των εξαγωγών τους, από τις οποίες εξαρτώνται τα περισσότερα κράτη, τη μείωση των εμβασμάτων από τους μετανάστες που βρίσκονταν στις χώρες της Δύσης και την πτώση των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων. Η καθυστερημένη εξέλιξη της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια είναι αποτέλεσμα της περιορισμένης ενσωμάτωσης της περιοχής στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στις χρηματοπιστωτικές πρακτικές οι οποίες ενεργοποίησαν την κρίση στις ΗΠΑ. Από τον Οκτώβριο του 2008, τα στοιχεία για τις χώρες των Βαλκανίων άρχισαν να παρουσιάζουν πτώση. Παρά την καθυστερημένη εξέλιξη της κρίσης, τα αποτελέσματά της ήταν αρκετά σοβαρά κυρίως στον κοινωνικό τομέα. Τα δυτικά Βαλκάνια είναι η περιοχή με την μεγαλύτερη ανεργία και το μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας στην Ευρώπη ενώ η ανάκαμψη που παρουσιάστηκε μετά το 2010 και το 2011, σε μεγάλο βαθμό δεν δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας.

Η αντιμετώπιση της κρίσης μέσω της νομισματικής πολιτικής και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας στις εξαγωγές μέσω υποτιμήσεων του νομίσματος είναι δύσκολη στα Δυτικά Βαλκάνια καθώς η Σλοβενία ανήκει στην Ευρωζώνη και η νομισματική της πολιτική ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Μαυροβούνιο και το Κόσοβο έχουν υιοθετήσει μονομερώς το ευρώ, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη έχει πίνακα νομισμάτων, η Κροατία και η ΠΓΔΜ έχουν συνδέσει το νόμισμα τους με το ευρώ με σκοπό τη διατήρηση χαμηλότερου πληθωρισμού και μόνο η Αλβανία και η Σερβία διατηρούν ελεύθερα κυμαινόμενες ισοτιμίες.

Οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων δέχτηκαν την βοήθεια της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Αναδιάρθρωσης και Ανάπτυξης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του προγράμματος για τις χώρες που βρίσκονται σε διαδικασία προένταξης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε εξαγγείλει το 2008 την πρόθεση της να στηρίξει τα Βαλκάνια με 25 δις ευρώ. Το Σεπτέμβριο του 2008 η μόνη χώρα η οποία βρισκόταν σε πρόγραμμα στήριξης του ΔΝΤ ήταν η Αλβανία. Τον Ιανουάριο του 2009, η Σερβία προσέγγισε το Ταμείο για δάνειο στήριξης και τον Ιούλιο του ίδιου έτους ακολούθησε η Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Το 2012 τα στοιχεία δείχνουν ότι τα δυτικά Βαλκάνια έχουν τεθεί σε τροχιά ανάκαμψης αλλά δεν πρόκειται να συναντήσουν τα υψηλά ποσοστά ανάπτυξης προ

της κρίσης για κάποια χρόνια ακόμα. Εν μέρει, η ανάκαμψη αυτή ήταν και αποτέλεσμα της βοήθειας από διεθνείς παράγοντες όπως διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί αλλά και ιδιωτικές τράπεζες και εταιρείες οι οποίες δεν επέλεξαν τον δρόμο της εξόδου από τα Βαλκάνια θεωρώντας τα ευνοϊκή περιοχή για επενδύσεις αντικατοπτρίζοντας μια πρωτοβουλία συντονισμένης στήριξης τη λεγόμενη «Πρωτοβουλία της Βιέννης». Η πρωτοβουλία αυτή προέβλεπε ότι οι χώρες υποδοχής θα παρείχαν ρευστότητα και εγγύηση καταθέσεων για τις ξένες τράπεζες των οποίων οι μητρικές θα προσπαθούσαν να επανακεφαλαιοποιήσουν και να χρηματοδοτούν παρέχοντας τους πρόσβαση σε χρηματοπιστωτικές αγορές χωρίς περιορισμούς ενώ θα υπήρχε ταυτόχρονη στήριξη από τις πολυμερείς τράπεζες ανάπτυξης. Ωστόσο, οι αξιολογήσεις των κρατών των Βαλκανίων περιορίζουν την πρόσβαση τους στις αγορές, ενώ μόνο η Κροατία έχει αξιολόγηση που της επιτρέπει την πρόσβαση στον μακροχρόνιο δανεισμό.

Μέρος Πρώτο : Η επίδραση της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια

Η επίδραση της κρίσης ανά οικονομικό κλάδο

Οι επιπτώσεις που είχε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση σε κάθε χώρα είναι απόρροια δύο βασικών παραγόντων: πρώτον, των εσωτερικών ιδιαιτεροτήτων όπως το μέγεθος της οικονομίας, ο βαθμός ανάπτυξης, το εξωτερικό χρέος κ.α και δεύτερον, των εξωτερικών επιρροών και της παγκόσμιας οικονομικής αλληλεπίδρασης. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 δεν επηρέασε άμεσα τα Βαλκάνια κυρίως λόγω της ανεπαρκούς ανάπτυξης του χρηματοπιστωτικού τους συστήματος και της σύνδεσης του με το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό δίκτυο. Παρόλα αυτά τα Βαλκάνια επηρεάστηκαν έμμεσα, από το δεύτερο ρεύμα της κρίσης που ήταν η μείωση της ρευστότητας στην αγορά και από το τρίτο, την μείωση των εξαγωγών λόγω των οικονομικών εξελίξεων στις βασικές χώρες που εισήγαγαν τα βαλκανικά προϊόντα. (Stiblar, 2009).

Τα Βαλκάνια επηρεάστηκαν αργότερα από άλλες περιοχές της Ευρώπης και σε μικρότερο βαθμό λόγω:

- Της μείωσης της τιμής των καυσίμων (από 147 δολάρια το βαρέλι σε 30 δολάρια) γεγονός που έκανε αρχικά λιγότερο αισθητή την κρίση. (Stiblar, 2009)
- Της μείωσης της τιμής των τροφίμων, τα οποία είναι το βασικό εξαγωγίμο προϊόν της περιοχής, η οποία σταμάτησε μετά το καλοκαίρι του 2008 (Central Bank of Montenegro, 2009, σ. 13)

- Του μειωμένου ανοίγματος των τραπεζών στην χρηματοπιστωτική αγορά και κατά συνέπεια στα τοξικά δομημένα ομόλογα.
- Της ήδη χαμηλής ανάπτυξης που είχαν μετά τον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας που έδωσε την ευκαιρία στα κράτη αυτά να αξιοποιήσουν καλύτερα τις δυνατότητες του και τις προοπτικές τους και να κινηθούν αναπτυξιακά . (Stiblar, 2009)
- Το μικρότερο άνοιγμα στις διεθνείς αγορές (η αναλογία εισαγωγών-εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ αγγίζει το 70% του διεθνούς μέσου όρου ενώ στις υπηρεσίες το ποσοστό φτάνει το 24%) (Central Bank of Montenegro, 2009, σ. 13)

Οι επιπτώσεις της κρίσης στα Βαλκάνια, αν και εμφανίστηκαν αργότερα, ήταν αρκετά πιο σοβαρές από ότι είχε προβλεφθεί και αυτό γίνεται φανερό αν συγκριθούν οι προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για το 2008 για την περιοχή με τα πραγματικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν το 2009. Για παράδειγμα, για την Αλβανία η πρόβλεψη το 2008 ήταν αύξηση του ΑΕΠ κατά 6,3% και τον επόμενο χρόνο διαψεύσθηκε από τον ίδιο τον οργανισμό καθώς έφτασε μόνο το 0,7%. Το ίδιο ίσχυσε και για την Σερβία όπου η πρόβλεψη του 2008 για 6% αύξηση του ΑΕΠ διαψεύσθηκε με αρνητική αύξηση -4%. (Sanfey, 2010, σ. 4)

Πίνακας 1. «Οι χώρες των Βαλκανίων μετά την έναρξη της κρίσης το 2008»

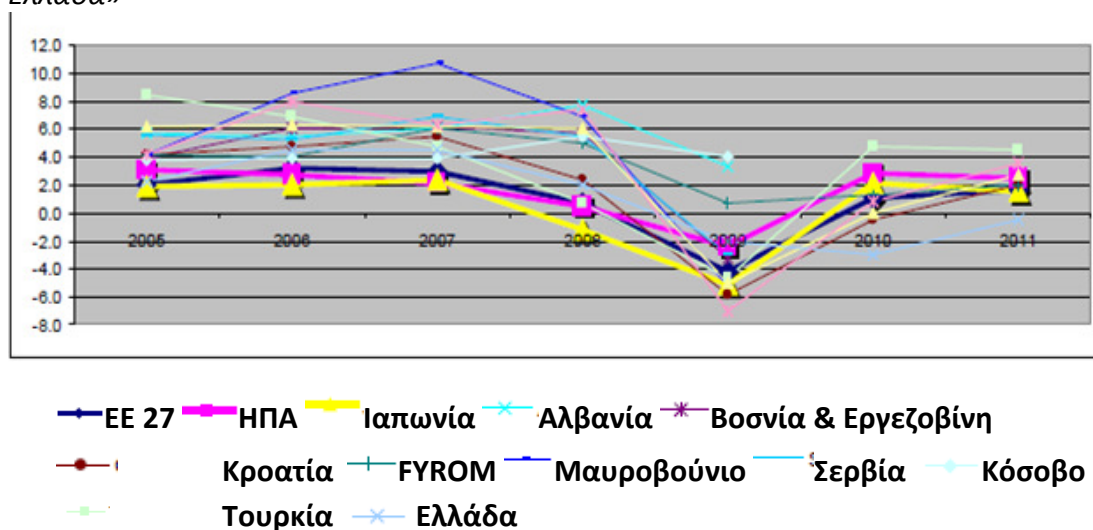
	Μαυροβού νιο	Αλβανία	Βοσνία & Ερζεγοβίνη	Κροατία	ΠΓΔΜ	Σερβία	Κόσο βο	Σλοβ ενία
ΑΕΠ σε εκατ. ευρώ	3339	16500	12833	47370	6507	33861	3804	37.40 3
Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ	37	60,4	50,7	28	28	23,1	-	49.8
Εξωτ. Χρέος	20	9	24	-	17	13,8	-	26.2
Εσωτ. Χρέος	17	51,4	34	-	11	9,3	-	23.6
Ανάπτυξη σε %	-3.5%	3%	-2.5%	-6.3%	-0.4%	-3.5%	-	
Αποθεματικά σε εκατ \$ (2007-2008)	2478-567	2162-1615	5151-3219	10852- 9121	2243- 1501	17490- 8160	1111	1076 602
Ισοζύγιο (εκατ ευρώ)	-976	-2458	-1879	-4454	-851	12301	-773	-1600
Εμπορικό ισοζύγιο (εκατ ευρώ)	-1441	-2362	-4819		-1737	-15876	-1372	-2400
Πληθωρισμός %	6.9	2.2	3.8	2.9	4.1	8.6	0.5	3.7
Χρηματοπιστωτικός κίνδυνος 2008	B3 B2+	B3 B3-	B3 B3-	A2 A2	B1 B1+	B2 B2+	-	-
S&P 2009	BB+ n	-	B+	BBBn		BB-n	B+	AA
Fitch 2009				BBB+	BBB-	BB-		A
Moody's 2009	Baa 1n	B1	B2	Baa3				
Υποστήριξη από το ΔΝΤ	Όχι	Ναι	800 εκατ ευρώ	Όχι	Όχι	3000	Μέλο ς από 5/5/2 009	
Ποσοστό Ανεργίας	19.5%	12.8%	44.2%	14%	32.7%	15.6%	-	9.2%
Μέσος μισθός (σε Ευρώ)	609	279	569	1053	428	561	-	1391

Πηγή : (Stiblar, 2009), (CIA Factbook, 2012), (The Vienna Institute for International Economic Studies, 2012)

ΑΕΠ

Παρά την μεγάλη πτώση στην ανάπτυξη μετά την κρίση, το Bloomberg προέβλεπε (Filipović, 2011) το 2011 ότι τα Δυτικά Βαλκάνια σε περίπτωση που η Ευρωζώνη παραμείνει ως έχει, πρόκειται να ξεπεράσουν κατά τέσσερις φορές το ρυθμό ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό διαψεύσθηκε το 2012, καθώς το ΑΕΠ των Δυτικών Βαλκανίων παρουσίασε πτώση στο ρυθμό ανάπτυξης 1,3% με 1,4% στην Κροατία, την ΠΓΔΜ και τη Σερβία γεγονός όμως το οποίο όμως μπορεί να αποδοθεί και στις δύσκολες χειμερινές συνθήκες που επιδείνωσαν την κατάσταση. (European Commission, 2012)

Πίνακας 2. « Σύγκριση της διακύμανσης του ΑΕΠ των Δυτικών Βαλκανίων με την ΕΕ των 27, τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, την Τουρκία και την Ελλάδα»

Πηγή: (Institute for Regional and Strategic Studies, 2010, σ. 8)

Οι αναπτυσσόμενες χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία παρουσίασαν μεγάλη πτώση του ΑΕΠ τους ήδη από το 2007 και την απαρχή της κρίσης ενώ οι Βαλκανικές χώρες άργησαν να δεχτούν τις επιπτώσεις της, λόγω και της ώθησης που είχαν από τα προηγούμενα χρόνια, οι οποίες ξεκίνησαν το 2008 και μεγιστοποιήθηκαν το 2009. Όλες οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων ξεκίνησαν να παρουσιάζουν σχετική ανάκαμψη από το 2010 και μετά, ενώ ορισμένες όπως η Αλβανία και το Κόσοβο είχαν θετικό πρόσημο ανάπτυξης.

Πίνακας 3. « Μεταβολή του ΑΕΠ των Δυτικών Βαλκανίων 2008-2011»

Χώρες	2008	2009	2010	2011
Αλβανία	7,5	3,3	3,9	3,1
ΠΓΔΜ	5,1	-1,0	2,8	3,3
Μαυροβούνιο	6,9	-5,7	2,5	2,8
Σερβία	3,8	-3,5	1,0	1,6
Κόσοβο	6,9	2,9	4,0	-
Κροατία	2,1	-6,9	-1,4	0,0
Σλοβενία	3.6	-8.0	1.4	-0.2
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	5,6	-2,9	0,7	1,6

Πηγή: (European Commission, 2012, σ. 5), (The Vienna Institute for International Economic Studies, 2012)

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις πριν την κρίση αποτελούσαν τη βασικότερη πηγή εισροής ξένου συναλλάγματος στις χώρες των Βαλκανίων και ένας πολύ σημαντικός τρόπος με τον οποίο οι χώρες αυτές θα πετύχαιναν την ανοικοδόμηση τους και θα επετύγχαναν στην προσπάθεια του εκσυγχρονισμού με την Δυτική Ευρώπη και τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2008, πριν το ξέσπασμα της κρίσης, η Αλβανία ήταν στην 136^η θέση όσον αφορά την ευχέρεια του επιχειρείν, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη στην 105^η, η Κροατία στην 97^η, η ΠΓΔΜ στην 75^η, το Μαυροβούνιο στην 81^η, η Σερβία στην 86^η και η Σλοβενία στην 55^η. (World Bank, 2008) Μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση, οι ΑΞΕ στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων επηρεάστηκαν άμεσα καθώς προέρχονταν από τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης οι οποίες αντιμετώπισαν τα πρώτα προβλήματα το 2007 και το 2008. Η διαφορά ανάμεσα στο τελευταίο τετράμηνο του 2008 και το πρώτο τετράμηνο του 2009 ήταν αρκετά μεγάλη για όλες τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη, οι ΑΞΕ του 2009 ήταν 7,5 φορές λιγότερες από εκείνες του 2008 ενώ στην Κροατία η διαφορά έφτασε το 42%. (Zugic, 2011, σ. 5) Το 2011, οι ΑΞΕ σε έξι από τις χώρες της περιοχής (Αλβανία, Μαυροβούνιο, ΠΓΔΜ, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κόσοβο και Σερβία) αυξήθηκαν κατά 20% από το 2010 δείχνοντας τα πρώτα σημεία ανάκαμψης. (World Bank, 2012, σ. 18)

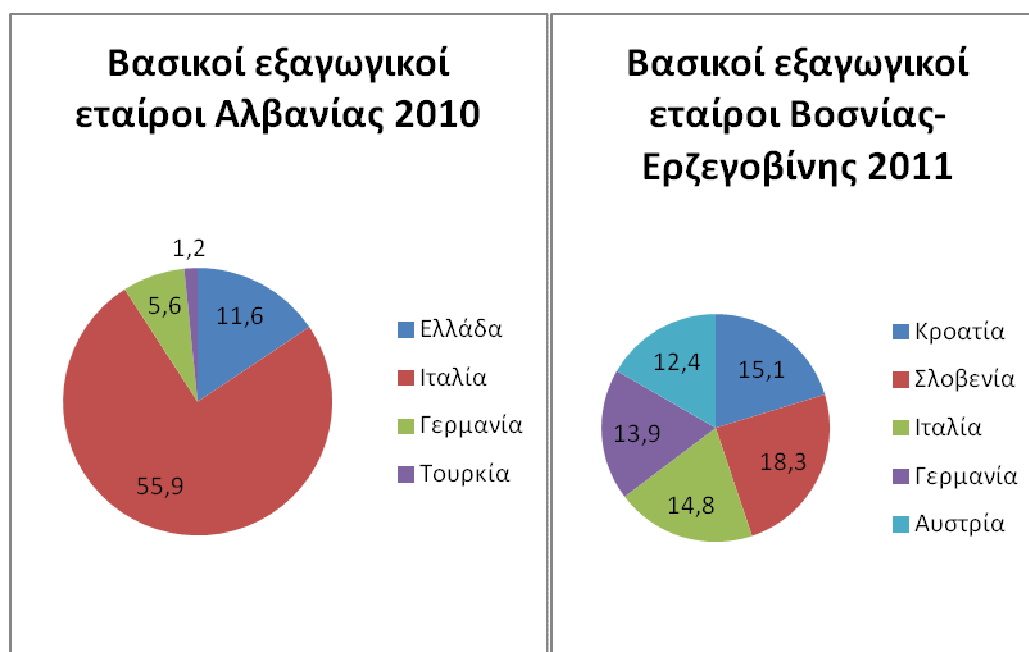
Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας «Doing Business 2012», που αξιολογεί την ανταγωνιστικότητα των κρατών και την ευχέρεια της επιχειρηματικότητας, η Αλβανία βρίσκεται στην 82^η θέση, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη

στην 125^η θέση, η Κροατία στην 80^η, το Κόσοβο στην 117^η, η ΠΓΔΜ στην 22^η, το Μαυροβούνιο στην 56^η, η Σερβία στην 92^η και η Σλοβενία στην 37^η θέση ανάμεσα σε 183 χώρες. (World Bank, 2012). Συμπερασματικά, η κρίση προσέφερε την ευκαιρία σε ορισμένα από τα κράτη αυτά να πραγματοποιήσουν τις απαραίτητες διαρθρωτικές αλλαγές και να αναβαθμίσουν τις υποδομές τους βελτιώνοντας την εικόνα τους ως περιοχές που προσφέρουν επενδυτικές ευκαιρίες.

Εμπόριο

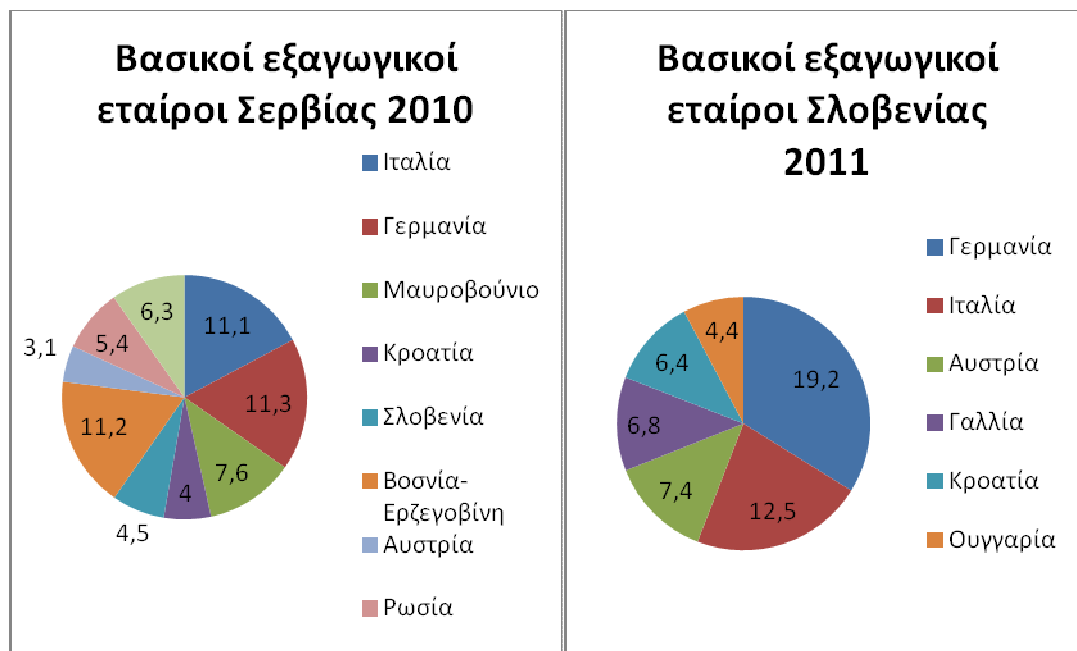
Τα Βαλκάνια είναι κατά βάση, μια περιοχή η οποία στηρίζεται στις εξαγωγές προϊόντων αγροτικών, χημικών, ειδών ένδυσης, υφασμάτων και πρώτων υλών, οι οποίες κατευθύνονται κυρίως προς τις χώρες της ΕΕ. (Lavrentiadis, 2010, σ. 38) Συγκεκριμένα, ο χάλυβας είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την ΠΓΔΜ, την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την Σερβία ενώ το αλουμίνιο για την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο. (Sanfey, 2010, σ. 8) Η εξαγωγική βάση των Βαλκανικών κρατών είναι σχετικά μικρή και η πτώση των παγκοσμίων τιμών των εμπορευμάτων την επηρεάζει αμέσως. (Lavrentiadis, 2010, σ. 38). Οι εμπορικοί εταίροι των δυτικών βαλκανικών κρατών χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης(κυρίως την Γερμανία και την Ιταλία) και τα γειτονικά κράτη της χερσονήσου.

Πίνακας 4-10. «Βασικοί εξαγωγικοί εταίροι Δυτικών Βαλκανίων»

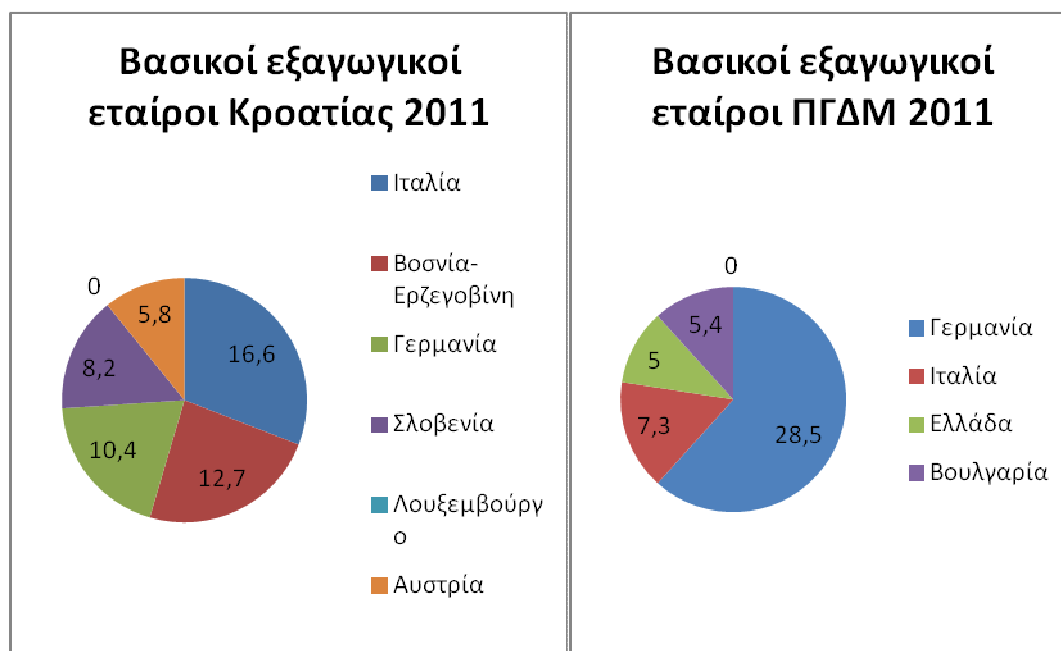

Πηγή: (Economy Watch, 2010)

Πηγή : (CIA Factbook, 2012)

Πηγή: (Serbia Investment and Export Promotion Agency) Πηγή: (CIA Factbook, 2012)

Πηγή: (CIA Factbook, 2012)

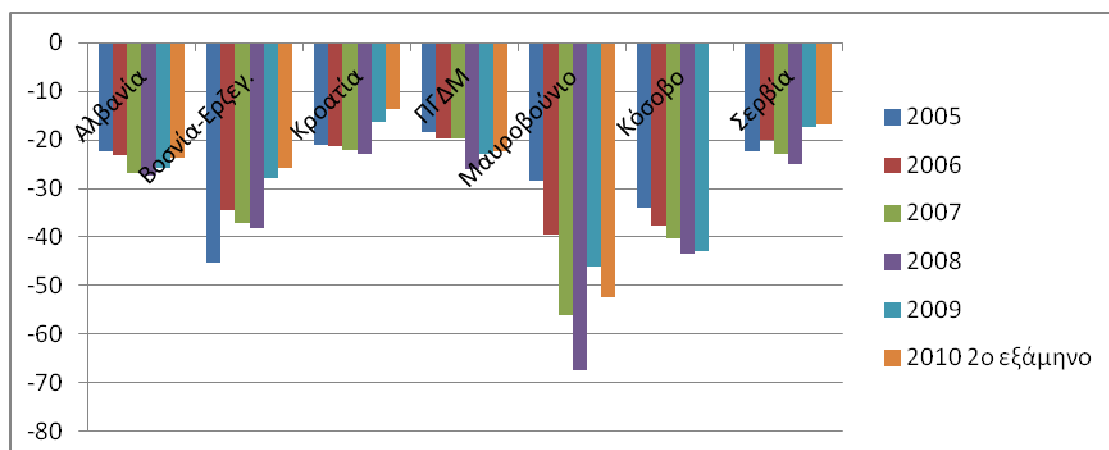
Πηγή: (CIA Factbook, 2012)

Πηγή: (CIA Factbook, 2012)

Όλες οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων παρουσιάζουν μεγάλο έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο που ορισμένες φορές ξεπερνά και το 40% όπως στο Μαυροβούνιο, το Κόσοβο και τη Σερβία ειδικά το 2008, την χρονιά που εκδηλώθηκε η κρίση και η πτώση της διεθνούς ζήτησης υπήρξε μεγαλύτερη. Ειδικότερα, τα κράτη της πρώην Γιουγκοσλαβίας, μαζί με την Αλβανία, διατηρούν ισχυρούς δεσμούς αλληλεξάρτησης με αποτέλεσμα η εκδήλωση της κρίσης σε ένα από αυτά να επηρεάζει και τα υπόλοιπα όπως φαίνεται στην περίπτωση της αλληλεπίδρασης της Σερβίας με το Μαυροβούνιο και της Κροατίας με την Σλοβενία.

Πίνακας 11. « Έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο 2005-2010»

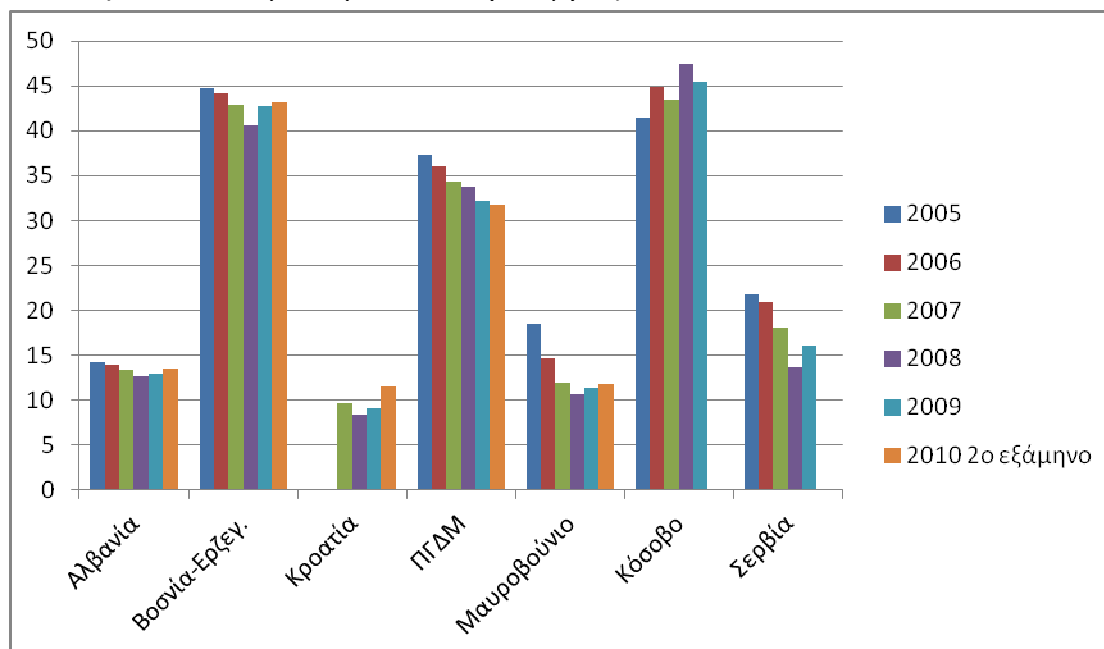
Πηγή: (European Commission, 2011)

Η μείωση των εμπορικών ελλειμμάτων μετά την κρίση του 2008 είναι αποτέλεσμα της πτώσης των παγκόσμιων τιμών και της μείωσης των εισαγωγών εκ μέρους των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων (Pere & Hashorva, 2011, σ. 6). Το γεγονός αυτό έχει δύο ερμηνείες: η πρώτη είναι ότι οι λαοί των Βαλκανίων έχοντας επηρεαστεί από την κρίση δεν μπορούν πλέον να αποκτούν αγαθά από το εξωτερικό μειώνοντας έτσι τις εισαγωγές και η δεύτερη, ότι στο βαθμό που τα εμπορικά ελλείμματα των ετών πριν την κρίση δεν θα ήταν διατηρήσιμα μακροπρόθεσμα, η μείωση τους θα οδηγήσει σε εξορθολογισμό των εισαγωγών και της εσωτερικής κατανάλωσης . (Sanfey, 2010, σ. 6)

Ανεργία

Η ανεργία στα Βαλκάνια αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της περιοχής καθώς τα κράτη αυτά δεν διαθέτουν τους απαραίτητους «αυτόματους σταθεροποιητές» ούτε κοινωνικούς και οικονομικούς μηχανισμούς με αποτέλεσμα η έλλειψη θέσεων εργασίας να οδηγεί σε αύξηση της παράνομης «μαύρης» εργασίας και σε πολιτικές εντάσεις. (Institute for Regional and Strategic Studies, 2010, σ. 17) . Η ανεργία στην Βοσνία & Ερζεγοβίνη, το Κόσοβο και την FYROM βρίσκεται σε επίπεδα μη διατηρήσιμα που αγγίζουν σχεδόν το ήμισυ του πληθυσμού. (Stiblar, 2009, σ. 79)

Πίνακας 12. « Διακύμανση του δείκτη ανεργίας στα Βαλκάνια 2005-2010»

Πηγή: (Pere & Hashorva, 2011, σ. 4)

Μετά την κρίση οι μεγαλύτεροι παραγωγοί μετάλλου στην περιοχή (US Steel στην Σερβία, ArcelorMittal στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη και ΠΓΔΜ , KAP στο Μαυροβούνιο

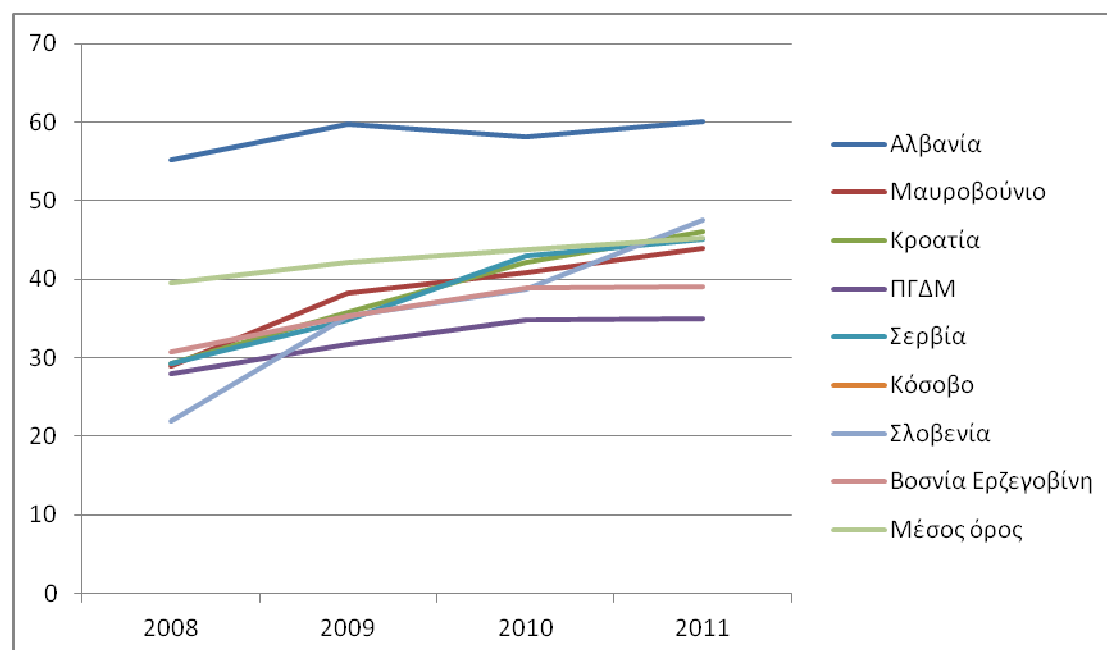
and Silmak ferro-alloy furnace στην ΠΓΔΜ) προχώρησαν σε περικοπές προσωπικού και μείωση των ωρών εργασίας προκειμένου να διατηρήσουν όσο το δυνατόν περισσότερες θέσεις μειώνοντας όμως ταυτόχρονα τις ευκαιρίες απασχόλησης σε έναν από τους βασικότερους οικονομικούς τομείς της περιοχής. (Sanfey, 2010, σ. 14) Από τον Οκτώβριο του 2008, η βιομηχανική παραγωγή έδειχνε σημάδια επιδείνωσης σε όλες τις χώρες πλην της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης κυρίως λόγω της επαναλειτουργίας ενός μεγάλου διυλιστηρίου το Νοέμβριο του 2009. (Sanfey, 2010, σ. 4)

Δημοσιονομικά μεγέθη

Ακόμα και πριν την κρίση, τα Δυτικά Βαλκάνια είχαν αρκετά προβλήματα χρέους και ελλείμματος. Μετά το 2008 και τη μείωση των εσόδων από τις εξαγωγές καθώς και τη δυσκολία δανεισμού από το εξωτερικό λόγω της παγκόσμιας έλλειψης ρευστότητας το πρόβλημα επιδεινώθηκε. Παράλληλα οι διαρθρωτικές αλλαγές που είναι απαραίτητες στις περισσότερες χώρες, η γήρανση του πληθυσμού και η ανεργία δυσχεραίνουν το έργο των κυβερνήσεων (Lavrentiadis, 2010, σ. 39)

Η Αλβανία και το Μαυροβούνιο είναι οι περισσότερο χρεωμένες χώρες της περιοχής. Το 2011, το χρέος της Αλβανίας έφτασε το 60% ενώ του Μαυροβουνίου ανέβηκε 3 ποσοστιαίες μονάδες από το 41% περίπου στο 44% του ΑΕΠ. (World Bank, 2012, σ. 24) ενώ η Κροατία βρίσκεται στο 46% του ΑΕΠ (CIA Factbook, 2012)

Πίνακας 13. « Διακύμανση του χρέους των Δυτικών Βαλκανίων την περίοδο 2008-2011»

Πηγή: (The Vienna Institute for International Economic Studies, 2012)

Από τον Ιούνιο του 2009 έως το Μάρτιο του 2012, τέσσερις χώρες απέκτησαν πρόσβαση στις διεθνείς εμπορικές αγορές εκδίδοντας ευρωομόλογο (Η ΠΓΔΜ το 2009, η Αλβανία το 2010, το Μαυροβούνιο το 2010, 2011 και 2012 και η Σερβία το 2011) ή μέσω εγγυήσεων της Διεθνούς Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης η Σερβία και η ΠΓΔΜ. (World Bank, 2012, σ. 19)

Το 2012, η ΠΓΔΜ και το Μαυροβούνιο αναγκάστηκαν να αναθεωρήσουν τους προϋπολογισμούς τους διατηρώντας η μεν πρώτη το έλλειμμα σταθερό στο 2,5% και το δε δεύτερο αυξάνοντας το από 1,3% σε 2,3%. Παράλληλα, και παρόλο που μειώθηκε το έλλειμμα στην Κροατία και την Αλβανία το 2011 ήταν το διπλάσιο εκείνου που είχε προβλεφθεί, στη Σερβία το 2012 ήταν διπλάσιο από το 2011 ενώ στο Κόσοβο και στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη ο προϋπολογισμός ήταν ελλειμματικός με αποτέλεσμα την ανάγκη δανεισμού των χωρών από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης . (European Commission, 2012, σ. 4)

Τραπεζικό σύστημα

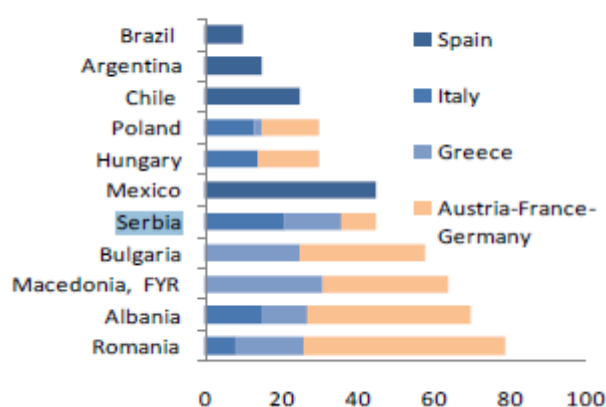
Οι κεντρικές τράπεζες των Βαλκανίων αποτελούν τους στυλοβάτες του τραπεζικού συστήματος και είναι αυτές που απολαμβάνουν και την μεγαλύτερη εμπιστοσύνη από τους πολίτες. Πριν την κρίση, οι εμπορικές τράπεζες των Δυτικών Βαλκανίων είχαν μετατραπεί ουσιαστικά σε τράπεζες επενδύσεων και στηρίζονταν στον εξωτερικό δανεισμό και όχι στις καταθέσεις από το εσωτερικό για την ανάπτυξη και την επέκτασή τους. (Central Bank of Montenegro, 2009, σ. 14). Η πιστωτική επέκταση σε ορισμένες χώρες όπως το Μαυροβούνιο είχε φτάσει έως και το 200%. (Sanfey, 2010, σ. 9). Τα περισσότερα δάνεια κατευθύνονταν προς τον ιδιωτικό τομέα και ειδικότερα τα νοικοκυριά, όπως υποθήκες και δανεισμός μέσω πιστωτικών καρτών. Το επίπεδο του δανεισμού είχε φτάσει στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη την Κροατία και την Σερβία, τα επίπεδα δανεισμού των νοικοκυριών σε Ιταλία και Ελλάδα. (Ćetković, 2011, σ. 14)

Επίσης, οι ξένες τράπεζες (Ιταλικές, Αυστριακές και Ελληνικές) αποτελούν μεγάλο μέρος του βαλκανικού τραπεζικού συστήματος και κατέχουν από το 75% των τραπεζών στην Σερβία έως και το 95% στην Βοσνία. (Ćetković, 2011, σ. 8). Οι ελληνικές τράπεζες είχαν πραγματοποιήσει μεγάλο άνοιγμα στην βαλκανική αγορά και πριν την κρίση κατείχαν 19 θυγατρικές τράπεζες ενώ απασχολούσαν 23.500 εργαζομένους περίπου στην Αλβανία, την ΠΓΔΜ και την Σερβία. Ο προβληματισμός που προέκυψε μετά την κρίση οφειλόταν στα προβλήματα ρευστότητας που αντιμετώπισαν στην Ελλάδα οι τράπεζες τα οποία τις ανάγκασαν να περιορίσουν τις δραστηριότητες τους στο εξωτερικό . (Golemis & Papadopoulou, 2009). Οι πέντε

μεγάλες ελληνικές τράπεζες (Εθνική, Πειραιώς, ΑΤΕ, Alpha, Eurobank, ΕFG) που είχαν εμπορικές δραστηριότητες στα Βαλκάνια πριν την κρίση, κατέχουν 52 δις ευρώ του ελληνικού χρέους. Μετά το «κούρεμα» του Ιουνίου του 2012 για τους ιδιωτικούς επενδυτές, προβλέπεται ότι για την ενίσχυση της κεφαλαιοποίησης τους θα χρειαστούν 1,43 δις δολάρια (Economidou & Thomas, 2011). Παρόλα αυτά, είναι περισσότερο πιθανό οι ελληνικές τράπεζες να συνεχίσουν να έχουν ενεργό ρόλο στον βαλκανικό τραπεζικό τομέα, γιατί οι αποδόσεις είναι καλύτερες από ότι στην Ελλάδα με αποτέλεσμα την πιθανότητα υψηλότερων κερδών ενώ οι θυγατρικές τράπεζες σε μεγάλο βαθμό έχουν χρηματοδοτηθεί και λειτουργούν από εσωτερικές καταθέσεις. (Gardó, 2010, σ. 11)

Η στήριξη των ξένων μητρικών τραπεζών προς τις θυγατρικές τους μέσω της «Πρωτοβουλίας της Βιέννης» αποτελεί και το βασικό λόγο για τον οποίο η ρευστότητα στην περιοχή διατηρήθηκε ως έναν βαθμό και αμβλύθηκε η εκροή κεφαλαίων όπως είχε γίνει σε προηγούμενες περιπτώσεις κρίσεων. (Sanfey, 2010, σ. 9).

Πίνακας 14. « Μερίδιο των Ισπανικών, Ιταλικών, Ελληνικών, Γερμανικών, Γαλλικών και Αυστριακών τραπεζών»

Πηγή: (World Bank, Ιανουάριος 2012, σ. 27)

Οι κεντρικές τράπεζες ως απάντηση στην κρίση προσπάθησαν να αυξήσουν την ρευστότητα και να ασκήσουν επεκτατική νομισματική πολιτική. Αυτό ήταν αρκετά δύσκολο σε ορισμένες περιπτώσεις, καθώς η Βοσνία-Ερζεγοβίνη έχει υιοθετήσει ένα αυστηρό σύστημα συναλλαγματικού πίνακα ενώ το Μαυροβούνιο και το Κόσοβο έχουν υιοθετήσει μονομερώς το ευρώ. (Sanfey, 2010, σ. 14). Πολλές από τις εμπορικές τράπεζες αντιμετώπισαν προβλήματα εμπιστοσύνης των καταθετών και μαζικά κύματα αναλήψεων τόσο από τα νοικοκυριά όσο και από τις επιχειρήσεις όπως η Αλβανία, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη ,η Σλοβενία και το Μαυροβούνιο. (Lavrentiadis, 2010, σ. 40) . Οι καταθέσεις στην Σερβία επανήλθαν

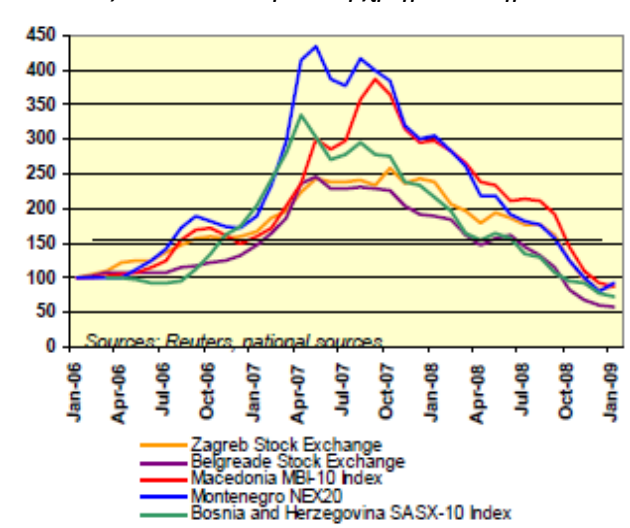
στο επίπεδο προ κρίσης μόλις το 2009, μετά από συντονισμένες ενέργειες της κεντρικής τράπεζας και των εμπορικών τραπεζών. (Sanfey, 2010, σ. 13). Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια τριπλασιάστηκαν στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη από τον Σεπτέμβριο του 2008 μέχρι το Σεπτέμβριο του 2010 ενώ στην Σερβία αποτελούν το 17,5% του συνόλου των δανείων. (Ćetković, 2011, σ. 20)

Οι κυβερνήσεις αντέδρασαν διατηρώντας ή και αυξάνοντας τις ασφαλιστικές εγγυήσεις στα αποθέματα των τραπεζών ενώ κάποιες χώρες όπως η Σλοβενία και η Σερβία προχώρησαν και σε ενέσεις ρευστότητας. (Lavrentiadis, 2010, σ. 40). Αντίθετα, η Κροατία κινήθηκε προς την κατεύθυνση της αρχικής αύξησης του επιτοκίου από 4.5% σε 9% προκειμένου να υπερασπιστεί την πρόσδεση του νομίσματος της (Kuna) στο ευρώ. Το ίδιο συνέβη και στην ΠΓΔΜ με αύξηση του επιτοκίου από 7% σε 9% το Μάρτιο του 2009 για να το μειωθεί στο 8% τον Ιανουάριο του 2010. (Sanfey, 2010, σ. 14)

Χρηματιστήριο

Στην Αλβανία, το χρηματιστήριο των Τιράνων είναι το μοναδικό στην Ευρώπη το οποίο δεν λειτουργεί ως χρηματιστηριακή αγορά. (Hashorva & Pere, 2011, σ. 3). Από την έναρξη της κρίσης τα χρηματιστήρια έχασαν έως και το 80% της αξίας τους στην Σερβία, την ΠΓΔΜ, το Μαυροβούνιο και την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το 68% στην Κροατία επηρεάζοντας την πραγματική οικονομία και ιδιαίτερα τον τομέα των ακινήτων, γεγονός το οποίο επέφερε περαιτέρω πλήγμα στο ενεργητικό των τραπεζών. (European Commision, 2009)

Πίνακας 15. « Διακύμανση χρηματιστηρίων 2006-2009»

Πηγή: (European Commision, 2009)

Πληθωρισμός

Μετά την εκδήλωση της κρίσης στα Βαλκάνια, ο πληθωρισμός σε ορισμένες χώρες είχε φτάσει ακόμα και διψήφια νούμερα όπως στην Σερβία (10%) λόγω της αύξησης παγκοσμίως της τιμής των τροφίμων και του πετρελαίου. (European Commission, 2009) Μετά τον Ιούλιο του 2008, άρχισε να παρουσιάζει πτώση φτάνοντας ακόμα και αρνητικές τιμές δείχνοντας την μείωση στην εσωτερική κατανάλωση αλλά και την πιθανότητα αποπληθωρισμού στην Βοσνία –Ερζεγοβίνη και το Κόσοβο. (Sanfey, 2010, σ. 5). Το ίδιο συνέβη το 2009 στην ΠΓΔΜ και την Σλοβενία. (The Vienna Institute for International Economic Studies, 2012) Ο πληθωρισμός στα Δυτικά Βαλκάνια ξαναέφτασε ψηλά το 2011 λόγω της αύξησης των τιμών των τροφίμων και της ενέργειας παρά την πτώση τους στην αρχή της κρίσης. (World Bank, 2012, σ. 15)

Πίνακας 16. « Διακύμανση του πληθωρισμού (Δείκτης τιμών καταναλωτή) στα Δυτικά Βαλκάνια την περίοδο 2007-2011»

	2007	2008	2009	2010	2011
Κροατία	2,9	6,1	2,4	1,0	2,3
ΠΓΔΜ	2,3	8,3	-0,8	1,6	3,9
Μαυροβούνιο	4,3	7,4	3,4	0,5	3,1
Σερβία	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0
Αλβανία	2,9	3,4	2,3	3,6	3,5
Βοσνία – Ερζεγοβίνη	1,5	7,4	-0,4	2,1	3,7
Κόσοβο	4,4	9,4	-2,4	3,5	7,3
Σλοβενία	-	5,5	0,9	2,1	2,1

Πηγή: (European Commission, 2012, σ. 5)

Τουρισμός

Ο τουρισμός είναι πολύ σημαντικός τομέας για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων και ειδικά αυτές που βρίσκονται στα παράλια όπως η Κροατία και το Μαυροβούνιο καθώς αποτελεί την πρώτη πηγή εισόδου ξένου εισοδήματος στη χώρα και την πιο σημαντική εξαγωγίμη υπηρεσία. (Mladenović & Zlatković, 2009, σ. 1) Οι χώρες που στηρίζονται στον τουρισμό έχουν αρκετές πιθανότητες να ξεπεράσουν την κρίση μέσω των εσόδων που προέρχονται από αυτόν (Stiblar, 2009, σ. 81) και σύμφωνα με την έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, οι Βαλκανικές χώρες έως το 2020 θα δεχτούν 79 εκατομμύρια τουρίστες εμφανίζοντας έτσι μια αύξηση της τάξεως του 4.6% ετησίως από το 1995. (World Tourism Organization, σ. 9)

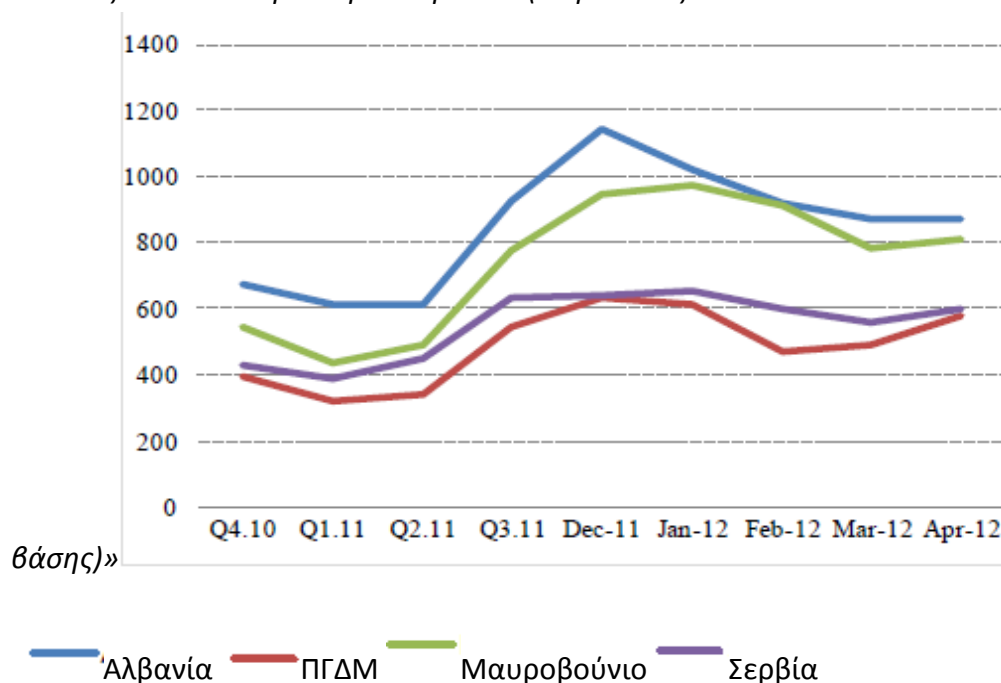
Εμβάσματα

Τα εμβάσματα αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της οικονομίας και της κοινωνίας των Βαλκανίων. Τέσσερις από τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων εντάσσονταν, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, στους 10 μεγαλύτερους αποδέκτες εμβασμάτων στην περιοχή της Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας για το 2009, η Σερβία με 12,6 δις δολάρια, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη με 12,7 δις δολάρια, η Αλβανία με 10,9 δις δολάρια και η ΠΓΔΜ με 4,5 δις δολάρια. (World Bank, 2011, σ. 48). Η μείωση των εμβασμάτων λόγω της κρίσης που χτύπησε τις χώρες στις οποίες μετανάστευαν οι Βαλκάνιοι έχει δύο σημαντικές επιπτώσεις: πρώτον μείωσε την εισροή συναλλάγματος και δεύτερον επέδρασε στο γεγονός ότι τα χρήματα από τα εμβάσματα στο μεγαλύτερο μέρος τους προορίζονταν για την καταπολέμηση της φτώχειας και την κάλυψη βασικών αναγκών. (Institute for Regional and Strategic Studies, 2010, σ. 22). Στο Κόσοβο, τα εμβάσματα το 2009 αντιστοιχούσαν στα 2/3 του μηνιαίου μισθού (224 ευρώ) του μέσου νοικοκυριού. (Armitage, 2009) και στην ΠΓΔΜ το ¼ των εμβασμάτων χρησιμοποιείται για επενδύσεις. (European Commission, 2009)

Spreads

Τα spreads των κυβερνητικών ομολόγων αποκαλύπτουν τη διαφορά στις δυνατότητες των οικονομιών, την ανάπτυξη και τις προοπτικές της κάθε χώρας και αντικατοπτρίζουν τους πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες καθώς και τα προσδοκώμενα κέρδη και τους κινδύνους. Οι αλλαγές στα spreads, δείχνουν την εμπιστοσύνη των αγορών απέναντι στην δυνατότητα των κρατών να αποπληρώσουν τα χρέη τους (Žigman & Cota, 2011, σ. 2). Η εκτίμηση του spread γίνεται με benchmark το ομόλογο της Γερμανίας. Τα spreads της Αλβανίας, της ΠΓΔΜ, του Μαυροβουνίου και της Σερβίας δείχνουν να σταθεροποιούνται στα επίπεδα του 2010 και να μην επηρεάζονται πολύ από την ελληνική κρίση και την αύξηση του πιστωτικού κινδύνου για τις χώρες της Ευρωζώνης όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία. Επίσης η Αλβανία, έχοντας το μεγαλύτερο χρέος από τις άλλες χώρες αντιμετωπίζει και τις πιο αυξημένες μονάδες βάσης.

Πίνακας 17. « Διακύμανση των spreads (σε μονάδες

Πηγή: (World Bank, 2012, σ. 23)

Η επίδραση της κρίσης σε κάθε χώρα της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων

Στην επόμενη ενότητα που αποτελεί το δεύτερο μέρος του πρώτου κεφαλαίου αναφέρεται κάθε χώρα του δείγματος εξειδικευμένα, λαμβάνοντας υπόψιν τους οικονομικούς δείκτες που αναπτύχθηκαν συνολικά για τα Δυτικά Βαλκάνια στο πρώτο μέρος και προσαρμόζοντας τους στις ιδιαιτερότητες κάθε κράτους ώστε να εντοπιστούν οι επιπτώσεις της κρίσης σε κάθε χώρα ξεχωριστά.

Αλβανία

Η κρίση στην Αλβανία άργησε να κάνει την εμφάνιση της λόγω του κλειστού χαρακτήρα της οικονομίας, του μη αναπτυγμένου χρηματοπιστωτικού συστήματος και της έλλειψης κεφαλαιαγοράς, (Madhi, 2010) αλλά από το τελευταίο τετράμηνο του 2008 και στις αρχές του 2009 φάνηκε ότι θα είχε επιπτώσεις στην οικονομία. Σε σχέση με τις άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, μέχρι στιγμής, η Αλβανία είναι αυτή που έχει επηρεαστεί λιγότερο από την κρίση. Η ανάπτυξη έφτασε το 3% το 2009 (Hashorva & Pere, 2011, σ. 6) και η ανταγωνιστικότητα της δεν επηρεάστηκε λόγω καθώς ήδη αντιμετώπιζε βασικές διαρθρωτικές αδυναμίες στις υποδομές της. (Pocsarovszky, 2012, σ. 10).

Τον Οκτώβριο του 2008, οι Αλβανοί πολίτες συνέρρεαν στις τράπεζες για να κάνουν μεγάλες αναλήψεις με αποτέλεσμα την πτώση της αναλογίας κατάθεσης/δανείου,

την μείωση των καταθέσεων κατά 8% και την αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων κατά 4% από το 2008 έως το 2009 φτάνοντας το 10,4%. (Hashorva & Pere, 2011, σ. 7) . Έτσι, παρουσιάστηκε μεγάλο πρόβλημα ρευστότητας και διαδοχικές υποτιμήσεις του αλβανικού νομίσματος, του λεκ (Bahiti, Shkurti, & Babasuli, 2011, σ. 15). Το πρόβλημα επιδεινώθηκε λόγω της μεγάλης μείωσης των εμβασμάτων από τους Αλβανούς μετανάστες (Stiblar, 2009, σ. 81) καθώς τα εμβάσματα διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην αλβανική οικονομία όχι μόνο για τον κοινωνικό ιστό και την καταπολέμηση της φτώχειας αλλά και επειδή αποτελούν σημαντική πηγή εισόδου ξένου συναλλάγματος στην χώρα και ξεπερνούν τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις σε σύνολο (το 2007 τα έσοδα από τα εμβάσματα ήταν σχεδόν διπλάσια από τις ΑΞΕ στην Αλβανία). (Madhi, 2010, σ. 4) . Η επιστροφή των μεταναστών στην Αλβανία, λόγω της ανεργίας και των προβλημάτων στις χώρες που έχουν μεταναστεύσει, κυρίως την Ιταλία και την Ελλάδα, αναμένεται να προκαλέσει τριγμούς στον κοινωνικό ιστό και να δυσκολέψει την έξοδο της χώρας από την κρίση. (Lavrentiadis, 2010, σ. 50)

Η ελληνική κρίση έχει επηρεάσει αρκετά την οικονομία της Αλβανίας για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, λόγω του μεγάλου αριθμού μεταναστών ο οποίος διαμένει στην Ελλάδα και υπολογίζεται σε περίπου 600.000 άτομα, τα εμβάσματα των οποίων αποτελούν το 12% του αλβανικού ΑΕΠ (Dąbrowski & Szpala, 2010). Δεύτερον, λόγω του γεγονότος ότι η Ελλάδα αποτελεί τη μεγαλύτερη πηγή ΑΞΕ, (Lavrentiadis, 2010, σ. 50) με το 54% των ΑΞΕ στην Αλβανία να είναι στην κατοχή Ελλήνων όπως και το 26% των επιχειρήσεων που ανήκουν σε αλλοδαπούς ανάμεσα στις οποίες ανήκουν η δεύτερη μεγαλύτερη εταιρεία τηλεπικοινωνιών και οι τρεις από τις δέκα μεγαλύτερες τράπεζες . (Elbasani & Elbasani, 2010)

Η αλβανική κυβέρνηση δημοσίευσε τον Ιανουάριο του 2009 ένα προσχέδιο για στήριξη από το ΔΝΤ με την υπόσχεση της δημοσιονομικής σταθερότητας , της διατήρησης σε σταθερά επίπεδα της ισοτιμίας και την συνέχιση των ιδιωτικοποιήσεων. (Stiblar, 2009, σ. 81). Το 2010, το ΔΝΤ στην αναφορά του προέβλεψε αύξηση του ελλείμματος τα επόμενα χρόνια σε 6,9% και ανάκαμψη της ανάπτυξης του ΑΕΠ από το 2011 και έπειτα με το ρυθμό ανάπτυξης να κινείται κοντά στα επίπεδα πριν την κρίση, περίπου στο 5% . (International Monetary Fund, 2010). Η ανάπτυξη το 2011 κινήθηκε ανοδικά βασισμένη περισσότερο στον τομέα των υπηρεσιών όπως τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια αλλά και στον τομέα των κατασκευών και των μεταφορών . (European Commission, 2012, σ. 30) Στις 26 Μαΐου 2011, το Κοινοβούλιο ενέκρινε μια συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και της Ισλαμικής Τράπεζας Ανάπτυξης (IDB) για την χρηματοδότηση του αυτοκινητοδρόμου «Τιράνων-Ελμπασάν». Σύμφωνα με τη συμφωνία, η Τράπεζα θα παράσχει περίπου 152 εκατομμύρια ευρώ με διάρκεια 17 έτη και επιτόκιο 5%. Το έργο, το οποίο εκτιμάται ότι θα κοστίσει 270 εκατομμύρια ευρώ, ξεκίνησε το Μάιο

του 2012 και προβλέπεται να ολοκληρωθεί έως τα μέσα του 2013. (European Commission, 2011, σ. 25)

Τον Ιούνιο του 2012, ο οίκος αξιολόγησης Standard and Poor's κατέταξε την Αλβανία στην κλίμακα B+/B με σταθερές προοπτικές. (European Commission, 2012, σ. 30) και η Τράπεζα της Αλβανίας στην ετήσια αναφορά της για το 2011 παρουσίασε στοιχεία ανάπτυξης της οικονομίας και αύξηση της ρευστότητας. Επίσης, παρουσίασε αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ κατά 2,5% τους πρώτους εννιά μήνες του 2011, μείωση της ανεργίας στο 13,3% αλλά και έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο λόγω της μειωμένης εξωτερικής ζήτησης καθώς οι βασικοί εμπορικοί εταίροι της χώρας είναι η Ελλάδα και η Ιταλία. (Bank of Albania, 2011)

Βοσνία & Ερζεγοβίνη

Η κρίση στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη ήταν αποτέλεσμα όχι μόνο της παγκόσμιας κρίσης αλλά και των εσωτερικών πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων της χώρας. Η επιδείνωση σε πολλούς μακροοικονομικούς τομείς δεν ήταν μόνο απόρροια του παγκόσμιου κλίματος αλλά προήλθε και από τα δομικά και πολιτικά προβλήματα λόγω του διαχωρισμού της χώρας σε δύο αυτόνομες εθνότητες: την Ομοσπονδία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης που αποτελείται στην πλειονότητα της από Βόσνιους και Κροάτες και την Δημοκρατία της Srpska η οποία αποτελείται σε μεγάλο μέρος από Σέρβους. (Mirascic, 2011). Πριν την κρίση του 2008, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη παρουσίαζε ανάπτυξη της τάξεως του 6% η οποία στηριζόταν στα μεγάλα εμβάσματα και τις υψηλές τιμές των μετάλλων. (Mirascic, 2011, σ. 6).

Μετά από χρόνια σταθερής ανάπτυξης και μακροοικονομικής σταθερότητας κατά τη διάρκεια των οποίων η Βοσνία- Ερζεγοβίνη ουσιαστικά προσπαθούσε να συμβαδίσει με τις άλλες χώρες της περιοχής, η οικονομία υπέστη σοβαρή επιδείνωση σε πολλούς τομείς, (Pocsaaronszky, 2012, σ. 12) εκτός από τα διυλιστήρια και την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος. (International Monetary Fund, 2010, σ. 5). Από τα μέσα Απριλίου του 2009 και μετά, πολλοί από τους δείκτες της οικονομίας είχαν φτάσει στα επίπεδα του 2003, (Stiblar, 2009, σ. 82), το ΑΕΠ έπεσε κατά 2,9%, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών κατά 17,6% και η βιομηχανική παραγωγή κατά 3,3%. Το ίδιο συνέβη και με το δείκτη τραπεζικής εκταμίευσης. (Mirascic, 2011, σ. 3) .Οι τράπεζες λόγω της μειωμένης ζήτησης δανείων μείωσαν τις πιστωτικές τους δραστηριότητες και τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια το 2009 αυξήθηκαν σε σχέση με τη χρονιά πριν την κρίση. (Živko, Skoko, & Čolak, 2010, σ. 718) .

Ο δείκτης της ανεργίας στην χώρα, ο οποίος φτάνει σχεδόν το μισό του πληθυσμού (άγγιξε το 43,3% το 2011) επηρεάστηκε από την οικονομική κρίση του 2008 (CIA Factbook, 2012) και έχοντας ως δεδομένο τις διαρθρωτικές δυσκολίες στην αγορά εργασίας δημιούργησε αύξηση της «μαύρης εργασίας» και δομική ανεργία η οποία

με τη σειρά της είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί δημιουργώντας κοινωνικά προβλήματα, αύξηση της εγκληματικότητας και επιδείνωση των δημοσίων οικονομικών. (Mirascic, 2011, σ. 4)

Όλα αυτά οδήγησαν ώστε το Μάιο του 2009, η Βοσνία- Ερζεγοβίνη να υπογράψει με το ΔΝΤ μια συμφωνία αξίας 1,52 δις δολαρίων (600% των quotas) για την εξυπηρέτηση των αναγκών της, (International Monetary Fund, 2009) η οποία προέβλεπε μια σειρά αλλαγών στην λειτουργία του βοσνιακού κράτους όπως μείωση των δημοσίων δαπανών, δομικές αλλαγές στις υποδομές, μείωση των κοινωνικών δαπανών κ.α.

Το 2010, η αναφορά του Ταμείου επιβεβαίωνε την προσήλωση της χώρας στο πρόγραμμα δηλώνοντας όμως ότι η πολιτική κρίση που υπήρχε στη χώρα καθυστέρησε την πορεία προς την ανάπτυξη. (International Monetary Fund, 2010). Το 2011, προέβλεπε εμπόδια στην ανάκαμψη λόγω της πολιτικών διαφωνιών οι οποίες προέκυψαν μετά τις εκλογές που έγιναν τον Οκτώβριο του 2010 οι οποίες έδειξαν την συνέχεια της διάσπασης ανάμεσα στις τρεις εθνότητες και καθυστέρησαν την εφαρμογή του προγράμματος και της «υπεραισιόδοξης» εκπόνησης των προϋπολογισμών για το 2012. (International Monetary Fund, 2011). Το 2012, το ΔΝΤ και η Βοσνία- Ερζεγοβίνη κατέληξαν σε συμφωνία για ένα επιπλέον πρόγραμμα στήριξης 500 εκατομμυρίων δολαρίων με την προϋπόθεση της λήψης επιπλέον μέτρων. (International Monetary Fund, 2012)

Η Κεντρική Τράπεζα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης δεν μπορεί να στηρίξει το τραπεζικό σύστημα ως δανειστής έσχατης ανάγκης λόγω της ύπαρξης του συναλλαγματικού πίνακα και το μόνο εργαλείο νομισματικής πολιτικής που διαθέτει είναι τα συναλλαγματικά αποθέματα τα οποία έχουν μειωθεί σε μεγάλο βαθμό μετά το 2008 κατά 806,8 εκατομμύρια βοσνιακά μάρκα. Επίσης, η Κεντρική Τράπεζα μείωσε το όριο για τα απαραίτητα αποθεματικά των τραπεζών με σκοπό να αυξήσει την ρευστότητα. (Žinko, Skoko, & Čolak, 2010, σσ. 720-721).

Το 2012, η διαφωνία που προέκυψε στην κυβέρνηση της Βοσνίας κατά τη διάρκεια της ψήφισης του προϋπολογισμού οδήγησε στην απόσυρση της στήριξης του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στο «Κόμμα της Δημοκρατικής Πράξης» και το «Κόμμα Κροατικών Δικαιωμάτων» και στην ένωση του με το «Κόμμα για ένα Καλύτερο Μέλλον» δημιουργώντας πολιτική κρίση και θέτοντας σε κίνδυνο τη στήριξη της χώρας από τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς. (Kaletonic, 2012). Ο προϋπολογισμός για το 2012 ήταν 700 εκατομμύρια ευρώ τα 475 από τα οποία προορίζονταν για τον δημόσιο τομέα και τα υπόλοιπα για την αποπλήρωση του εξωτερικού χρέους. Το αποσχισθέν κόμμα διαφωνούσε με τον προϋπολογισμό θεωρώντας ότι έπρεπε να δοθούν περισσότερα χρήματα στους οργανισμούς των δύο δημοκρατιών αντί στον κεντρικό κρατικό κορμό. (Alic, 2012)

Κροατία

Η Κροατία, επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική κρίση όντας πιο ανοιχτή οικονομία από τις υπόλοιπες των Δυτικών Βαλκανίων αλλά το μέγεθος των επιπτώσεων μετριάστηκε σε ορισμένο βαθμό από τον ανθεκτικό τραπεζικό τομέα, τα επαρκή συναλλαγματικά διαθέσιμα (Pocsaronszky, 2012, σ. 16) και το γεγονός ότι λόγω της μειωμένης εσωτερικής ζήτησης μετά την κρίση, οι εισαγωγές μειώθηκαν περισσότερο από τις εξαγωγές βελτιώνοντας το εμπορικό ισοζύγιο. (Bokan, Grguric, Krznar, & Lang, 2009, σ. 12). Μετά την κρίση, η ανεργία ανέβηκε στο 12% και περισσότερες από 115.000 θέσεις εργασίας χάθηκαν κυρίως στις κατασκευές και τις μεταποιησίες επηρεάζοντας βασικά τους νέους και ιδιαίτερα αυτούς που κατοικούν στις αστικές περιοχές. (World Bank, 2012)

Το 2009, ο προϋπολογισμός στην Κροατία αναθεωρήθηκε τρεις φορές με την κυβέρνηση κάθε φορά να προσθέτει νέες περικοπές και να μειώνει το δείκτη ανάπτυξης σε κάθε αναθεώρηση. (Sanfey, 2010, σ. 12) λαμβάνοντας ταυτόχρονα μέτρα για να αυξήσει την εμπιστοσύνη στις εμπορικές τράπεζες, την ρευστότητα στην αγορά (μειώνοντας από 14% σε 13% τα απαραίτητα αποθεματικά των τραπεζών) και προχώρησε σε αύξηση του ΦΠΑ από 22% σε 23%. (Gardó, 2010, σ. 11)

Η Κροατία αποτελούσε την εποχή της πρώην Γιουγκοσλαβίας την τρίτη χώρα στην Ευρώπη στην κατασκευή πλοίων. Σήμερα, ο τομέας αυτός αποτελεί το 5% του ΑΕΠ και απασχολεί περίπου 12.000 ανθρώπους ενώ είναι και μια από τις βασικές εξαγωγικές υπηρεσίες. Μετά την κρίση, μόνο ένα από τα έξι ναυπηγεία, αυτό στην Pula είναι κερδοφόρο. (Koyama, 2011). Η πτώση στη ζήτηση για εξαγωγές πλοίων το 2010 επηρέασε και το γενικότερο δείκτη εξαγωγών δείχνοντας πτώση 11,1% . (European Commission, 2011, σ. 5). Το πραγματικό ΑΕΠ το 2011 μειώθηκε κατά 0,8% και η ανεργία βρίσκεται στο 17,5% ενώ η οικονομία δείχνει στοιχεία σταθερότητας αλλά σε χαμηλό επίπεδο. (European Commission, 2011, σ. 5). Η οικονομία της Κροατίας συρρικνώθηκε περισσότερο το πρώτο τέταρτο του 2012 και το πραγματικό ΑΕΠ έχει μειωθεί από το 2008, δεκατρείς ποσοστιαίες μονάδες. (European Commission, 2012, σ. 6) . Οι τρεις μεγαλύτεροι οίκοι αξιολόγησης από το 2008 και μετά διατηρούν την Κροατία στην ίδια βαθμίδα. Ο Moody's στην βαθμίδα Baa3, ο Standard's & Poor και ο Fitch στην BBB αλλάζοντας όμως τις προοπτικές της οικονομίας από θετικές ή σταθερές σε αρνητικές. (Baresa, Bogdan, & Ivanovic, 2012, σ. 78)

Πίνακας 18. « Εξέλιξη ΑΕΠ Κροατίας 2007-

Πηγή: (European Commission, 2012, σ. 9)

Η πρόβλεψη της Παγκόσμιας Τράπεζας για το 2012 είναι ότι η ανάπτυξη της Κροατίας θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την πορεία της Ευρωζώνης καθώς οι βασικοί εμπορικοί εταίροι της και το μεγαλύτερο ποσοστό των ΑΞΕ προέρχεται από αυτές τις χώρες και κυρίως την Ιταλία και τη Γερμανία. (World Bank, 2012). Η Κροατία ολοκλήρωσε τις διαπραγματεύσεις για την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση στις 30 Ιουνίου 2012 και προβλέπεται να γίνει πλήρες μέλος τον Ιούνιο του 2013. (European Commission, 2011, σ. 5).

Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

Η ΠΓΔΜ επηρεάστηκε από το δεύτερο κύμα της οικονομικής κρίσης καθώς είναι μια σχετικά ανοιχτή οικονομία η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εξαγωγές κυρίως γεωργικών προϊόντων. (Besimi, 2009). Η ανεργία το 2009 ξεπέρασε το 32% (Lavrentiadis, 2010, σ. 83) και η βιομηχανία έχασε το 6% των θέσεων εργασίας (Besimi, 2009) αλλά η επίδραση μετριάστηκε αργότερα λόγω του σταθερού τραπεζικού τομέα συγκριτικά με άλλες βαλκανικές χώρες και της σχετικής διατήρησης της εσωτερικής κατανάλωσης. (Rocsaronszky, 2012, σ. 21). Παρόλα αυτά, το 1/3 του πληθυσμού ζει κάτω από το όριο της φτώχειας και το ποσοστό αυτό μετά την οικονομική κρίση αυξήθηκε κατά 35.000 άτομα. (Risteski, 2010, σ. 13)

Το χρέος της χώρας κυμαίνεται σε διατηρήσιμα επίπεδα στο 1/3 του ΑΕΠ και παρουσίασε άνοδο το 2011 πέντε ποσοστιαίες μονάδες. (National Bank of the Republic of Macedonia, 2012) Αυτό συνέβη λόγω της «Προληπτικής Γραμμής Πίστωσης» που εγκρίθηκε από το ΔΝΤ στο πλαίσιο της προσπάθειας ένταξης της χώρας στον Οργανισμό τον Ιανουάριο του 2011 και προέβλεπε βοήθεια ύψους 344,5 εκατομμυρίων δολαρίων (ή 500% των quotas) τον πρώτο χρόνο, 68,9 εκατομμύρια δολάρια (ή 100% των quotas) τον δεύτερο χρόνο (International

Monetary Fund, 2011, σ. 2) και την εμπορική εγγύηση 130 εκατομμυρίων ευρώ από την Διεθνή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης με την οποία χρηματοδότησε τμήμα του προϋπολογισμού του 2012. (World Bank, 2012, σ. 25)

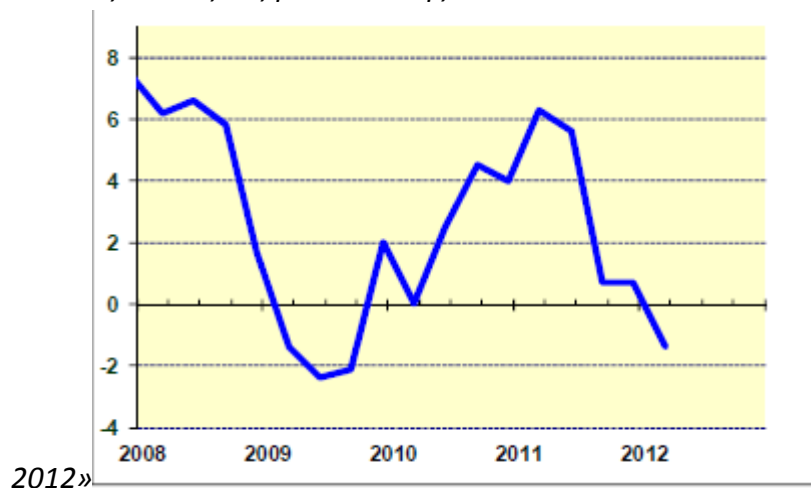
Η ελληνική κρίση, η οποία αναμενόταν να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία της ΠΓΔΜ λόγω των εμβασμάτων των μεταναστών και της επέκτασης του ελληνικού τραπεζικού τομέα στην χώρα δεν είχε τόσο μεγάλο αντίκτυπο λόγω των σχέσεων της ΠΓΔΜ με άλλες οικονομίες όπως η Τουρκία, η Γερμανία και η Ρωσία και λόγω της διαφοροποίησης του προσανατολισμού της οικονομίας της χώρας τα τελευταία χρόνια. (Pettifier, 2010, σ. 2)

Η ανάπτυξη το 2011 ήταν στο 3% και υποστηρίχτηκε από την αύξηση της εσωτερικής κατανάλωσης και τα χαμηλότερα επιτόκια (International Monetary Fund, 2011, σ. 4) καθώς και από την αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων που ευνόησαν τις εξαγωγές (Pettifier, 2010, σ. 4) ενώ ο πληθωρισμός κυμαίνεται στο 4% με πτωτικές τάσεις. Το έλλειμμα του ισοζυγίου πρόκειται να χρηματοδοτηθεί από τις ΑΞΕ αφήνοντας τα συναλλαγματικά αποθεματικά ανέπαφα στο μεγαλύτερο μέρος τους. (International Monetary Fund, 2011, σ. 4)

Η κυβέρνηση πήρε από την αρχή της εκδήλωσης της κρίσης τρία πακέτα μέτρων το Νοέμβριο του 2008, το Μάρτιο του 2009 και τον Νοέμβριο του 2009 τα οποία στόχευαν στην στήριξη των επιχειρήσεων και την αύξηση της ρευστότητας στην αγορά, στην εφαρμογή σχεδίων για αλλαγή υποδομών στην ενέργεια, τις μεταφορές και την εκπαίδευση και τέλος στην εξισορρόπηση του προϋπολογισμού και στην ελάφρυνση των φορολογικών επιβαρύνσεων των επιχειρήσεων. (Besimi, 2009)

Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την πρόοδο της χώρας, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η ΠΓΔΜ παρουσίασε ανάκαμψη από την κρίση το 2010, το οποίο οφείλεται κυρίως στην αύξηση της εξωτερικής ζήτησης και στις επενδύσεις στον τομέα των κατασκευών. (European Commission, 2011). Το 2012, το ΔΝΤ προέβλεψε τη σταθερότητα της μεσοπρόθεσμης ανάπτυξης της ΠΓΔΜ λόγω των έγκαιρων μακροοικονομικών ρυθμίσεων τις οποίες υιοθέτησε. (International Monetary Fund, 2012)

Πίνακας 19. «Εξέλιξη του ΑΕΠ της ΠΓΔΜ 2008-

Πηγή: (European Commission, 2012, σ. 13)

Κόσοβο

Το Κόσοβο είναι μια από τις φτωχότερες χώρες της Ευρώπης με το κατά κεφαλήν ετήσιο εισόδημα να είναι 1.850 ευρώ, την ανεργία να κυμαίνεται στο 47% του εργατικού δυναμικού, με ένα μεγάλο ποσοστό να είναι χρόνια άνεργοι και το 45% του πληθυσμού να ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας. (World Bank, 2010). Το 70% των εξαγωγών της χώρας παράγεται από δύο εταιρείες την Ferronikeli (σίδηρος-νικέλιο) και την Trepca (εξόρυξη μετάλλων). (Hamidi, 2009) Το Κόσοβο έχει υιοθετήσει μονομερώς το ευρώ ως επίσημο νόμισμα του δημιουργώντας ένα ελκυστικότερο περιβάλλον για τους ξένους επενδυτές (Lavrentiadis, 2010, σ. 75) και το 80% της ιδιοκτησίας των τραπεζών που υπάρχουν στο Κόσοβο έχουν ξένη ιδιοκτησία. (Ramosaj, 2010, σ. 5) .

Η οικονομική κρίση είχε αρκετές επιπτώσεις στο Κόσοβο αλλά όχι τόσο σοβαρές λόγω του κλειστού χαρακτήρα της οικονομίας και της έλλειψης ολοκλήρωσης του με τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τις αγορές αγαθών. Η ανάπτυξη του ΑΕΠ έπεσε από το 7% του 2007 στο 3% το 2009 για να επανέλθει το 2010 στο 4%. Τα εμβάσματα μειώθηκαν αλλά όχι όπως στις άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων καθώς οι περισσότεροι Κοσοβάροι κατοικούν στην Ελβετία και την Γερμανία, χώρες που δεν επηρεάστηκαν τόσο από την παγκόσμια κρίση. (International Monetary Fund, 2011). Το 2009, οι εξαγωγές μειώθηκαν κατά 40% όχι όμως μόνο λόγω της οικονομικής κρίσης και της πτώσης της διεθνούς ζήτησης αλλά και λόγω του εμπάργκο που επέβαλλαν η Σερβία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη στα κοσοβάρικα προϊόντα μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του από την Σερβία. (Hamidi, 2009) Το Κόσοβο το 2011 παρουσίασε έλλειμμα στο εμπορικό του ισοζύγιο, λόγω της κατασκευής αυτοκινητοδρόμου που θα το ενώνει με την Αλβανία ο οποίος θα

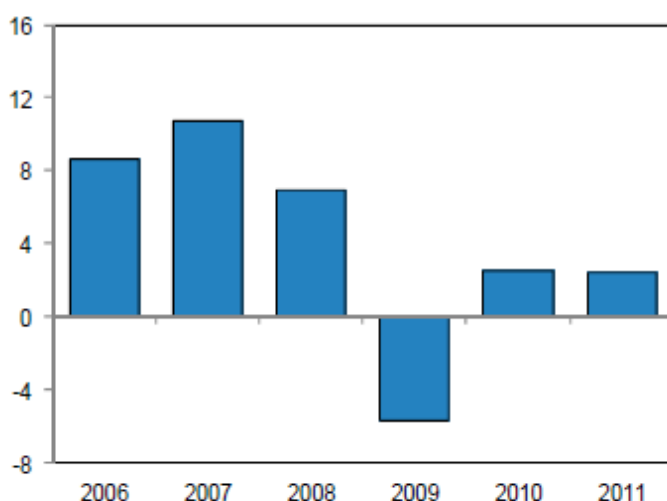
απορροφήσει το 25% του προϋπολογισμού για τέσσερα χρόνια (World Bank, 2010) και τις σχετικές εισαγωγές που πραγματοποιεί. (World Bank, 2012, σ. 17).

Τον Ιούλιο του 2010, το κράτος του Κοσόβου έγινε δέκτης ενός δανείου ύψους 140 εκατομμυρίων δολαρίων από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund, 2011) ενώ το διπλάσιο ποσό χορηγήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Παγκόσμια Τράπεζα. (Lavrentiadis, 2010, σ. 75).

Μαυροβούνιο

Από την διακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 2006 από την Σερβία και για τα επόμενα τρία χρόνια το Μαυροβούνιο έγινε μάρτυρας μιας υψηλής ανάπτυξης με μέσο όρο το 9%, η οποία όμως επετεύχθη μέσω υψηλών ελλειμμάτων της τάξεως του 25% του ΑΕΠ τα οποία καλύπτονταν μέσω των ΑΞΕ και των επενδύσεων χαρτοφυλακίου. (Central Bank of Montenegro, 2009, σ. 12)

Πίνακας 20. «Εξέλιξη του ΑΕΠ του Μαυροβουνίου 2008-

2012»

Πηγή: (International Monetary Fund, 2012)

Η κρίση επηρέασε το Μαυροβούνιο αργότερα από τις άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων κυρίως μέσω της μετακύλισης της πτώσης της διεθνούς δραστηριότητας και των διεθνών επενδύσεων καθώς οι τράπεζες του δεν είχαν καμία έκθεση σε τοξικά ομόλογα (Central Bank of Montenegro, 2009, σ. 12) αλλά τα αποτελέσματα της ήταν σημαντικά. Μετά την κρίση, το Μαυροβούνιο έγινε μέλος της ομάδας των χωρών που έχουν επηρεαστεί περισσότερο από την κρίση με το ΑΕΠ να παρουσιάζει πτώση 5,7% το 2009 και αρκετές τράπεζες να σταματούν την δανειοδοτική τους δραστηριότητα το 2009 και 2010. (Vlahovic, 2011). Ακόμα, μέσα στο 2009 οι τραπεζικές καταθέσεις μειώθηκαν κατά 15% και οι εξαγωγές κατά 33,5% οδηγώντας την κυβέρνηση σε ανεπίσημες συζητήσεις με το ΔΝΤ για στήριξη της

χώρας με δάνειο 150-300 εκατομμυρίων ευρώ το οποίο τελικά δεν δόθηκε. (Vukotic, 2010). Η ανάκαμψη για την χώρα ξεκίνησε μετά το 2010 με το ΑΕΠ να παρουσιάζει αύξηση κατά 0,5% και τη βιομηχανική παραγωγή και τον τουρισμό να παρουσιάζουν αύξηση 9,3% και 6,4% αντίστοιχα από το 2009. (Vlahovic, 2011). Το 2011, το Μαυροβούνιο παρουσίασε πάλι πτώση σε ορισμένους μακροοικονομικούς τομείς αλλά υπήρξε άμεση δημοσιονομική απάντηση από τις αρχές του με σημαντικές μειώσεις στις δημόσιες δαπάνες. Οι τραπεζικές καταθέσεις αυξήθηκαν σταδιακά μέχρι το 2011 αλλά το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων και της μείωσης της ρευστότητας παραμένει. (International Monetary Fund, 2012).

Το Σεπτέμβριο του 2010, το Μαυροβούνιο εξέδωσε ένα ευρωμόλογο 200 εκατομμυρίων ευρώ το οποίο ακολουθήθηκε τον Απρίλιο του 2011 από ένα δεύτερο αξίας 180 εκατομμυρίων ευρώ. (European Bank for Reconstruction and Development, 2011) ενώ έχει υιοθετήσει μονομερώς το ευρώ ως νόμισμα του.

Τον Απρίλιο του 2012, η βιομηχανική παραγωγή παρουσίασε αύξηση κυρίως λόγω του ρυθμού ανάπτυξης, 33% στον τομέα της μεταποίησης και 12% σε επιχειρήσεις κοινής ωφελείας μετά από 15 μήνες συνεχούς συρρίκνωσης (European Commission, 2012, σ. 18) και τον Ιούνιο του 2012, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι προτίθεται να θέσει σε διαδικασία ιδιωτικοποίησης τον σταθμό γενικού φορτίου και εμπορευμάτων στο λιμάνι του Bar σε μια προσπάθεια προώθησης των ιδιωτικοποιήσεων. (European Commission, 2012, σ. 18).

Οι οίκοι αξιολόγησης το Μάιο του 2012 αξιολόγησαν το Μαυροβούνιο ο μιν Moody's στην κλίμακα Ba3 με σταθερή μακροπρόθεσμη προοπτική ενώ ο Standard & Poor's υποβάθμισε τον Ιούνιο του 2012 την αξιολόγηση της χώρας από BB σε BB-, αναβαθμίζοντας όμως τις προοπτικές από αρνητικές σε σταθερές (European Commission, 2012, σ. 18). Στις 29 Ιουνίου του 2012 ξεκίνησαν και οι διαπραγματεύσεις της χώρας με την Ευρωπαϊκή Ένωση για την μελλοντική ένταξη της με τα θέματα «αγκάθια» να είναι η διαφθορά, η ελευθερία του λόγου και η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. (BBC News, 2012)

Συμπεράσματα για την επίδραση της κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια

Η επίδραση της κρίσης ήταν αρνητική για την περαιτέρω συνεργασία ανάμεσα στις Βαλκανικές χώρες, ειδικότερα σε εκείνες που αποτελούσαν την πρώην Γιουγκοσλαβία. Ορισμένες από αυτές, δήλωσαν την πρόθεση τους το 2009 να εφαρμόσουν ακόμα και εμπορικούς δασμούς στις εισαγωγές όπως η Βοσνία-Ερζεγοβίνη (Stiblar, 2009, σ. 84) ενώ η παγκόσμια κρίση είχε αρκετές κοινωνικές και πολιτικές επιπλοκές για την σταθερότητα στην περιοχή λόγω των μεταρρυθμίσεων που προσπάθησαν να εισάγουν οι κυβερνήσεις. Τον Απρίλιο του 2009 αρκετές χιλιάδες μέλη της ανεξάρτητης συντεχνίας Sloga στην Σερβία διαμαρτυρήθηκαν

ενάντια στα μέτρα της κυβέρνησης, (Sanfey, 2010, σ. 15) το Μάιο του 2009 βετεράνοι πολέμου στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη διαμαρτυρήθηκαν κατά των μειώσεων στις συντάξεις και τις προτεινόμενες αλλαγές, οι αυτοκτονίες αυξήθηκαν και ένας συνδικαλιστής στην Σερβία ακρωτηρίασε το δάχτυλό του για να διαμαρτυρηθεί για τις συνθήκες εργασίας των εργατών σε συνδυασμό με τις μαζικές απολύσεις. (Stubbs & Venancio, 2009).

Τα Δυτικά Βαλκάνια ακολούθησαν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των αναπτυγμένων χωρών μετά την έναρξη της κρίσης με τη διαφορά ότι ενώ στις χώρες της Δύσης το πιο κρίσιμο έτος ήταν το 2008, στην εξεταζόμενη περιοχή φαίνεται να είναι το 2009. Το ΑΕΠ εμφάνισε πτώση σε έξι από τις οκτώ εξεταζόμενες χώρες, με την μεγαλύτερη να εντοπίζεται στην Σλοβενία η οποία από το 2008 έως το 2009 έχασε το 8% του ΑΕΠ της ενώ μόνο η Αλβανία και το Κόσοβο είχαν το 2009 θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Επιπλέον, οι θεωρούμενες πιο αναπτυγμένες χώρες της περιοχής όπως η Σλοβενία και η Κροατία φαίνεται ότι παρουσιάζουν πιο αργούς ρυθμούς ανάκαμψης του ΑΕΠ από τις άλλες.

Οι ΑΞΕ, επηρεάστηκαν άμεσα από την κρίση αφού προέρχονται κυρίως από τις χώρες της Δύσης φτάνοντας μέχρι πτώση της τάξεως του 42% στην Κροατία και παρουσίασαν ανάκαμψη μόνο μετά το 2010 ενώ τα βασικά προβλήματα της περιοχής όπως αναφέρονται από τις ξένες και εγχώριες εταιρείες είναι η διαφθορά, η έλλειψη υποδομών και η γραφειοκρατία. Οι βασικές επενδύσεις κατευθύνονται προς τον τραπεζικό τομέα και τις τηλεπικοινωνίες ενώ άνοδο παρουσίασαν και οι ΑΞΕ στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας κυρίως στην Σερβία. Καθώς οι βασικοί εξαγωγικοί εταίροι των χωρών των δυτικών Βαλκανίων είναι είτε οι γειτονικές χώρες, είτε τα κράτη της ΕΕ, το εμπόριο επηρεάστηκε άμεσα από την παγκόσμια οικονομική κρίση λόγω της εμφανούς οικονομικής αλληλεπίδραση των κρατών. Οι εξαγωγές μειώθηκαν και το ίδιο συνέβη και με τις εισαγωγές κυρίως λόγω της μείωσης της αγοραστικής δύναμης των πληθυσμών. Τα κράτη διατηρούν μεγάλα εμπορικά ελλείμματα που φτάνουν έως και το 40% στην περίπτωση του Μαυροβουνίου ενώ οι εξαγωγές τους αποτελούνται κυρίως από πρώτες ύλες, τρόφιμα και ακατέργαστα υλικά που αποδείχθηκαν ευπαθή στις μεταβολές των διεθνών τιμών.

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της περιοχής το οποίο εντάθηκε με την έλευση της κρίσης είναι η ανεργία η οποία αγγίζει σχεδόν το ήμισυ του πληθυσμού σε ΠΓΔΜ και Κόσοβο ενώ το δημόσιο χρέος των κρατών γενικά βρίσκεται σε διατηρήσιμα επίπεδα αρκεί το έλλειμμα να παραμένει μικρότερο από τον ρυθμό ανάπτυξης. Ο τραπεζικός και χρηματοπιστωτικός τομέας, που αποτέλεσε την αιτία της κρίσης σε άλλες χώρες, στα Δυτικά Βαλκάνια είναι σχετικά υποαναπτυγμένος με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό των τραπεζικών ιδρυμάτων να είναι θυγατρικές ξένων τραπεζών. Σε γενικές γραμμές, εκτός από την περίπτωση της Σλοβενίας, ο

τραπεζικός τομέας είναι υγιής και διατηρεί την απαραίτητη κεφαλαιακή επάρκεια παρά την αρχική μαζική προσέλευση πολιτών για την ανάληψη των χρημάτων τους λόγω της οικονομικής ανασφάλειας που δημιούργησε η παγκόσμια οικονομική κρίση μετά το 2008.

Ο πληθωρισμός και η αύξηση του μετά την κρίση επηρέασαν το καλάθι τιμών ενώ ο τουρισμός που αποτελεί βασική βιομηχανία και έσοδο για τις χώρες αυτές και ιδιαίτερα τις παραθαλάσσιες παρουσιάζει σημάδια ανάκαμψης. Τα εμβάσματα των μεταναστών αντίθετα, έχουν παρουσιάσει μείωση από την αρχή της κρίσης εξαιτίας των προβλημάτων στην Ιταλία και την Ελλάδα, βασικούς προορισμούς των βαλκάνιων μεταναστών και έχουν επηρεάσει τις δυνατότητες κάλυψης βασικών αναγκών, καταπολέμησης της φτώχειας αλλά και επενδύσεων. Τέλος τα spreads των ομολόγων δείχνουν να παραμένουν σταθερά μετά το 2010 και να μην επηρεάζονται τόσο από την κρίση στην Ευρωζώνη.

Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων θα παρουσιάσουν διαφορές στην χρονική περίοδο ανάκαμψης από την κρίση. Η Αλβανία, το Κόσοβο και η ΠΓΔΜ, οι οποίες δεν επηρεάστηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό από την κρίση, εν μέρει έχουν καταφέρει να ανακάμψουν επαναφέροντας το ΑΕΠ τους στο επίπεδο του 2008. Αντίθετα, χώρες όπως η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη φαίνεται ότι θα είναι αρκετά πιο δύσκολο να εισέλθουν σε πορεία ανάκαμψης λόγω των πολιτικών διαφωνιών και της αργής αντιμετώπισης της κρίσης από την πολιτική τους ηγεσία και δεν θα επανέλθουν σε τροχιά ανάπτυξης παρά μετά το 2013. (World Bank, 2012, σ. 47) Σύμφωνα με το Ινστιτούτο της Βιέννης για τις Διεθνείς Οικονομικές Σπουδές από τις 6 ευρωπαϊκές χώρες που οι οικονομίες τους πρόκειται να συσταθούν το 2012 οι τέσσερις βρίσκονται στα Δυτικά Βαλκάνια: η Βοσνία-Ερζεγοβίνη (-0,5), η Σερβία (-1), η Σλοβενία (-1,5) και η Κροατία (-1,5) . (Salzmann, 2012)

Σημαντική για την ανάκαμψη των Δυτικών Βαλκανίων είναι και η σχέση που έχουν αναπτύξει με την Ευρωπαϊκή Ένωση και ο βαθμός στον οποίο εκπληρώνουν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης που περιλαμβάνουν την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, το σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα και το κράτος δικαίου, καθώς και την αποδοχή του συνόλου της νομοθεσίας της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του ευρώ. (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012) Η Κροατία πρόκειται να γίνει πλήρες μέλος το 2013 ενώ μέχρι το 2020 όλες οι χώρες θα έχουν αποκτήσει την ιδιότητα του υποψήφιου κράτους μέλους με τελευταία την Βοσνία –Ερζεγοβίνη. Η ΠΓΔΜ, η Σερβία και το Μαυροβούνιο ανήκουν στις υποψήφιες χώρες ενώ η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Αλβανία ανήκουν στις εν δυνάμει υποψήφιες χώρες. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012)

Παρόλα αυτές τις παραμέτρους και την ύπαρξη πολλών ανασχετικών παραγόντων όπως η ύπαρξη μεγάλων ποσοστών φτώχειας και ανεργίας και σημαντικών εθνικών και θρησκευτικών διαφορών δεν απειλήθηκε η ασφάλεια και η σταθερότητα στην

περιοχή και σε μεγάλο βαθμό οι εκλογικές αναμετρήσεις διεξήχθησαν σε ήρεμο περιβάλλον. (Economist Intelligence Unit, 2012). Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί βάσει της κοινωνικής δομής των Βαλκανίων και της ύπαρξης της διευρυμένης οικογένειας που στηρίζει το κοινωνικό σύνολο, της έλλειψης μεγάλων και ισχυρών σωματείων ή εργατικών συνδικάτων και της γενικότερης απάθειας και αποχής από τα κοινά, χαρακτηριστικό γνώρισμα των βαλκανικών λαών. (Economist Intelligence Unit, 2012)

Όσον αφορά τις χώρες επιμέρους, φαίνεται εκ του αποτελέσματος ότι ο κοινός παρονομαστής στο μέγεθος των επιπτώσεων που είχε η κρίση στην εκάστοτε χώρα είναι η αλληλεπίδραση που έχει με τις αγορές του εξωτερικού και ο βαθμός χρηματοπιστωτικής και τραπεζικής της ολοκλήρωσης. Για παράδειγμα η Αλβανία και το Κόσοβο, οι πιο κλειστές οικονομίες της περιοχής και με υποανάπτυκτο χρηματοπιστωτικό σύστημα (η Αλβανία δεν διαθέτει καν χρηματιστήριο αξιών) κατάφεραν να διατηρήσουν μια σταθερή πορεία ανάπτυξης και να ανταπεξέλθουν καλύτερα στα προβλήματα που δημιουργήσε η κρίση. Το ίδιο συνέβη και με τον τραπεζικό τομέα στην ΠΓΔΜ, η οποία επαινείται για την αντιμετώπιση την οποία είχε απέναντι στην κρίση. Αντίθετα, το Μαυροβούνιο και η Κροατία, οι οποίες στηρίζονται στον τουρισμό και τις εξαγωγές αντιμετωπίζουν ακόμα προβλήματα ανάκαμψης ενώ το ίδιο συμβαίνει και με την Σλοβενία, την περισσότερο ενταγμένη χώρα της περιοχής στο διεθνές οικονομικό πλαίσιο.

Τέλος, η επίδραση της ελληνικής κρίσης φαίνεται να μην είναι τόσο μεγάλη όσο είχε προβλεφθεί. Παρά το «κούρεμα» του ελληνικού χρέους, οι ελληνικές τράπεζες διατήρησαν σε μεγάλο βαθμό την παρουσία τους στα Βαλκάνια με τις επιπτώσεις των προβλημάτων στην Ελλάδα να είναι περισσότερο εμφανείς στα εμβάσματα, (κυρίως των Αλβανών μεταναστών) και στις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην περιοχή.

Μέρος Δεύτερο: Σερβία και Σλοβενία

Στο σημείο αυτό, έχοντας αναλύσει τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην περιοχή ως σύνολο, με βάση τους οικονομικούς δείκτες και τις επιμέρους ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, η εργασία θα αλλάξει εστίαση και θα επικεντρωθεί σε δύο χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, την Σερβία και την Σλοβενία. Οι χώρες αυτές επελέγησαν, επειδή παρά το κοινό τους παρελθόν ως μέρη της Πρώην Γιουγκοσλαβίας μετά την διάλυση της ακολούθησαν τελείως διαφορετικές πορείες. Η Σλοβενία πέτυχε την οικονομική ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό, έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ το 2004 και το 2007 έγινε και μέλος της Ευρωζώνης. Αντίθετα, η Σερβία πέρασε πολλά χρόνια μετά τον πόλεμο του 1999 σε διπλωματική απομόνωση και μόνο πρόσφατα και μετά την συνεργασία της με την διεθνή κοινότητα για την σύλληψη των εγκληματιών πολέμου αποκατέστησε τις διεθνείς σχέσεις της. Ωστόσο, ακόμα παραμένουν άλυτα σοβαρά προβλήματα όπως το θέμα της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, τα οποία επηρεάζουν τόσο την οικονομική όσο και την πολιτική της σκηνή.

Σερβία

Στο παρόν κεφάλαιο, σκοπός είναι ο εντοπισμός της επίδρασης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην Σερβία. Αρχικά, η έρευνα θα επικεντρωθεί στους οικονομικούς δείκτες της χώρας. Ενδεικτικά, θα αναλυθούν το ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος και έλλειμμα και η διακύμανση του πληθωρισμού. Ακόμα, θα εξεταστεί η ισοτιμία του νομίσματος της χώρας, του δηνάριου, καθώς και οι επιπτώσεις οι οποίες δημιουργήθηκαν σε οικονομικούς τομείς όπως το εμπόριο και ο τραπεζικός τομέας αλλά και σε θεσμικά στοιχεία της οικονομίας όπως η ανεργία και τα εμβάσματα. Ακόμα θα γίνουν αντικείμενο διερεύνησης, οι σχέσεις της Σερβίας με διεθνείς οργανισμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τα μέτρα τα οποία έλαβαν οι κυβερνήσεις για την καταπολέμηση των συνεπειών της κρίσης και τέλος οι εξελίξεις που αυτή δρομολόγησε στην πολιτική ζωή της χώρας.

Πριν το ξέσπασμα της κρίσης, η Σερβία είχε το μεγαλύτερο ποσοστό ανάπτυξης ανάμεσα στις χώρες της Πρώην Γιουγκοσλαβίας με 5.6% μέσο όρο από το 2001 έως το 2007 (Prasnikar, 2009, σ. 198) η οποία τροφοδοτήθηκε κυρίως με την είσοδο κεφαλαίων από το εξωτερικό και τη στήριξη από διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, γεγονός που συνετέλεσε στη δημιουργία ελλείμματος της τάξεως του

18% του ΑΕΠ το 2008 (Matkovic, Mijatovic, & Petrovic, 2010, σ. 9). Είναι ενδεικτικό ότι πριν την κρίση η κυβέρνηση έχοντας πίστη στην πορεία ανάπτυξης της χώρας σκεφτόταν ως πιθανότητες την αύξηση των συντάξεων στο 70% των μισθών, τις επενδύσεις σε υποδομές αλλά και την μείωση των φόρων. (International Monetary Fund, 2008). Η πρώτη επίπτωση της κρίσης στην Σερβία φάνηκε το Μάιο του 2007 όταν οι διεθνείς επενδυτές αποσύρθηκαν από το χρηματιστήριο του Βελιγραδίου με αποτέλεσμα οι τιμές διαφόρων μετοχών να παρουσιάσουν πτώση 30% (Hadžić & Pavić, 2012, σ. 47) ενώ από το 2008 έως το 2009 το χρηματιστήριο είχε χάσει άλλο 15% της αξίας του. (European Commission, 2010). Η κρίση στη Σερβία άρχισε να γίνεται αισθητή σε όλους τους τομείς της οικονομίας το τρίτο εξάμηνο του 2008 όταν έφτασε στη χώρα το δεύτερο κύμα της κρίσης μέσω της μείωσης της παγκόσμιας ζήτησης που είχε αντίκτυπο στις εξαγωγές. (Prasnikar, 2009, σ. 210)

Η βιομηχανική παραγωγή, από τον Αύγουστο του 2008 έως τον Ιανουάριο του 2009 μειωνόταν κατά 1,7% τον μήνα ενώ συνολικά μειώθηκε κατά 19% με τον τομέα των κατασκευών να παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό πτώσης το οποίο άγγιξε το 24%. (Radević & Bećirović, 2010, σ. 38) Το 2009 και 2010 η ανάπτυξη ήταν αρνητική (European Union, 2011, σ. 62). Το 2012 η μείωση της εισροής κεφαλαίων από το εξωτερικό, η πολιτική αστάθεια και η αύξηση του ελλείμματος πίεσαν το νόμισμα της χώρας προς τα κάτω με αποτέλεσμα η κεντρική τράπεζα να αναγκαστεί να παρέμβει στην αγορά συναλλάγματος και να θέσει το βασικό επιτόκιο στο 10% προκειμένου να αποφύγει τον πληθωρισμό. (European Commission, 2012, σ. 4)

Σύμφωνα με τον Μίροσλαβ Ζντράβκοβιτς, από το Ινστιτούτο Οικονομικών του Βελιγραδίου, το βιοτικό επίπεδο των Σέρβων βρίσκεται αρκετά χαμηλά σε σχέση με άλλες χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας όπως η Κροατία και η Σλοβενία. Προβλέπεται επίσης, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου χωρών όπως η Αλβανία και η ΠΓΔΜ με αποτέλεσμα να είναι πιθανό το 2014 η Σερβία να αποτελεί μια από τις φτωχότερες χώρες της χερσονήσου μαζί με την Βοσνία-Ερζεγοβίνη. (Μιλοβάνοβιτς, 2012). Υπολογίζεται ότι 700.000 άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας και 100.000 συνταξιούχοι ζουν με 100 ευρώ το μήνα (European Union, 2011, σ. 63) ενώ μόλις το 0,5% των εργαζομένων κερδίζουν περισσότερα από 1000 ευρώ το μήνα (Zoltan & Filipović, 2012). Ο δείκτης των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν στο 9,2% του πληθυσμού το 2010, 3% περισσότερο από ότι το 2009. (World Bank, 2012)

Η Σερβία, ανήκει στην ομάδα των χωρών στις οποίες η διαδικασία μετάβασης για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους διαρκεί ακόμα και αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η σερβική οικονομία εξακολουθεί να είναι μην είναι πλήρως αναπτυγμένη και να παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Η οικονομία της Σερβίας έχει αρκετές αδυναμίες την παρούσα στιγμή κυρίως λόγω της οικονομικής της έκθεσης στην Ευρωζώνη και της ανόδου του πληθωρισμού αλλά και της πολιτικής αστάθειας

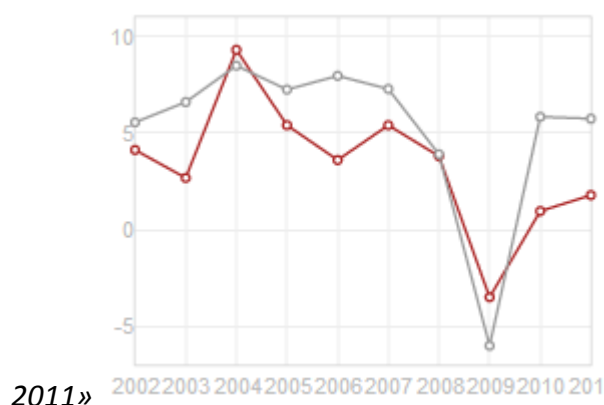
εξαιτίας της οποίας έχει τεθεί σε αδράνεια το πρόγραμμα του ΔΝΤ για την χώρα. (EBRD, Office of the Chief Economist, 2012, σ. 10).

ΑΕΠ

Το ΑΕΠ της Σερβίας έως το 2008 παρουσίαζε μεγάλη άνοδο αλλά στηριζόταν σε αδύναμα θεμέλια καθώς η μεγαλύτερη ανάπτυξη παρατηρούνταν σε τομείς μη εξαγωγίσιμους όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι εσωτερικές καταθέσεις ήταν μηδενικές, τα περισσότερα δάνεια εκδίδονταν σε ευρώ και ο πληθωρισμός ήταν ο υψηλότερος της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων (International Monetary Fund, 2010, σ. 6).

Η οικονομία της Σερβίας αντιμετώπισε την πρώτη αρνητική πορεία ανάπτυξης μετά το ξέσπασμα της κρίσης, το 2009 με -3% (Dimitrijević, 2012, σ. 78). Στα τέλη του Οκτώβριου του 2009, τα συνολικά έσοδα είχαν μειωθεί κατά 1,1% σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, τα τελωνειακά έσοδα μειώθηκαν κατά 27,1%, τα έσοδα από τον φόρο εισοδήματος κατά 19,7%, και αυτά από τον φόρο προστιθέμενης αξίας κατά 2,2% (European Commission, 2010).

Πίνακας 21. «Διακύμανση της ανάπτυξης του ΑΕΠ της Σερβίας 2002-

■ Σερβία ■ Ευρώπη και Κεντρική Ασία (μόνο αναπτυσσόμενες)

(World Bank, 2012)

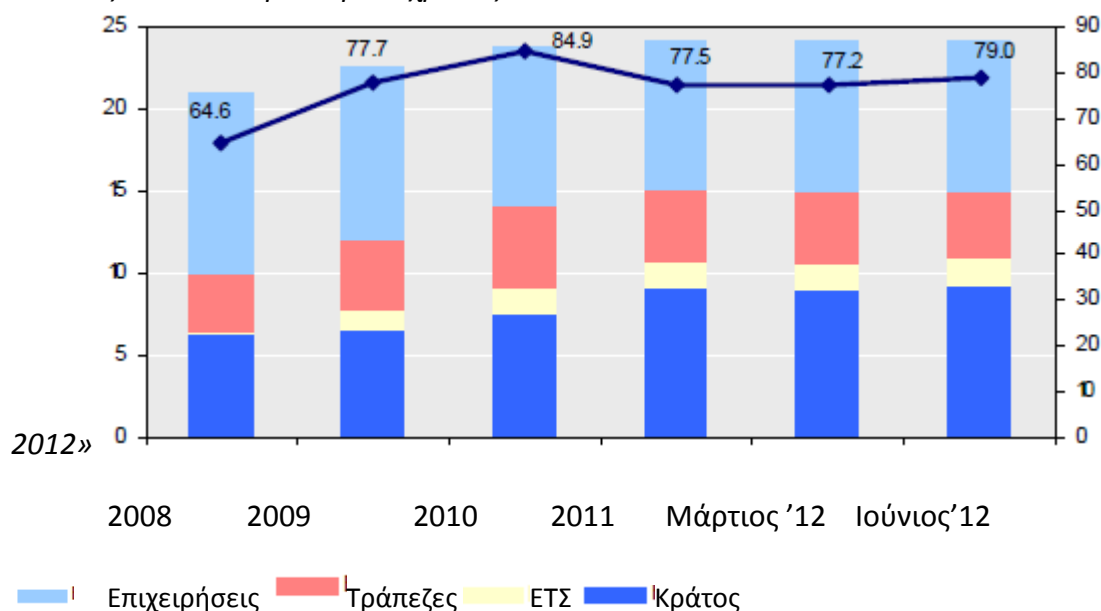
Το 2011, το ΑΕΠ της Σερβίας κινήθηκε ανοδικά κατά 1% κυρίως λόγω της αύξησης των εξαγωγών και αυξήσεων στους τομείς των κατασκευών και των επισκευών οι οποίοι ξεκίνησαν με άνοδο 17% και 13,6% αντίστοιχα για να σταθεροποιηθούν στην συνέχεια. (European Commission, 2011, σ. 33)

Δημοσιονομικά μεγέθη

Το εξωτερικό χρέος της Σερβίας έχει αυξηθεί κατά 20% από την έναρξη της κρίσης το 2008 και ταυτόχρονα παρουσίασε 24% αύξηση ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 2008

φτάνοντας στο 97% του ΑΕΠ το 2012 (National Bank of Serbia, 2012, σ. 7). Το 2011 το χρέος της Σερβίας παρέμενε σταθερό, περίπου στα 24 δις δολάρια και λίγο πάνω από το 45% ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Πίνακας 22. «Διακύμανση του χρέους 2008-

Πηγή: (National Bank of Serbia, 2012, σ. 4)

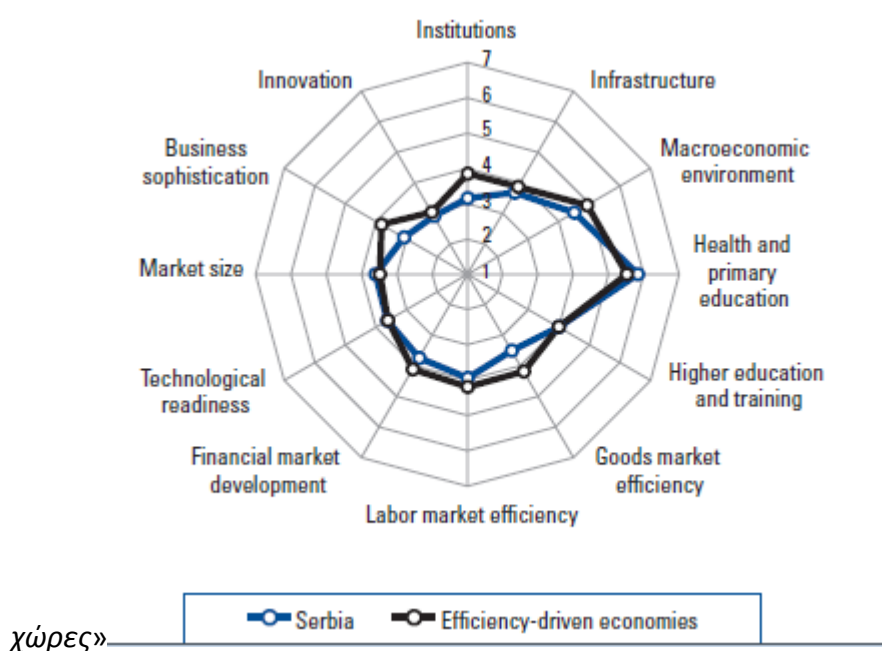
Το 2012, το χρέος της Σερβίας αυξήθηκε κατά 291,3 εκατομμύρια ευρώ λόγω της πώλησης τίτλων του δημοσίου στην εγχώρια χρηματοπιστωτική αγορά (National Bank of Serbia, 2012, σ. 4) αλλά παραμένει σε διαχειρίσιμα επίπεδα.

Το 2008, το έλλειμμα στο ισοζύγιο είχε φτάσει στο 17% του ΑΕΠ κυρίως λόγω του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο (Matabadal, 2011, σ. 4). Το 2010, το έλλειμμα βρισκόταν στο 4,6% του ΑΕΠ, είχε αξία περίπου 136,7 δις δηνάρια και χρηματοδοτήθηκε κυρίως μέσω του εσωτερικού δανεισμού. (National Bank of Serbia, 2010, σ. 48). Το έλλειμμα για το 2012 προβλέπεται να κυμανθεί στο 5% λόγω της αύξησης των δημοσίων εσόδων για την βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών και την καταπολέμηση της φτώχειας και ο στόχος είναι να μειωθεί στο 4,3% το 2013. (European Union, 2012)

Ανταγωνιστικότητα

Σύμφωνα με την έκθεση του World Economic Forum σχετικά με την παγκόσμια ανταγωνιστικότητα, το 2012 η Σερβία βρίσκεται στην 95^η θέση σε σύνολο 142 χωρών. (World Economic Forum, 2012) Τα μεγαλύτερα προβλήματα όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα είναι η εκτενής γραφειοκρατία, η διαφθορά και η έλλειψη πρόσβασης στην χρηματοδότηση. (World Economic Forum, 2012, σ. 314)

Πίνακας 23. « Σύγκριση Σερβίας με τις πρωτοπόρες

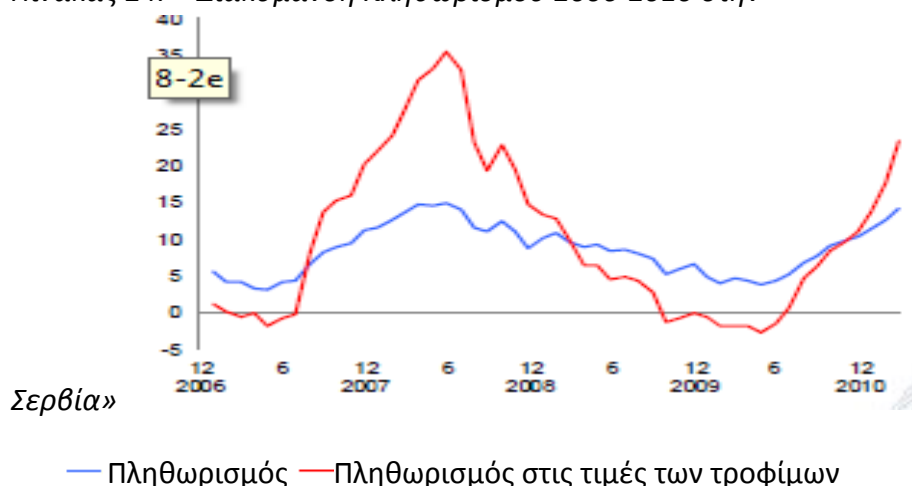
Πηγή (World Economic Forum, 2012, σ. 314)

Η έκθεση «Doing Business» η οποία εξετάζει την ευκολία του επιχειρείν σε κάθε χώρα το 2012 κατέταξε την Σερβία στην 92^η θέση ανάμεσα σε 183 χώρες, έντεκα θέσεις χαμηλότερα από την θέση που κατείχε το 2011 (The World Bank, 2012) ενώ το 2008 η χώρα ήταν στην θέση 86 εμφανίζοντας έτσι συνολικά μια γενικότερη επιδείνωση παραγόντων όπως η φορολογία και η παροχή πίστωσης ως επιπτώσεις της κρίσης. (Τομιός, 2010, σ. 24)

Πληθωρισμός

Η Κεντρική Τράπεζα εξέδωσε το 2010 τα επιτρεπτά όρια μέσα στα οποία είναι επιθυμητό να κινείται ο πληθωρισμός τα οποία ήταν 6% για το 2010, 4,5% για το 2011 και 4% για το 2012 με περιθώριο διακύμανσης 1,5%. (National Bank of Serbia, 2012, σ. 9). Παρόλα αυτά, το 2010, ο πληθωρισμός ήταν στο 6,5% και συνέχισε να ανεβαίνει ενώ τον Ιανουάριο το 2011 αυξανόταν κατά 1% τον μήνα. (Jelocnik & Nastic, 2011, σ. 16)

Πίνακας 24. « Διακύμανση πληθωρισμού 2006-2010 στην

Πηγή: (Komatina, 2011, σ. 11)

Επιπλέον, φαίνεται ότι η Σερβία είναι ιδιαίτερα ευάλωτη στις επισιτιστικές κρίσεις. Το 35% του πληθωρισμού οφείλεται στην άνοδο των τιμών των τροφίμων και είναι ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στα Βαλκάνια ενώ είναι υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου ποσοστού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27. (Komatina, 2011, σ. 11)

Ο πληθωρισμός του δείκτη τιμών καταναλωτή έφτασε το απόγειο του τον Απρίλιο του 2011 με 12,7% και παρουσίασε πτώση έκτοτε φτάνοντας στο 2,7% τον Απρίλιο του 2012 (World Bank, 2012, σ. 15) . Ο αποπληθωρισμός προβλέπεται να συνεχιστεί λόγω της μειωμένης εσωτερικής ζήτησης και της μείωσης των τιμών των τροφίμων και να σταθεροποιηθεί στα όρια της Κεντρικής Τράπεζας (2,5% -5,5%) περίπου στο 5% το 2013. (European Union, 2012).

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις ξεκίνησαν στην Σερβία μετά το 2000 λόγω των διαρθρωτικών αλλαγών και της ψήφισης του νόμου «Περί Ξένων Επενδύσεων» το 2002 ο οποίος εξίσωσε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών επιχειρήσεων, γηγενών και αλλοδαπών (Dimitrijević, 2012, σ. 74). Η χώρα αποτελεί έναν σημαντικό προορισμό ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια, με μεγάλες εταιρείες όπως η FIAT, Coca-Cola, Microsoft, Gazprom και Siemens να έχουν επενδύσει στη χώρα. (Serbia Investment and Export Promotion Agency, 2012). Επίσης, το 2007 είναι το πρώτο έτος που η Σερβία προσέλκυσε ΑΞΕ χωρίς το Μαυροβούνιο μετά τον διαχωρισμό των δύο κρατών.

Πίνακας 25. «Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Σερβία 2007-2011»

Πηγή: (Serbia Investment and Export Promotion Agency, 2012)

Η PWC είχε χαρακτηρίσει την Σερβία ως την 3^η στις κατασκευές και την 7^η στις υπηρεσίες, πιο ελκυστική χώρα για ΑΞΕ ανάμεσα στις αναδυόμενες οικονομίες (Serbia Investment and Export Promotion Agency, 2012) αλλά η οικονομική κρίση μείωσε στο 75% την εισροή κεφαλαίων στην Σερβία το 2009 σε σχέση με το 2008 (Radović-Marković, 2010, σ. 2) και η διαφορά θα ήταν ακόμα μεγαλύτερη εάν η ρωσική Gazprom δεν είχε αγοράσει την Πετρελαϊκή Βιομηχανία της Σερβίας σε ποσοστό 50% (Dimitrijević, 2012, σ. 75). Το 2010, οι ΑΞΕ στην Σερβία μειώθηκαν κατά 470 εκατομμύρια ευρώ σε σχέση με το προηγούμενο έτος. (National Bank of Serbia, 2010, σ. 37)

Οι ΑΞΕ διπλασιάστηκαν στην Σερβία το 2011 λόγω του ανοίγματος του εργοστασίου παραγωγής αυτοκινήτων FIAT στο Kragujevac και της επένδυσης 30 εκατομμυρίων ευρώ της βελγικής εταιρείας Delhaise (World Bank, 2012, σ. 18). Η FIAT θα παρασκευάζει στην Σερβία το 70% των εξαρτημάτων του FIAT 500 (South-Eastern Business, 2012). Η Σερβία το 2011 ήταν ο μεγαλύτερος αποδέκτης ΑΞΕ στην περιοχή με 2,4 δις δολάρια (World Bank, 2012, σ. 18) στο οποίο συνεισέφερε και η ιδιωτικοποίηση της Telekom, αξίας 850 εκατομμυρίων ευρώ. (National Bank of Serbia, 2011, σ. 6)

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και η σερβική κυβέρνηση σύναψαν δανειακή σύμβαση αξίας 150 εκατομμυρίων ευρώ για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (European Bank for Reconstruction and Development, 2012) και δεύτερη δανειακή σύμβαση αξίας 500 εκατομμυρίων ευρώ για την στήριξη της “Fiat Auto Serbia” ώστε να ξεπεράσει την παραγωγή των 200.000 οχημάτων το χρόνο και να στηρίξει τις

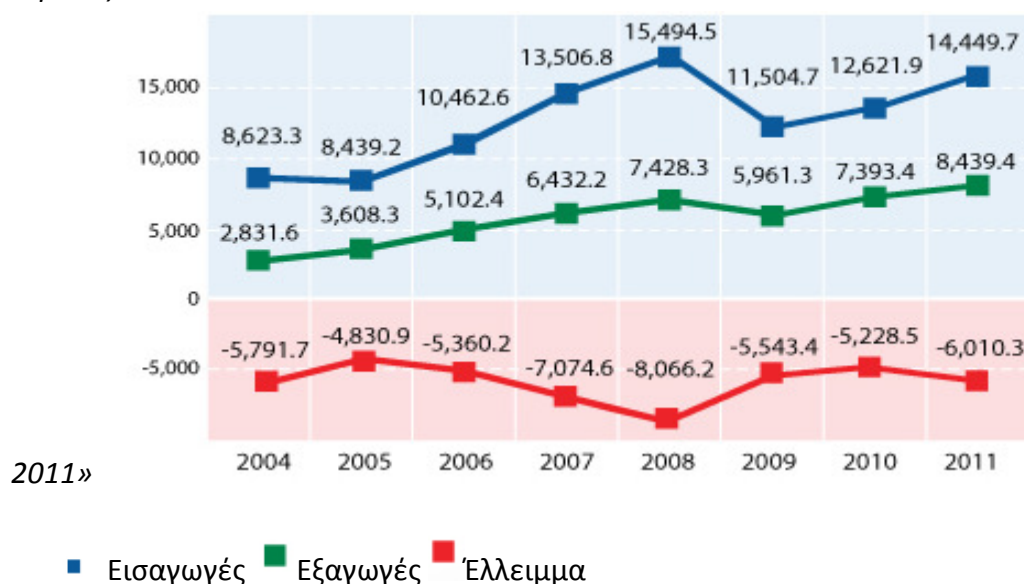
σερβικές εξαγωγές (Balkan Open Report, 2011) Η κινεζική κυβέρνηση έδωσε δάνειο 300 εκατομμυρίων δολαρίων στη Σερβία προκειμένου να χτίσει θερμικό ενεργειακό σταθμό στην περιοχή του Kostolac (Balkan Open Report, 2011) ενώ και η ιταλική εταιρεία “Edison” έχει επενδύσει στον τομέα της ενέργειας στην Σερβία (Balkan Open Report, 2011)

Παρόλα αυτά, οι ΑΞΕ αντιπροσώπευαν μόνο το 5% του ΑΕΠ της Σερβίας το 2011 ποσοστό που οφείλεται στην οικονομική κρίση αλλά και τις περιορισμένες δυνατότητες ιδιωτικοποίησης και τις δομικές αδυναμίες της χώρας. (Dimitrijević, 2012, σ. 80)

Εμπόριο

Τα βασικά εξαγωγίμα προϊόντα της Σερβίας είναι πρώτες ύλες και ενδιάμεσα προϊόντα, σίδηρος και ατσάλι καθώς και γεωργικά αγαθά τα οποία επηρεάστηκαν πολύ από την μείωση της διεθνούς ζήτησης. (Radević & Bećirović, 2010, σ. 37). Σχεδόν το 90% του εμπορίου της Σερβίας διεξάγεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις περιφερειακές χώρες (Stamatovic, Radonjic, & Anufrijeva, 2010, σ. 6). Οι μεγαλύτεροι εμπορικοί εταίροι της χώρας είναι η Γερμανία στην ΕΕ, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο στα Βαλκάνια (CIA Factbook, 2012) και η επίδραση της κρίσης οδήγησε το 2009 σε μείωση των εξαγωγών κατά 30,6% σε σχέση με το 2008 (Radević & Bećirović, 2010, σ. 39) . Ακόμα, οι εισαγωγές το 2009 μειώθηκαν κατά 35% σε σχέση με το 2008 (World Bank, 2010, σ. 2) . Το 2011 οι εξαγωγές ήταν 19% πάνω από το επίπεδο πριν την κρίση ενώ οι εισαγωγές ήταν 19% χαμηλότερες. (National Bank of Serbia, 2011, σ. 4)

Πίνακας 26. «Διακύμανση εισαγωγών-εξαγωγών και εμπορικού ελλείμματος Σερβίας 2004-

Πηγή: (Serbia Investment and Export Promotion Agency, 2012)

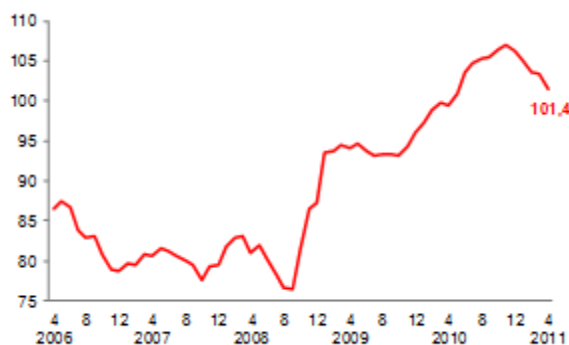
Το 2012, οι εξαγωγές αυξήθηκαν λόγω της αύξησης της ζήτησης στην ΕΕ και την Ρωσία κατά 14,9% και 40,7% αντίστοιχα ενώ οι εισαγωγές αυξήθηκαν επίσης λόγω της ζήτησης των εξαγωγικά προσανατολισμένων βιομηχανιών για πρώτες ύλες. (National Bank of Serbia, 2012, σ. 21)

Μια θετική παράμετρος είναι ότι η ελεύθερη ζώνη εμπορίου «Piroć» της Σερβίας ψηφίστηκε για το 2012, 41^η ανάμεσα στις 50 καλύτερες ελεύθερες ζώνες εμπορίου του κόσμου αποσπώντας και τις καλύτερες προοπτικές για το 2012 και το 2013 (Free Zone Piroć, 2012).

Νόμισμα

Το 2008 το δηνάριο θεωρούνταν υπερτιμημένο νόμισμα (Stamatovic, Radonjic, & Anufrijevic, 2010, σ. 6). Μετά την κρίση και μέχρι το 2009 έπεσε κατά 18% σε σχέση με το ευρώ με αποτέλεσμα η Κεντρική Τράπεζα να αναγκαστεί να το στηρίξει μέσω των αποθεμάτων της, μειώνοντας τα κατά 800 εκατομμύρια ευρώ (Tomić, 2010, σ. 21) , να αυξήσει το ποσό μέχρι το οποίο θα στηρίξει τις καταθέσεις από 3.000 ευρώ σε 50.000 ευρώ, να αποσύρει το ελάχιστο απαραίτητο αποθεματικό των τραπεζών για τις ξένες επενδύσεις ενώ προσπάθησε να αυξήσει την ρευστότητα στην αγορά. (European Commission, 2009, σ. 31)

Πίνακας 27. «Διακύμανση δηναρίου σε σχέση με το ευρώ 2006-2011»

Πηγή: (National Bank of Serbia, 2011, σ. 3)

Το 2012, το δηνάριο ήταν το νόμισμα της Ευρώπης με τις χαμηλότερες επιδόσεις μετά από πτώση 12% έναντι του δολαρίου, γεγονός το οποίο δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους το οποίο είναι σε σκληρό νόμισμα (Economist, 2012). Η Κεντρική Τράπεζα, προκειμένου να στηρίξει το νόμισμα και εξαιτίας της καθημερινής μεγάλης διακύμανσης του απέναντι στο ευρώ, πούλησε 90 εκατομμύρια ευρώ στην αγορά συναλλάγματος συνολικά το

2011 ενώ το Μάιο του 2012 πούλησε άλλα 45 εκατομμύρια ευρώ όταν το δηνάριο υποτιμήθηκε κατά 8,8% έναντι του ευρώ. (National Bank of Serbia, 2012, σ. 15)

Η κυβέρνηση και η Εθνική Τράπεζα της Σερβίας έχουν ξεκινήσει μια στρατηγική «δηνარიοποίησης» της οικονομίας με σκοπό την προστασία του χρηματοπιστωτικού τομέα και της πραγματικής οικονομίας από τις διακυμάνσεις του νομίσματος. Αυτό θα επιτευχθεί με τη στήριξη του δηναρίου ως του βασικού νομίσματος έκδοσης δανείων και πραγματοποίησης συναλλαγών ενώ θα δοθούν κίνητρα για την χρήση του όσο το δυνατόν περισσότερο. (National Bank of Serbia-Government of the Republic of Serbia, 2012)

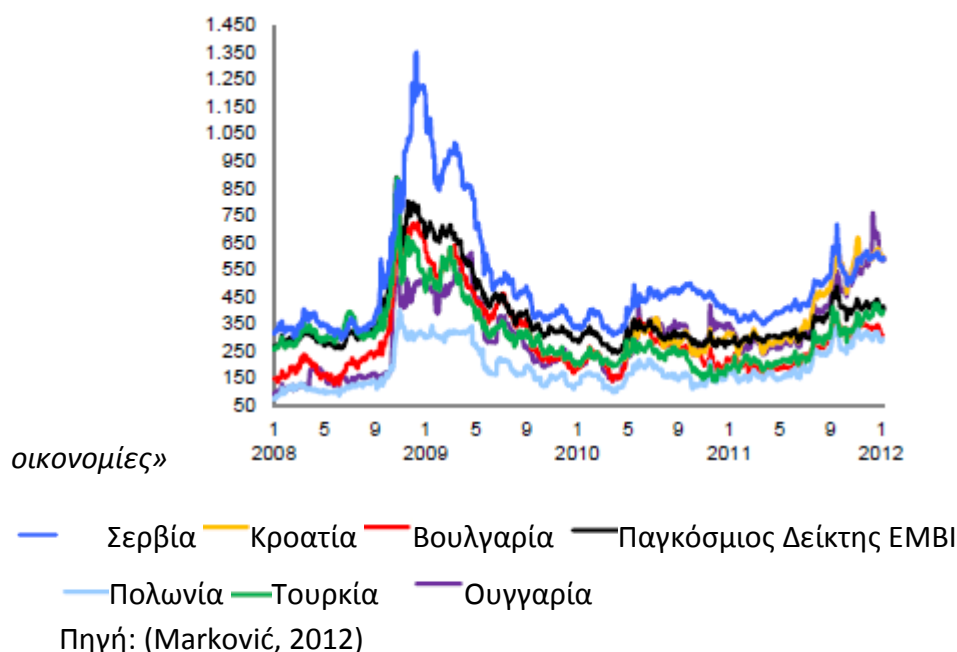
Spreads ομολόγων

Το ομόλογο της Σερβίας ακολούθησε την πορεία των περισσότερων ομολόγων της αναπτυσσόμενης Ευρώπης. Παρουσίασε την μεγαλύτερη άνοδο τον Δεκέμβριο του 2008, αγγίζοντας τις 1200 μονάδες βάσης μετρήσιμες στην κλίμακα της JP Morgan - EBMI (Emerging Market Bond Index) και έκτοτε είχε μια πτωτική πορεία φτάνοντας τις 400 μονάδες βάσης τον Μάρτιο του 2010. (Komatina, 2011, σ. 15)

Το 2011 η Σερβία εξέδωσε ένα 10ετές ευρωομόλογο αξίας 1 δις ευρώ με πρώτη αποπληρωμή το Σεπτέμβριο του 2012 με επιτόκιο 7,5 % (National Bank of Serbia, 2011) ενώ οι αποδόσεις για τα σερβικά ομόλογα ποικίλουν από 10,48% για τα εξαμηνιαία έντοκα γραμμάτια έως 14,7% για τα πενταετή ομόλογα (Filipovic, 2012).

Η διακύμανση του ομολόγου της Σερβίας το 2011 κυμάνθηκε από το χαμηλότερο όριο στις 400 μονάδες βάσης έως τις 700 μονάδες βάσης τον Οκτώβριο του 2011. (Markoníć, 2011). Το 2012 για πρώτη φορά η κυβέρνηση εξέδωσε έντοκα γραμμάτια σε δηνάρια με διάρκεια 3 έτη και οι συναλλαγές σε δηνάρια έφτασαν τα 58,3 δις (National Bank of Serbia, 2012, σ. 27).

Πίνακας 28. «Διακύμανση επιτοκίου ομολόγων Σερβίας 2008-2012 σε σχέση με άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες»

Οίκοι αξιολόγησης

Ο οίκος αξιολόγησης Fitch το 2012 διατήρησε σταθερή την αξιολόγηση της Σερβίας, στην βαθμίδα BB- λόγω της σταθερότητας του τραπεζικού τομέα και της σταδιακής πτώσης του πληθωρισμού (National Bank of Serbia, 2011) αλλά μείωσε τις προοπτικές από σταθερές σε αρνητικές λόγω των διπλών ελλειμμάτων, των ελλειπών μέτρων της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση τους και της χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης (National Bank of Serbia, 2012). Ο Standard's & Poor μείωσε την αξιολόγηση από BB με σταθερές προοπτικές σε BB- με αρνητικές προοπτικές λόγω της αβέβαιης πολιτικής κατάστασης μετά τις εκλογές του Μαΐου του 2012 και της αναστολής της βοήθειας από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. (Stevenson, 2012) ενώ ο οίκος Moody's δεν εκδίδει αξιολόγηση για την Σερβία .

Τραπεζικός τομέας

Σε σχέση με άλλες κεντρικές τράπεζες οι οποίες κατέβασαν το επιτόκιο κοντά στο 0 προκειμένου να αυξήσουν την ρευστότητα, η Εθνική Τράπεζα της Σερβίας ανέβασε το επιτόκιο για να μειώσει τον πληθωρισμό (Hadžić & Pavlović, 2012, σ. 49) φτάνοντας έως και το 17% τον Δεκέμβριο του 2008. (Radević & Bećirović, 2010, σ. 42). Από τις 33 τράπεζες της Σερβίας, οι 21 ανήκουν σε ξένους και αποτελούν το 75% του συνολικού χαρτοφυλακίου γεγονός που μειώνει την ανάμειξη του κράτους σε αυτές αλλά αυξάνει τον κίνδυνο από τυχόν αποχώρηση των ξένων κεφαλαίων (Matabadal, 2011, σ. 2) . Από τις υπόλοιπες, οι 9 ανήκουν στο κράτος (είτε εξ'

ολοκλήρου είτε ως πλειοψηφικό πακέτο μετοχών) και οι 3 σε ιδιώτες (National Bank of Serbia, 2012, σ. 5). Η Ιταλία κατέχει το 22% των αλλοδαπών τραπεζών στη Σερβία, η Ελλάδα και η Αυστρία από 15% και η Γαλλία 10% (National Bank of Serbia, 2012, σ. 6).

Οι σερβικές τράπεζες είναι σχετικά προστατευμένες από τις χρηματοπιστωτικές επιπτώσεις της κρίσης καθώς δεν κατείχαν τοξικά ομόλογα ή ομόλογα κρατών τα οποία βρίσκονται σε ύφεση (National Bank of Serbia, 2010, σ. 52) ενώ η Κεντρική Τράπεζα κρατούσε γενικά περιοριστική στάση και πριν την κρίση (International Monetary Fund, 2009, σ. 6).

Μετά την κρίση, οι Σέρβοι έκαναν μεγάλες αναλήψεις από τις τράπεζες οι οποίες έφτασαν το 17% των συνολικών καταθέσεων (Muric, 2010, σ. 8) γεγονός που ανάγκασε την κυβέρνηση να εγγυηθεί όλες τις καταθέσεις με νέο όριο αντί για 3000 τα 50.000 ευρώ (Tomić, 2010, σ. 21). Η δανειοδοτική δραστηριότητα των τραπεζών επανήλθε μόλις τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2009 κυρίως όμως προς τα νοικοκυριά και όχι προς τις επιχειρήσεις (European Commission, 2010, σ. 32). Επίσης, το 2009, η Σερβία εντάχθηκε στην συμφωνία της Βιέννης για την στήριξη των θυγατρικών τραπεζών από τις μητρικές στην οποία συμμετείχαν και τέσσερις ελληνικές τράπεζες: η Alpha bank, η Πειραιώς, η Eurobank και η Εθνική Τράπεζα (International Monetary Fund, 2009).

Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αποτελούν περίπου το 19% των συνολικών δανείων (European Commission, 2011, σ. 34) αλλά οι σερβικές τράπεζες έχουν ισχυρή κεφαλαιακή επάρκεια πάνω από το ελάχιστο όριο με αποτέλεσμα να μην απειλούνται άμεσα και να διατηρούν την σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος (Muric, 2010, σ. 9). Οι περισσότερες έχουν επάρκεια 20%, αρκετά πάνω από το όριο της Βασιλείας που απαιτεί ποσοστό 8% (National Bank of Serbia, 2011, σ. 8). Το πρόβλημα εντοπίζεται στην «ευρωποίηση» των δανείων, η οποία στην περίπτωση μεγάλης υποτίμησης του νομίσματος μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, (United Nations, 2011, σ. 130) καθώς τα $\frac{3}{4}$ των δανείων είναι σε ξένο νόμισμα (International Monetary Fund, 2010, σ. 13). Ο λόγος για την τόσο μεγάλη «ευρωποίηση» είναι οι μνήμες από τον υψηλό πληθωρισμό της Γιουγκοσλαβίας, πολιτικές που ευνοούσαν τις καταθέσεις σε ευρώ έναντι αυτών σε δηνάρια και οι μη αναπτυγμένες αγορές συναλλάγματος της περιοχής (International Monetary Fund, 2010, σ. 16).

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα με την συνεργασία των Κεντρικών Τραπεζών των κρατών-μελών, μέσω του προγράμματος στήριξης των τραπεζών των υπό ένταξη χωρών προσέφερε 2,5 εκατομμύρια ευρώ και την απαραίτητη τεχνογνωσία για την στήριξη και ανάπτυξη της εποπτείας, της νομοθεσίας, της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και της διοίκησης της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας (National Bank of Serbia, 2010, σ. 110). Παράλληλα δημιουργήθηκε το «Ταμείο Εγγύησης

Καταθέσεων» το οποίο μπορεί να εγγυηθεί ταυτόχρονα το 20% των καταθέσεων των μικρότερων τραπεζών ή συνολικά τις καταθέσεις για τις 9 μικρότερες ιδιωτικές τράπεζες. Τα αποθέματα του το 2009 ανέρχονταν στο 1,8% της έκθεσης του. (International Monetary Fund, 2010, σ. 29)

Αγορά εργασίας

Από τον Οκτώβριο του 2008 μέχρι τον Ιανουάριο του 2010, οι άνεργοι στη Σερβία είχαν αυξηθεί κατά 34.182 άτομα ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό των ανέργων σε 751.590 και τη διάρκεια της μακροχρόνιας ανεργίας στα τρία χρόνια ενώ η ανεργία στους νέους 15-24 ετών έφτανε το 40% το 2009(Radović-Marković, 2010, σ. 2).

Ο δείκτης της ανεργίας έφτασε το 2012 το 25,5%, εμφανίζοντας συνολική άνοδο 14% από το 2008 (Zoltan & Filipović, 2012) με τους τομείς που έχουν επηρεαστεί περισσότερο να είναι η κατοικία, οι διοικητικές υπηρεσίες και η γεωργία (European Commission, 2012) ενώ παρουσιάζει και διαφορές από περιοχή σε περιοχή. Η ανεργία είναι υψηλότερη στο νοτιοανατολικό τμήμα της χώρας (26.6%) και χαμηλότερη στο Βελιγράδι (20,4%) ενώ παρατηρήθηκε μείωση στην περιοχή Kragujevac λόγω της επένδυσης της FIAT στην περιοχή (World Bank, 2012, σ. 34).

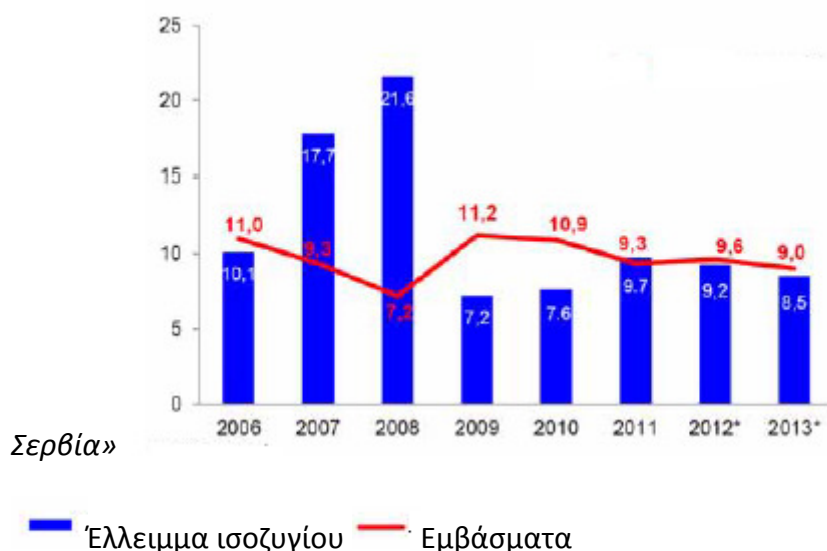
Τον Ιανουάριο του 2011, η εταιρεία US Steel επέστρεψε την ιδιωτικοποιημένη Smederevo στην σερβική κυβέρνηση για ένα εκατομμύριο δολάρια εξαιτίας μιας τεράστια πτώσης στην ζήτηση για τα εμπορεύματα της. Το εργοστάσιο απασχολούσε 5,400 εργαζομένους τους οποίους η κυβέρνηση θα προσπαθήσει να διασώσει (Economist, 2012). Οι μισθοί παρουσίασαν μια σχετική άνοδο το 2012 σε σχέση με το 2011 κατά 40 ευρώ περίπου (από 330 ευρώ στα 372 ευρώ) ενώ υπάρχει μισθολογική διαφορά ανάμεσα στους μισθούς του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα (National Bank of Serbia, 2012, σ. 36).

Εμβάσματα

Τα εμβάσματα είναι μια σημαντική παράμετρος της σερβικής οικονομίας καθώς υπολογίζεται ότι πάνω από 550.000 Σέρβοι ζουν εκτός των ορίων της χώρας και τα χρήματα που αποστέλλουν πίσω προορίζονται εκτός από την κάλυψη βασικών αναγκών και για επενδυτικούς σκοπούς αποτελώντας το 7-10% του ΑΕΠ (Pinkulj, 2010, σ. 1). Το 90% των ανεπίσημα μεταφερόμενων χρημάτων το 2009, ήταν κάτω από 5.000 ευρώ και προερχόταν κυρίως από την Γερμανία, τις ΗΠΑ, την Ιταλία, την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την Σλοβενία (Novinscak, 2009, σ. 17) ενώ η Σερβία ανήκει στις 15 χώρες του κόσμου με την μεγαλύτερη αναλογικά εισροή εμβασμάτων (Migration Information, 2010). Το 2009, τα εμβάσματα ανέρχονταν στον αριθμό των

3,2 δις δολαρίων και το 2011 αποτελούσαν το 9,7% του ΑΕΠ της χώρας (National Bank of Serbia, 2011, σ. 2). Παρά την πτώση των εμβασμάτων στις υπόλοιπες χώρες της περιοχής, η μεγάλη διασπορά Σέρβων στις ΗΠΑ διατήρησε υψηλά την εισροή εμβασμάτων στη χώρα τα δύο πρώτα χρόνια μετά την κρίση (Andreea & Alexe, 2012, σ. 5) και κάλυψε ένα μεγάλο μέρος του ελλείμματος ισοζυγίου το 2008 και 2009.

Πίνακας 29. « Σχέση ελλείμματος ισοζυγίου και εμβασμάτων στην

Πηγή: (Marković, 2012)

Στήριξη από Διεθνείς Οργανισμούς

Το Δεκέμβριο του 2009, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποδέσμευσε τα πρώτα 50 εκατομμύρια ευρώ του προγράμματος για την στήριξη των χωρών σε διαδικασία ένταξης ενώ άλλα 50 εκατομμύρια θα δοθούν στην πορεία (European Commission, 2010, σ. 30). Η Παγκόσμια Τράπεζα, της οποίας η Σερβία είναι μέλος από το 2001, έχει συνάψει με την χώρα «Εταιρική συμφωνία» συνολικής αξίας 340 εκατομμυρίων δολαρίων η οποία εγκρίθηκε το Δεκέμβριο του 2011, με την προσθήκη 200 εκατομμυρίων δολαρίων εάν κριθεί απαραίτητο λόγω της κρίσης. Η Τράπεζα στρέφεται στην αναμόρφωση των τομέων της υγείας, της παιδείας, της γεωργίας και των υποδομών όπως η βελτίωση των οδικών γραμμών και η σύνδεση μέσω του «Corridor 10» με την κεντρική Ευρώπη (World Bank, 2012, σσ. 11-27).

Τον Νοέμβριο του 2008, η Σερβία ζήτησε από το ΔΝΤ προληπτικό δάνειο 518 εκατομμυρίων ευρώ σε περίπτωση που οι επιπτώσεις της κρίσης ήταν πολύ σοβαρές για την μονομερή αντιμετώπιση τους από την πλευρά του κράτους (International Monetary Fund, 2008). Τελικά τον Ιανουάριο του 2009, η Σερβία συμφώνησε με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο σε 15μηνη σύμβαση 402,5 εκατομμυρίων ευρώ (305 εκατομμύρια σε Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα) από τα

οποία τα 268,4 εκατομμύρια θα ήταν άμεσα διαθέσιμα. Ως προϋπόθεση για την εκταμίευση των χρημάτων ήταν οι αλλαγές σε τέσσερις τομείς: μείωση του ελλείμματος σε 1 ¼ του ΑΕΠ, ενίσχυση της εποπτείας του πληθωρισμού, των ρυθμιστικών μέτρων του χρηματοπιστωτικού τομέα και ενίσχυση των υποδομών για την αύξηση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. (International Monetary Fund, 2009)

Τον Μάρτιο του 2009, προχώρησε σε δάνειο 3 δις ευρώ για την σταθεροποίηση της δημοσιονομικής της θέσης (Matabadal, 2011) το οποίο εκταμιεύτηκε σε επτά διαδοχικά τμήματα μετά από την αξιολόγηση του Ταμείου για την πορεία του προγράμματος και ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 2011 (International Monetary Fund, 2011, σ. 5). Τον Σεπτέμβριο του 2011, το ΔΝΤ ενέκρινε προληπτικό δάνειο ύψους 1,5 δις δολαρίων για την Σερβία με την προϋπόθεση της μείωσης του ελλείμματος στο 4,5 % του ΑΕΠ (International Monetary Fund, 2011). Τον Φεβρουάριο του 2012, το Ταμείο επισκέφτηκε ξανά την Σερβία για την σύναψη ενός προληπτικού δανείου, το οποίο όμως τελικά δεν εκδόθηκε λόγω διαφορών στην σύνταξη του προϋπολογισμού όσον αφορά το δημόσιο χρέος και τις παρεχόμενες εγγυήσεις ενώ οι επερχόμενες εκλογές του Μαΐου έκαναν ακόμα πιο δύσκολη την επιβολή νέων διαρθρωτικών μέτρων από την σερβική κυβέρνηση (Filipovic, 2012). Το ΔΝΤ αναμένεται να ξαναεπισκεφτεί την χώρα για την επανεξέταση του δανείου το Σεπτέμβριο το 2012.

Σχέση με Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Σερβία θα γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης όταν εκπληρώσει επιτυχώς κριτήρια όπως η εφαρμογή του ελεύθερου εμπορίου, η συνεργασία στην παράδοση των εγκληματιών πολέμου και η οικονομική ανάπτυξη (Stamatovic, Radonjic, & Anufrijeva, 2010, σ. 13). Η Σερβία απέκτησε την επίσημη ιδιότητα του υποψήφιου κράτους για ένταξη τον Μάρτιο του 2011 μετά την σύλληψη του Karadzic, του Ratko Mladic και του Goran Hadzic και την παράδοση τους στο δικαστήριο της Χάγης (Zoltan & Filipovic, 2012) και τις διαρθρωτικές αλλαγές που είχαν πραγματοποιηθεί από τον Tadic (Szpala, 2011). Παρόλα αυτά, οι δυσκολίες στην ένταξη της εντοπίζονται στις εσωτερικές δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζει η βασική σύμμαχος της στην ΕΕ η Ελλάδα, στο θέμα της αναγνώρισης του Κοσόβου, στις σχέσεις της χώρας με την περιφέρεια της (Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κόσοβο και Μαυροβούνιο) (Szpala, 2011) και στην καθυστέρηση που θα υπάρξει στην διεύρυνση της Ένωσης λόγω των οικονομικών προβλημάτων των κρατών της Ευρωζώνης (Matabadal, 2011, σ. 3).

Μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης

Η Σερβία για την αντιμετώπιση της κρίσης πήρε δύο ειδών μέτρα: διαρθρωτικά και δημοσιονομικά. Αύξησε το ρόλο του ιδιωτικού τομέα, προσπάθησε να μειώσει την εξάρτηση της χώρας από το ευρώ, σταμάτησε την προσαρμογή των μισθών και των συντάξεων βάσει του πληθωρισμού, αύξησε τον εξωτερικό δανεισμό και προσπάθησε να μειώσει την φοροδιαφυγή (Calhoun, 2010, σ. 5).

Ήδη από το 2008, η κυβέρνηση πήρε μέτρα για την μείωση των δημοσίων υπαλλήλων και των δημοσίων δαπανών, προχώρησε σε κοινωνικοποίηση και ρύθμιση των κρατικών εταιρειών, μείωσε κατά 84% τις επιχορηγήσεις, δημιούργησε ένα καταπίστευμα για ευνοϊκά δάνεια σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις αξίας 350 εκατομμυρίων και προσπάθησε να αυξήσει την εσωτερική κατανάλωση μέσα από την βελτίωση των επικοινωνιών και των μεταφορών (Government of the Republic of Serbia, 2008, σσ. 8-10). Επίσης, προκειμένου να απορροφήσει τις συνέπειες για την γεωργία της Συμφωνίας με την ΕΕ για την μείωση των δασμών αύξησε τους φόρους στα καύσιμα και τον καπνό μειώνοντας τις φοροαπαλλαγές και «πάγωσε» τους μισθούς και τις συντάξεις στον προϋπολογισμό του 2009 αντίθετα με τις εξαγγελίες της προ της κρίσης (Government of the Republic of Serbia, 2008, σσ. 7-8).

Η Κεντρική Τράπεζα της Σερβίας ήδη από το 2008 έλαβε μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης στον τραπεζικό τομέα: λειτούργησε ως δανειστής έσχατης ανάγκης, πρότεινε στις εμπορικές τράπεζες επιμήκυνση των χρεών σε δηνάρια των ιδιωτών δανειστών και έκανε προσωρινή άρση του εμποδίου του 15% της δανειοδοτικής δραστηριότητας των τραπεζών προκειμένου να τονώσει την ρευστότητα στην αγορά (Muric, 2010, σσ. 11-15).

Υπό την εποπτεία του ΔΝΤ, η κυβέρνηση το 2009 εισηγήθηκε πάγωμα των μισθών και των συντάξεων μέχρι το 2010 και μείωση του μέρους του ΑΕΠ για τις δαπάνες για την δημόσια διοίκηση, την παιδεία και την υγεία στο 8% έως το 2015 από 10% που ήταν το 2010 και της μείωσης των δαπανών για τις συντάξεις από το 13% του ΑΕΠ το 2009 σε 10% το 2015. (International Monetary Fund, 2010, σ. 12) Η κυβέρνηση ακόμα προέβη σε ιδιωτικοποιήσεις όπως η Telekom Σερβίας το 2010 και σε αναζήτηση στρατηγικών επενδυτών για την JAT, την εθνική αερογραμμή και την ZTP, την σιδηροδρομική εταιρεία. (International Monetary Fund, 2010, σ. 6)

Πολιτικές εξελίξεις

Στις 6 Μαΐου του 2012 διεξήχθησαν οι προεδρικές, βουλευτικές και τοπικές εκλογές στην Σερβία. Τόσο στις προεδρικές, όσο και στις βουλευτικές εκλογές κανένα από τα δύο επικρατέστερα κόμματα δεν κέρδισε την αυτοδυναμία. Στις μεν βουλευτικές, το συντηρητικό “Serbian Conservative Party” του Tomislav Nikolic κέρδισε το 24% των ψήφων ενώ ο συνασπισμός υπέρ της Ευρωπαϊκής Ένωσης οργανωμένος γύρω από το “Democratic Party” του πρώην προέδρου Tadic κέρδισε το 22% των ψήφων (Szpala, 2012). Στις προεδρικές εκλογές, το κόμμα του Nikolic κέρδισε 74 έδρες, του

Tadic 67, ενώ το τρίτο κόμμα το «Σοσιαλιστικό κόμμα» του Dacic κέρδισε 44 έδρες. Ο Nicolic τόνισε τον φιλοευρωπαϊκό χαρακτήρα της θητείας που συνεχίζει την πορεία του προκατόχου του Tadic αλλά με προτεραιότητα την έξοδο από την κρίση. (Economist, 2012)

Σλοβενία

Κατά αναλογία με το προηγούμενο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρθηκε στην επίδραση της κρίσης στην Σερβία, το παρόν θα επικεντρωθεί στις επιπτώσεις της κρίσης στην Σλοβενία. Θα εξεταστούν και εδώ μακροοικονομικά στοιχεία της χώρας όπως το ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος και έλλειμμα και θεσμικά όπως η ανεργία και ο εμπορικός τομέας με την διαφορά ότι η χώρα αποτελεί μέρος της Ευρωζώνης και της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς. Το γεγονός αυτό έκανε δυσκολότερη την αντιμετώπιση της κρίσης λόγω της αδυναμίας άσκησης επεκτατικής νομισματικής πολιτικής ή υποτίμησης του νομίσματος ενώ η αλληλεπίδραση της με τα άλλα κράτη της ΕΕ έκανε ευκολότερη την διάχυση της κρίσης τόσο στον τραπεζικό τομέα όσο και στην πραγματική οικονομία. Στην Σλοβενία, επιπροσθέτως, όπως και σχεδόν σε όλες τις χώρες που η οικονομία τους είναι σε κατάσταση ύφεσης, αυτή ακολουθήθηκε από μια πολιτική κρίση, η οποία επηρέασε και τα spreads των κυβερνητικών ομολόγων. Θα πρέπει τέλος να προστεθεί, ότι τα εξεταζόμενα στοιχεία ήταν πολύ περισσότερα στην περίπτωση της Σλοβενίας καθώς σχεδόν όλα τα απαραίτητα έγγραφα για την συγγραφή της εργασίας ήταν διαθέσιμα στην αγγλική γλώσσα.

Η Σλοβενία βρίσκεται στο σταυροδρόμι των Βαλκανίων και της Δυτικής Ευρώπης. Οι ίδιοι οι Σλοβένοι συχνά απορρίπτουν την στενή σχέση τους με τα Βαλκάνια και τις άλλες δημοκρατίες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και θεωρούν τους εαυτούς τους κεντροευρωπαίους. Παρόλα αυτά, η Σλοβενία έχει κάνει αρκετές προσπάθειες να βοηθήσει στην ανάπτυξη των Δυτικών Βαλκανίων με την αποστολή εμπειρογνομόνων και επιστημονικών ομάδων και είναι ο δεύτερος πιο σημαντικός επενδυτής στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων με 122 επενδυτικά σχέδια από το 2003 (Hribar, 2011, σ. 9).

Η Σλοβενία είναι η μόνη από τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας που αποτελεί πλήρες μέλος τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και του NATO από το 2004. Το 2007 υιοθέτησε το ευρώ, πληρώνοντας τα κριτήρια του Μάαστριχτ όπως το όριο του δημοσίου χρέους κάτω από το 60% και το έλλειμμα του 3%, ενώ το μεγαλύτερο θέμα που παρουσιάστηκε ήταν ο έλεγχος του πληθωρισμού το οποίο αποτελούσε

κατάλοιπο της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Το 2010, έγινε μέλος του ΟΟΣΑ, του παγκόσμιου οργανισμού για τις χώρες υψηλού εισοδήματος (Slovenia in brief, 2012). Το διάστημα που μεσολάβησε από την ένταξη στο ευρώ έως το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης ήταν περίπου ένας χρόνος.

Η κρίση επηρέασε αρκετά τη Σλοβενία, καθώς η χώρα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές κυρίως σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της πρώην Γιουγκοσλαβίας αλλά και από τον τουρισμό (International Monetary Fund, 2011, σ. 4). Το χρέος της χώρας έφτασε το 47,7% του ΑΕΠ το 2011 (Ernst & Young, 2012, σ. 4) και ο πρόεδρος της Τράπεζας της Σλοβενίας έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου.

Η χρηματοπιστωτική κρίση έχει δημιουργήσει σημαντικές διαχύσεις στην σλοβένικη οικονομία, όχι μόνο όσον αφορά τις εξωτερικότητες στον χρηματοπιστωτικό τομέα και την πραγματική οικονομία, αλλά και λόγω της περίπτωσης της εξάπλωσης του προβλήματος του δημοσίου χρέους και της αντιμετώπισης του στην Ευρωζώνη. Αυτό επηρεάζει τόσο την δυνατότητα εξόδου από την κρίση αλλά υπογραμμίζει και τις ήδη υπάρχουσες αδυναμίες. Η Σλοβενία ήταν μια από τις χώρες που αντιμετώπισαν τη μεγαλύτερη πτώση στο ΑΕΠ τους, το οποίο ήδη βρισκόταν στο 88% του μέσου όρου της ΕΕ, από την αρχή της κρίσης το 2008 (International Monetary Fund, 2011). Το Mercator, η σλοβένικη εταιρεία που αποτελεί ταυτόχρονα και την μεγαλύτερη αλυσίδα λιανικής πώλησης των Δυτικών Βαλκανίων και την εταιρεία με τις υψηλότερες εξερχόμενες ΑΞΕ, ανέφερε στη Σλοβενία 22% πτώση των κερδών το 2011 (Cerni, 2012) γεγονός που αντανάκλα την μειωμένη εσωτερική ζήτηση. Ο τομέας των κατασκευών, έχει υποστεί μείωση 20% από το 2010 η οποία είναι και η μεγαλύτερη στην Ευρωζώνη επιδεινώνοντας ακόμα περισσότερο την κατάσταση του χαρτοφυλακίου των τραπεζών (Ernst & Young, 2012, σ. 5).

Ο Σλοβένικος τραπεζικός τομέας είχε μειωμένη έκθεση σε «τοξικά ομόλογα» και στην περίπτωση που το παγκόσμιο εμπόριο είχε παρουσιάσει σημάδια βελτίωσης νωρίτερα, η οικονομία θα είχε ανακάμψει πιο γρήγορα από την κρίση. Παρόλα αυτά, το σλοβένικο τραπεζικό σύστημα και ο επιχειρηματικός τομέας είχαν μεγάλη έκθεση σε δάνεια την περίοδο πριν την κρίση. Η υποτίμηση του μεγέθους της κρίσης και η μη ενδυνάμωση των τραπεζών από την αρχή επέφεραν πλήγμα και οδήγησαν στην υποβάθμιση από τους οίκους αξιολόγησης της Σλοβενίας με αρνητικές προοπτικές (Bank of Slovenia, 2009, σ. 13).

ΑΕΠ

Το 2008, το ΑΕΠ της Σλοβενίας παρουσίαζε ανάπτυξη 6,9%, αναδεικνύοντας την στην «χώρα-θαύμα» της Πρώην Γιουγκοσλαβίας. Παρόλα αυτά μετά την έναρξη της κρίσης και την διάχυσή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Βαλκάνια, η

διακύμανση του ΑΕΠ υπήρξε αρνητική και κατέγραψε πτώση -8,0% ,μια από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη. (Institute of Macroeconomic Analysis and Development, 2012, σ. 2). Η χώρα ανέκαμψε προσωρινά το 2010 με αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,4% αλλά έπεσε πάλι σε ύφεση το 2011 με παράλληλη πτώση κατά -0,2% (Global Finance, 2012). Το δεύτερο εξάμηνο του 2012, το ΑΕΠ κινείται πτωτικά κατά 3,2% σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο ενώ η πορεία του φαίνεται να συνδέεται με την κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα στον τραπεζικό τομέα (Salzmann, 2012).

Εμπόριο

Η Σλοβενία, μετά την κρίση του 2008, παρουσίασε την 5^η μεγαλύτερη πτώση στην Ευρωζώνη όσον αφορά τις εξαγωγές οι οποίες μειώθηκαν κατά 9,4% (Statistical Office of the Republic of Slovenia, 2009). Ο εξαγωγικός τομέας ανέκαμψε το 2009 κυρίως λόγω του θετικού προσήμου αυτών που αφορούσαν σε υπηρεσίες αλλά σε μικρότερο ποσοστό και αργότερα από τις άλλες χώρες της ΕΕ όπως για παράδειγμα η Βουλγαρία και η Ρουμανία, κυρίως λόγω της αργής εξόδου από την κρίση των χωρών της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της μικρότερης εσωτερικής ζήτησης (Gonzalo, 2011, σ. 77). Το 2010, οι εξαγωγές αυξήθηκαν από το προηγούμενο έτος κατά 11,9% και οι εισαγωγές κατά 12,2% με αποτέλεσμα η χώρα να εμφανίσει έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο καθώς οι εξαγωγές αντιπροσώπευαν το 93,2% των εισαγωγών (Statistical office of the Republic of Slovenia, 2010). Το 2011, οι εξαγωγές αποτελούσαν το 60% του ΑΕΠ, το 72% αυτών προοριζόταν για την ΕΕ, (Hribar, 2011) και ήταν αξίας πάνω από 1 δις ευρώ (Statistical Office of the Republic of Slovenia, 2012) .

Τους τέσσερις πρώτους μήνες του 2012 οι πραγματικές εξαγωγές έπεσαν κατά 1,1% σε σχέση με το 2011 και οι εισαγωγές κατά 1,5%. Ειδικότερα, οι εξαγωγές προϊόντων υψηλής και μεσαίας τεχνολογίας μειώθηκαν κατά 2% σε σχέση με το 2011 (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2012). Το εμπορικό ισοζύγιο μέχρι τον Ιούνιο του 2012, ήταν θετικό καθώς οι εξαγωγές αντιπροσωπεύουν το 101,5% των εισαγωγών. Αυτό οφείλεται και στην μείωση της εσωτερικής κατανάλωσης αλλά και στην σταδιακή αύξηση της ζήτησης για προϊόντα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Statistical Office of the Republic of Slovenia, 2012).

Πληθωρισμός

Μετά την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ο πληθωρισμός άγγιζε στην Σλοβενία το 20%. Το 1998 έφτασε στο 5% μετά από συνετή δημοσιονομική και νομισματική πολιτική και το 2005 έφτασε κοντά στο κριτήριο του Μάαστριχτ επιτρέποντας την ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη (Lavrac, 2010, σ. 2).

Εκτιμάται, ότι η υιοθέτηση του ευρώ στην Σλοβενία συνετέλεσε στην αύξηση κατά 0,3% του ρυθμού πληθωρισμού κυρίως σε συγκεκριμένα είδη και υπηρεσίες ενώ οι επίσημες αρχές δεν εντόπισαν μεγάλες αλλαγές στο δείκτη τιμών καταναλωτή (Lavracs, 2010, σ. 7). Το 2012, ο πληθωρισμός βρισκόταν μέσα στα όρια του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης και ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή ανέβηκε κατά 2,1% καθώς η περιορισμένη εσωτερική ζήτηση δεν επέτρεψε στις εταιρείες να αυξήσουν τις τιμές (Bank of Slovenia, 2011, σ. 7).

Οίκοι αξιολογήσεων

Η Standard's & Poor κατέταξε την Σλοβενία στις 13 Μαρτίου του 2008, στην κατηγορία AA/A-1 με θετικές προοπτικές λόγω της δημοσιονομικής σύνεσης και της γενικά ευνοϊκής προοπτικής για οικονομική ανάπτυξη. Ο οίκος αξιολόγησης δήλωσε ότι οι μεταρρυθμίσεις στην οικονομία και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας θα αποτελούσαν καίρια σημεία στην άνοδο βαθμίδας της χώρας, ενώ η σύγκριση με άλλα κράτη της Ευρωζώνης που εκείνη την περίοδο βρίσκονταν στην ίδια βαθμίδα όπως η Πορτογαλία, η Μάλτα, η Ελλάδα, η Κύπρος και το Βέλγιο δείχνει ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα της Σλοβενίας το 2008 ήταν το 66% του μέσου όρου των άλλων κρατών αλλά η χώρα είχε καλύτερα αποτελέσματα στο εργατικό κόστος και στα δημοσιονομικά μεγέθη (Bank of Slovenia, 2008, σ. 28). Αντίστοιχα, η Moody's το 2008 κατέταξε την Σλοβενία στην βαθμίδα Aa2 με αρνητικές προοπτικές όμως λόγω της χειροτέρευσης των δημοσιονομικών μεγεθών εξαιτίας της δημογραφικής γήρανσης του πληθυσμού και των αναποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων στον τομέα των συντάξεων (Bank of Slovenia, 2008, σ. 28).

Το Μάρτιο του 2009, ο οίκος αξιολόγησης Standard's & Poor δεν άλλαξε την βαθμίδα κατάταξης της Σλοβενίας ενώ παρατήρησε και βελτίωση στον τομέα της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής αναδιάρθρωσης (Bank of Slovenia, 2009, σ. 28). Ο οίκος Moody's, επίσης διατήρησε την ίδια βαθμίδα αξιολόγησης για τη Σλοβενία αλλά μείωσε τις προοπτικές από θετικές σε σταθερές λόγω της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στις εξαγωγές. Επίσης, παρά την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, εντόπισε τα βασικά προβλήματα στις υψηλές κοινωνικές παροχές λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και των ανεπαρκών μεταρρυθμίσεων στα θέματα των συντάξεων και του εργατικού κόστους (Bank of Slovenia, 2009, σ. 28).

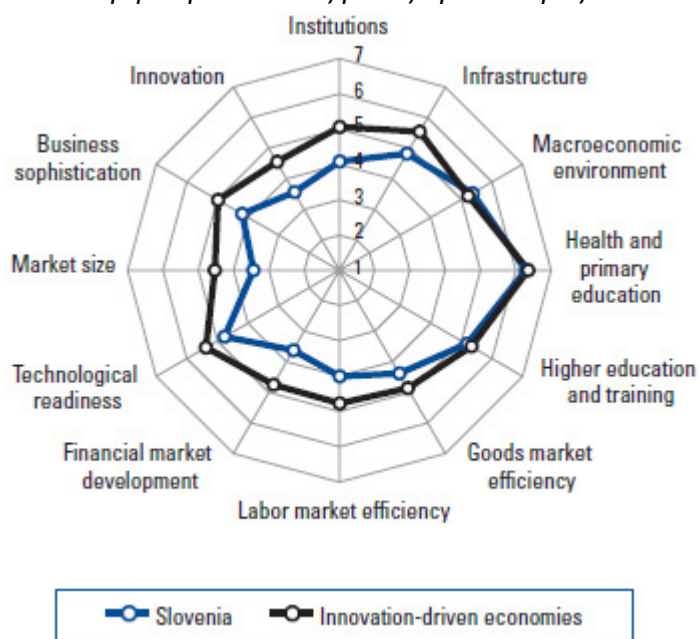
Το 2010, οι οίκοι διατήρησαν τις ίδιες αξιολογήσεις για την Σλοβενία όπως και στις εκθέσεις του 2009, γεγονός που αντανάκλα την σταθερή της θέση στις χώρες της Ευρώπης με AA αξιολόγηση (Bank of Slovenia, 2010, σ. 24). Από το 2011 και αφού η οικονομία της χώρας μπήκε σε ύφεση, οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν το χρέος της Σλοβενίας το Νοέμβριο με αρνητικές προοπτικές (Bank of Slovenia, 2011, σ. 19).

Τον Αύγουστο του 2012, ο οίκος Standard's and Poor υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Σλοβενίας από A+ σε A με αρνητική προοπτική λόγω του ασταθούς πολιτικού κλίματος και της έλλειψης συνεννόησης ανάμεσα στα μέλη του κυβερνητικού οργανισμού ενώ στην ίδια κίνηση προέβη και ο οίκος Moody's κατατάσσοντας την χώρα στην βαθμίδα Baa2 αντί της A2 με αρνητική προοπτική (Σκαϊ, 2012).

Ανταγωνιστικότητα

Σύμφωνα με την έκθεση «Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα 2012», η Σλοβενία βρίσκεται στην 57^η θέση στον τομέα «Διατήρηση της ανταγωνιστικότητας» με ανοδικές προοπτικές (World Economic Forum, 2012, σ. 19). Παρόλα αυτά, η χώρα έχει υποχωρήσει δεκαοχτώ θέσεις από την αρχή της κρίσης στον τομέα αυτό (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2012). Μόλις δύο χρόνια πριν, το 2010, βρισκόταν στην 37^η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες.

Πίνακας 30. « Σύγκριση Σλοβενίας με τις πρωτοπόρες

χώρες»

Πηγή: (World Economic Forum, 2012, σ. 320)

Παγκοσμίως, η Σλοβενία κατατάγεται στην 28^η θέση στον κόσμο ανάμεσα σε 183 χώρες στην ευκολία δημιουργίας μιας νέας επιχείρησης με το μέσο όρο των χωρών του ΟΑΣΑ να βρίσκεται στην 57^η θέση (World Bank, 2012, σ. 17). Οι πιο προβληματικοί τομείς, οι οποίοι επηρεάζουν αρνητικά την ανταγωνιστικότητα και την ευκολία του επιχειρείν, είναι η δυσκολία πρόσβασης στην χρηματοδότηση, η

γραφειοκρατία, οι περιορισμοί στην εργατική νομοθεσία και οι φορολογικές επιβαρύνσεις (World Economic Forum, 2012, σ. 320) ενώ ανεπαρκείς κρίνονται από τους επενδυτές η κυβερνητική και δημόσια διοίκηση (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2012).

Ταυτόχρονα, και παρά τα μειονεκτήματά της, η χώρα παρουσιάζει εξαιρετικές επιδόσεις σε άλλους τομείς όπως για παράδειγμα την πρώτη θέση παγκοσμίως στα έξοδα που χρειάζεται μια επιχείρηση για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, την τέταρτη θέση στο ποσοστό ατόμων που εγγράφονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή την τρίτη θέση στον αριθμό διεργασιών που χρειάζονται για μια νέα επιχείρηση (World Economic Forum, 2012, σ. 321).

Πίνακας 31. «Η ευκολία ανοίγματος επιχείρησης στην Σλοβενία 2007-2012»

Δείκτες	DB2007	DB2008	DB2009	DB2010	DB2011	DB2012
Θέση	-	-	-	-	28	28
Αρ. Διαδικασιών	9	9	5	3	2	2
Ημέρες	60	60	19	6	6	6
Κόστος επί του κατά κεφαλήν εισοδήματος %	9.4	8.5	0.1	0.0	0.0	0.0

Πηγή: (World Bank, 2012, σ. 17)

Είναι φανερό ότι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση δεν επηρέασε την ανταγωνιστικότητα της χώρας ως προς αυτόν τον τομέα αλλά μάλλον βελτίωσε τις επιδόσεις της λόγω των διαρθρωτικών αλλαγών που έγιναν στην προσπάθεια εξόδου από την ύφεση (World Bank, 2012, σ. 17).

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, η Σλοβενία βρισκόταν σχετικά πίσω στην προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων πριν την κρίση. Οι επενδυτές θεωρούσαν την αγορά εργασίας ανελαστική και ακριβή και την φορολογία υψηλή (CIA Factbook, 2012). Το 2009 στην Σλοβενία, οι εισερχόμενες ΑΞΕ έπεσαν κατά 6,6% και οι εξερχόμενες κατά 3,4% αλλά το 2010 παρατηρήθηκε μια σχετική άνοδο των εισερχόμενων ΑΞΕ οι οποίες ανήλθαν σε 629,8 εκατομμύρια ευρώ εκ των οποίων τα 138,2 ήταν επαναεπενδυόμενα κέρδη (Institute for Macroeconomic analysis and development of the Republic of Slovenia, 2011, σ. 2). Μετά την κρίση η κυβέρνηση προσπάθησε να κάνει την χώρα πιο ελκυστική στο

ξένο κεφάλαιο μειώνοντας την φορολογία. Συγκεκριμένα, μείωσε τη φορολογία επαγγελματικού εισοδήματος από 18% σε 15% και κατήργησε το φόρο μισθωτών υπηρεσιών (Hribar, 2011, σ. 6).

Το 48% των ΑΞΕ το 2010 στην Σλοβενία προέρχονταν από την Αυστρία ακολουθούμενη από την Ελβετία, την Ιταλία και την Γαλλία ενώ η πλειοψηφία τους ήταν χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες ακολουθούμενες από υπηρεσίες λιανικής και χονδρικής όπως παραγωγή αυτοκινήτων και φαρμακευτικές υπηρεσίες (Slovenia partner, 2011). Το 2012, παρόλα αυτά, τα κέρδη της χώρας από τις ΑΞΕ αυξήθηκαν από 10.826 εκατομμύρια ευρώ σε 11.676 εκατομμύρια ευρώ με βασικότερο μοχλό και πάλι τις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις (Bank of Slovenia, 2012).

Η Σλοβενία ήταν μία από τις πρώτες χώρες που πραγματοποίησαν εξερχόμενες ΑΞΕ μετά την κατάρρευση του Γιουγκοσλαβίας με αυξητική πορεία έως το 2008. Από το 2009 και μετά παρατηρήθηκε μείωση και το 2010 μόνο το 1,7% των σλοβένικων επιχειρήσεων δηλαδή περίπου 963 επιχειρήσεις (Jaklic, 2011, σ. 3) πραγματοποίησαν ΑΞΕ οι οποίες κατευθύνθηκαν επί το πλείστον στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας, κυρίως στην Κροατία (23%) και στην Σερβία (21%) στους τομείς των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, της κατοικίας και των τηλεπικοινωνιών (Bank of Slovenia, 2011, σ. 11). Από τον Ιανουάριο έως τον Αύγουστο του 2011, οι εξερχόμενες ΑΞΕ εμφάνισαν καθαρή μείωση ύψους 33,8 εκατομμυρίων ευρώ σε σύγκριση με την μείωση των 25,7 εκατομμυρίων ευρώ την αντίστοιχη περίοδο του 2010, (Bank of Slovenia, 2011, σ. 27) ενώ η μεγαλύτερη ζημία παρουσιάστηκε στην Σερβία (Bank of Slovenia, 2011, σ. 30). Η κρίση στην Ελλάδα δεν επηρέασε καθόλου την σλοβένικη οικονομία σε αυτόν τον τομέα αφού οι ΑΞΕ εισερχόμενες και εξερχόμενες προς την χώρα είναι μηδαμινές. (Bank of Slovenia, 2011, σ. 72)

Τουρισμός

Ο τουρισμός στην Σλοβενία αποτελεί ένα σημαντικό έσοδο για την χώρα. Το 2008 δέχτηκε πλήγμα λόγω της κρίσης και η κυβέρνηση προσπάθησε να βελτιώσει τα κέρδη της από αυτόν τον τομέα με προωθητικές ενέργειες οι οποίες επικεντρώνονταν στην εγχώρια αγορά και κατανάλωση των υπηρεσιών (Slovenian Tourist Board, 2010) καθώς το 44% των Σλοβένων προτιμούν άλλες χώρες για διακοπές (Eurostat, 2012). Επίσης, με τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης έγινε προσπάθεια εφαρμογής της στρατηγικής για τον τουρισμό που ξεκίνησε το 2007 και περιλαμβάνει την ανάδειξη της χώρας ως τουριστικού προορισμού μέσω της ανακήρυξη του Μάριμπορ, της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης, ως πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 2012 αλλά και την οργάνωση του Ευρωμπάσκετ το 2013 (Euromonitor International, 2012). Το 2011 και 2012 η Σλοβενία παρουσίασε 7% και 4% αύξηση της τουριστικής κίνησης αντίστοιχα ενώ τα έσοδα από τον τουρισμό αντιστοιχούν στο 12,3% του ΑΕΠ για το 2011 (Hribar, 2011, σ. 13).

Αγορά εργασίας

Η οικονομική κρίση είχε άμεση επίπτωση στην αγορά εργασίας και αυτό φάνηκε στον αριθμό των εγγεγραμμένων ανέργων.

Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008 μέχρι τον Ιούνιο του 2009 οι άνεργοι είχαν παρουσιάσει αύξηση από 59.300 άτομα σε 86.500 με το μεγαλύτερο ποσοστό να είναι οι ανειδίκευτοι, οι άνω των 50 και οι νέοι 15-29. (Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2009, σ. 3)

Πίνακας 32. «Αλλαγές στον αριθμό των απασχολούμενων σε κάθε τομέα ανάμεσα στο 2008 και το 2009, (ετήσια αύξηση σε ποσοστό %)»

Κλάδος	2007-2008	2008-2009
Γεωργία, αλιεία	-1.8	-1.1
Ορυχεία	-0.2	-0.1
Κατασκευές	-2.4	-14.3
Ενέργεια	0.1	0.1
Κατασκευές	10	-4.7
Χονδρική-λιανική πώληση	2.5	-1.2
Μεταφορές	1.7	-1.4
Στέγαση και σίτιση	1.0	0.4
Πληροφορία και επικοινωνία	1.0	0.2
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες	0.8	0.1
Μεσιτικός τομέας	0.5	0.0
Τεχνολογικές και επιστημονικές εργασίες	2.6	0.2
Διοικητικές υπηρεσίες	1.7	-1.4
Δημόσιος τομέας	0.2	0.2
Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες	0.7	0.8
Εκπαίδευση	1.1	0.9

(Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2009, σ. 8)

Πίνακας 33.. «Δυναμική του ακαθάριστου μισθού ανά εργαζόμενο από τη δραστηριότητα του ιδιωτικού τομέα για την περίοδο 2007-2009,(ετήσια αύξηση σε ποσοστό %)»

Κλάδος	4 ^ο τετράμηνο 2008	2009
Γεωργία, αλιεία	6.7	1.2
Ορυχεία	14.8	5.6
Κατασκευές	3.4	0

Ενέργεια	8.8	7.9
Κατασκευές	4.3	1.2
Χονδρική-λιανική πώληση	4.3	1.2
Μεταφορές	6.6	2.3
Στέγαση και σίτιση	4.9	3.4
Πληροφορία και επικοινωνία	6.2	3.7
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες	0.0	2.0
Μεσιτικός τομέας	3.6	1.6
Τεχνολογικές και επιστημονικές εργασίες	6.4	4.0
Διοικητικές υπηρεσίες	8.0	6.6
Άλλο	8.8	4.1

Πηγή: (Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2009, σ. 6)

Τον Ιανουάριο του 2009, η κυβέρνηση αποφάσισε να επιδοτήσει την πλήρη απασχόληση για τις εταιρείες που είχαν επηρεαστεί περισσότερο από τις άλλες από την πτώση των εξαγωγών και είχαν αναγκαστεί να μειώσουν την απασχόληση σε 32 ώρες την εβδομάδα. Το συνολικό ποσό για αυτό το μέτρο έφτασε τα 230,4 εκατ ευρώ (Prasnikar, 2009, σ. 213) και τα 60 έως 120 ευρώ ανά εργαζόμενο. Τον Απρίλιο του 2009, 507 επιχειρήσεις δέχτηκαν επιχορηγήσεις για 47,783 εργαζομένους (Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2009, σ. 14). Το μέτρο αυτό συμπληρώθηκε με ένα άλλο το οποίο ονομάστηκε «Μερική Επιστροφή Αποζημίωσης» σύμφωνα με το οποίο οι εργαζόμενοι είχαν δικαίωμα να ζητήσουν αποζημίωση ίση με το 85% των μισθών των τελευταίων τριών μηνών αλλά όχι μικρότερη από τον ελάχιστο μισθό. Ο εργοδότης θα έπαιρνε το 50% της αποζημίωσης από το κράτος και το άλλο 50 % θα το χρηματοδοτούσε μόνος του (Prasnikar, 2009, σ. 213). Οι εργαζόμενοι που αντιμετώπισαν προσωρινές απολύσεις έχουν το δικαίωμα και την υποχρέωση να δαπανούν το 20% του χρόνου τους στην κατάρτιση. Τα προγράμματα κατάρτισης παρέχονταν από τον εργοδότη, αλλά συγχρηματοδοτούνται και από το κράτος στο ποσό των 500 ευρώ ανά εργαζόμενο (Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2009).

Τον Απρίλιο του 2012, οι άνεργοι εργαζόμενοι ξεπέρασαν τους 100.000 και η διάρκεια της ανεργίας έγινε περισσότερο μακροχρόνια ξεπερνώντας τις 690 ημέρες (71 περισσότερες από τον ίδιο μήνα τον προηγούμενο χρόνο) (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2012, σ. 15) ενώ έρευνα της Στατιστικής Υπηρεσίας της Σλοβενίας έδειξε ότι το 70% των νέων μεταξύ 18-34 ετών ζει με τους γονείς του λόγω της δυσκολίας εύρεσης εργασίας

ποσοστό που αποτελεί το δεύτερο στην Ευρώπη μετά τη Σλοβακία. (Slovenia Times, 2012).

Τραπεζικός τομέας

Το 2008, μια έρευνα που δημοσιεύτηκε από την Τράπεζα της Σλοβενίας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο τραπεζικός τομέας της χώρας υστερούσε σε αρκετά σημεία από τους περιφερειακούς της αντιπάλους (τις χώρες που εισήλθαν στην ΕΕ το 2007 όπως η Ρουμανία και η Βουλγαρία) στο εργατικό κόστος ενώ παρατηρούνταν και η ύπαρξη αριθμού υπαλλήλων μεγαλύτερου από τις ανάγκες των τραπεζών, ειδικά σε αυτές τις οποίες διοικεί το κράτος (Bems & Piritta, 2008). Το σλοβένικο τραπεζικό σύστημα έχει επίσης και την ιδιαιτερότητα της συγκέντρωσης του μεγαλύτερου μεριδίου της αγοράς (60%) από πέντε μεγάλες τράπεζες , με την πρώτη να απέχει αρκετά από το μερίδιο της δεύτερης με αποτέλεσμα εν μέρει να τίθεται σε πράξη η αρχή «too big to fail» (Arhar, 2010, σ. 86).

Οι εμπορικές τράπεζες της Σλοβενίας χωρίζονται σε δύο ομάδες: στις δύο μεγαλύτερες που διοικούνται από το κράτος (NLB και NKBM) και τις υπόλοιπες (Bems & Piritta, 2008). Στην NBL (Nova Ljubljanska Banka) το κράτος κατέχει το 45% των μετοχών και το άλλο 25% κατέχεται από το βέλγικο χρηματοπιστωτικό όμιλο KBC, ο οποίος αναγκάστηκε να δεχτεί κρατική βοήθεια κατά τη διάρκεια της κρίσης. Στην δεύτερη μεγαλύτερη τράπεζα, την Nova Kreditna Banka Maribor, το κράτος κατέχει το ήμισυ των μετοχών (Salzmann, Banking crisis intensifies in Slovenia, 2012).

Το 2007, πριν την κρίση, το 66.5% των δανείων των σλοβένικων τραπεζών ήταν προς δραστηριότητες μη χρηματοπιστωτικές (Kosak & Kosak, 2008). Μετά την είσοδο της χώρας στην Ευρωζώνη, το περιεχόμενο του ενεργητικού των τραπεζών άλλαξε και ο δανεισμός κατευθύνθηκε προς τραπεζικές δραστηριότητες. Οι σλοβένικες τράπεζες δεν διέθεταν έκθεση σε τοξικά ομόλογα αλλά ήταν εκτεθειμένες λόγω του υψηλού δανεισμού από το εξωτερικό ο οποίος είχε προηγηθεί πριν την κρίση και την είσοδο στο Ευρωσύστημα (Bank of Slovenia, 2008, σ. 15). Το σλοβένικο τραπεζικό σύστημα την περίοδο μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, αύξησε το συνολικό διασυννοριακό δανεισμό κατά 5. 4 δις ευρώ έως το 2008. Τον Οκτώβριο του 2008, ο τραπεζικός δανεισμός από την ΕΚΤ αυξήθηκε κατά 500 εκατομμύρια ευρώ ενώ τον Νοέμβριο του 2008, ο βραχυχρόνιος δανεισμός έπεσε κατά 821 εκατομμύρια ευρώ (Gonzalo, 2011, σ. 81).

Το ποσοστό αναλογίας μεταξύ καταθέσεων και δανείων το 2010 ήταν 130% και οι δανειακές υποχρεώσεις των τραπεζών βρίσκονται πολύ κοντά στο επιτρεπτό όριο με την πιο εμφανή και λογική λύση για την αύξηση της κεφαλαιακής επάρκειας την προσέλκυση κεφαλαίων από το εξωτερικό (Arhar, 2010, σ. 86). Η τραπεζική

ιδιοκτησία στην Σλοβενία ανήκει κατά το 1/3 σε ξένους επενδυτές και σε διασυννοριακές αγορές και τα κέρδη τα οποία αποκομίζονται, συνήθως επανεπενδύονται. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τον τραπεζικό τομέα λόγω της πρόβλεψης για μείωση της ρευστότητας από το κράτος ή σε περίπτωση υποβάθμισης της Σλοβενίας από τους οίκους αξιολόγησης όπως συνέβη μετά το 2011 για την NLB και την NKBM (Arhar, 2010, σ. 87).

Ο σλοβένικος τραπεζικός τομέας, σύμφωνα με έκθεση της Τράπεζας της Σλοβενίας του 2011 (Stiblar, 2011, σ. 16) διανύει αυτή τη στιγμή την χειρότερη περίοδο. Αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους όπως η διακυβέρνηση των τραπεζών και η στάση της κυβέρνησης απέναντι τους. Η κυβέρνηση πιέζει τις τράπεζες να υιοθετήσουν την «Βασιλεία III» ήδη μέχρι το 2013 και προσπαθεί να τις στηρίξει με μέτρα όπως έκδοση ομολόγων, έκδοση εγγυήσεων, παροχή δανείων και ανακεφαλαιοποίηση (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2012, σ. 5).

Οι προβλέψεις για τον τραπεζικό τομέα της Σλοβενίας γενικότερα δεν είναι καλές. Οι τράπεζες της Σλοβενίας δεν πρόκειται όμως να βγουν από την κρίση σύντομα και θα χρειάζονται συνεχώς ανακεφαλαιοποίηση μέχρι οι δείκτες της πραγματικής οικονομίας να παρουσιάσουν επανάκαμψη (Stiblar, 2011, σ. 17). Ήδη η NLB έχει δεχτεί υποστήριξη 380 εκατομμυρίων ευρώ τον Ιούνιο του 2011 και χρειάζεται άλλο ένα πακέτο στήριξης ύψους 500 εκατομμυρίων ευρώ (Salzmann, Banking crisis intensifies in Slovenia, 2012), (Ernst & Young, 2012, σ. 4).

Οι επιπτώσεις των παγκόσμιων αλλαγών στον τραπεζικό τομέα στο σλοβένικο τραπεζικό σύστημα θα είναι κυρίως ο αποκλεισμός των κυβερνητικών εγγυήσεων από την αγορά κεφαλαίων, ο οποίος θα έχει αρνητικά αποτελέσματα για τις τράπεζες που έχουν μερίδιο στο Χρηματιστήριο της Λιουμπλιάνας και η απαίτηση για υψηλότερη κεφαλαιακή επάρκεια και ποσοστά ρευστότητας θα μειώσει τις τραπεζικές ροές (Stiblar, 2011, σ. 18). Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια φτάνουν τα 6 δις ευρώ και το 11,5 % των συνολικών δανείων, εμφανίζονταν την χώρα σε χειρότερη θέση από ότι οι περιφερειακές τις χώρες (Friedlnews, 2012) αλλά και χώρες της κεντρικής Ευρώπης όπως η Γαλλία (5.5%) και η Ιταλία (8%) (Kosak & Kosak, 2011, σ. 67).

Η ενδοτραπεζιακή αγορά δανείων έχει μειωθεί σημαντικά ιδιαίτερα για τις σλοβένικες τράπεζες μετά και από τις υποβαθμίσεις της Σλοβενίας και των τραπεζών από τους οίκους αξιολόγησης ενώ και οι επιχειρήσεις και τα μη νομισματικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είναι από τα πλέον χρεωμένα στην Ευρώπη (Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia, 2011, σ. 2).

Η πιστωτική κρίση είναι τόσο μεγάλη που τα τραπεζικά δάνεια προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δεν προχωρούν λόγω της έλλειψης ρευστότητας. Η αργή ανάκαμψη της σλοβένικης οικονομίας θα συντελέσει και στην αργή ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος (Stiblar, 2011, σ. 18) και είναι πολύ πιθανό η χώρα να χρειαστεί ευρωπαϊκή βοήθεια καθώς το κόστος για τη διάσωση των τραπεζών ανέρχεται στα 3 δις ευρώ, ποσό πολύ μεγάλο για μια χώρα δύο εκατομμυρίων ανθρώπων (Salzmann, Banking crisis intensifies in Slovenia, 2012).

Έκθεση Σλοβένικων τραπεζών σε τοξικά ομόλογα της κρίσης του 2008

Η έκθεση των Σλοβένικων τραπεζών σε τοξικά ομόλογα ήταν μηδαμινή, με μόλις 4,3 εκατομμύρια ευρώ επενδυμένα σε Collateralized Debt Obligations (CDO's) (Bank of Slovenia, 2008, σ. 113) και η συνολική έκθεση των τραπεζών σε χρηματοπιστωτικά δομημένα προϊόντα άγγιξε το 0,1% της συνολικής έκθεσης. Επίσης, η φερεγγυότητα των τραπεζών είχε αυξηθεί το 2008 λόγω της κατάργησης του «προληπτικού φίλτρου». Κατά συνέπεια, ο δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας έφτανε το 2008 για την πλειονότητα των τραπεζών το ποσοστό του 10 με 13% (Velimir, 2009). Λόγω αυτού οι τράπεζες και τα ασφαλιστικά ταμεία δεν επηρεάστηκαν άμεσα από την ανασφάλεια που επικράτησε στο χρηματοπιστωτικό σύστημα αλλά επηρεάστηκαν εμμέσως από την έλλειψη ρευστότητας και τα υψηλότερα ασφάλιστρα κινδύνου. Αυτό ίσχυσε κυρίως για τις τράπεζες με εγχώρια πλειοψηφία κεφαλαίου οι οποίες χρηματοδοτούνταν από εξωτερικές πηγές, οι οποίες είναι πιο ασταθείς και όχι από εσωτερικές, όπως καταθέσεις (Bank of Slovenia, 2008, σ. 13).

Δημοσιονομικά μεγέθη

Το έλλειμμα της χώρας το 2010 είχε φτάσει το 5,7% θέτοντας την υπό τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την παραβίαση των κριτηρίων του Μάαστριχτ και για να επανέλθει στο 3% χρειάζονται περικοπές 400 εκατομμυρίων ευρώ το χρόνο μέχρι το 2013 (Republic of Slovenia, 2010, σ. 12). Το 2011, το έλλειμμα άγγιξε το 6,4% του ΑΕΠ λόγω της στήριξης που παρείχε η κυβέρνηση σε δημόσιες επιχειρήσεις για την κάλυψη του χρέους τους (EU Business, 2012) και ιδιαίτερα στην τράπεζα NLB με ένεση ρευστότητας 243 εκατομμυρίων ευρώ (Statistical office of the Republic of Slovenia, 2012).

Πίνακας 34. «Διακύμανση εξωτερικού χρέους Σλοβενίας 2000-2011»

Πηγή: (CIA Factbook, 2012)

Το 2008, η χώρα είχε χρέος μόλις 22,8% του ΑΕΠ (Bank of Slovenia, 2008, σ. 79) σύμφωνα με την Τράπεζα της Σλοβενίας γεγονός που της επέτρεψε και την απρόσκοπτη είσοδο στην Ευρωζώνη. Το 2011, το δημόσιο χρέος ανήλθε στο 47,6% του ΑΕΠ σε αντίθεση με το 2010 που ήταν 38,8% ενώ το 2012 προβλέπεται να αυξηθεί λόγω της συμμετοχής της χώρας στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (EU Business, 2012). Η Σλοβενία ήταν μαζί με την Κύπρο, η μία από τις 2 χώρες της Ευρωζώνης που παρουσίασαν μεγαλύτερο έλλειμμα το 2011 από το 2010. (Eurostat, 2012)

Πίνακας 35. «Επίπεδο χρέους εκφρασμένο σε % του ΑΕΠ για τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και κυβέρνηση στην Σλοβενία 2007-2010»

% ΑΕΠ	2007	2008	2009	2010
Νοικοκυριά	29.1	30.1	33.4	35.4
Επιχειρήσεις	80.8	90.7	97.6	97.2
Κυβέρνηση	23.1	21.9	35.2	38
Σύνολο	133	142.7	166.2	170.6

(Kosak & Kosak, 2011, σ. 67)

Αν και η σύγκριση των δανειακών υποχρεώσεων της Σλοβενίας σε σχέση με τις χώρες του ΟΟΣΑ αποκαλύπτει ότι η χώρα δεν έχει μεγάλο πρόβλημα χρέους (μέσος όρος ΟΟΣΑ για τα νοικοκυριά 94% του ΑΕΠ σε αντίθεση με το σλοβένικο 35.4%) το ζήτημα εντοπίζεται στην αυξητική πορεία που παρουσιάζει το χρέος κατά την διάρκεια των ετών ειδικά όσον αφορά τις επιχειρήσεις και την κυβέρνηση (Kosak & Kosak, 2011, σ. 67).

Spreads ομολόγων

Τα spreads ομολόγων της Σλοβενίας κυμάνθηκαν κατά την περίοδο 2003-2010, στα χαμηλότερα ποσοστά της Ευρωζώνης με τη μέγιστη διαφορά τους με το ομόλογο της Γερμανίας να αγγίζει τις 234 μονάδες βάσης. Το ίδιο ισχύει και για τον συντελεστή απόκλισης ο οποίος ήταν κοντά στο συντελεστή απόκλισης της Κίνας (Žigman & Cota, 2011, σσ. 13-14). Το 2007, σύμφωνα με την έκθεση της Τράπεζας της Σλοβενίας, το spread των 10 ετών ομολόγων ήταν μόλις 34 μονάδες βάσης φανερώνοντας την πολύ καλή οικονομική θέση της χώρας. (Bank of Slovenia, 2008).

Πίνακας 36. «Διακύμανση των 10 ετών ομολόγων Σλοβενίας και Γερμανίας πριν την κρίση του 2008»

Πηγή: (Bank of Slovenia, 2008)

Επίσης, το 2007 η Τράπεζα της Σλοβενίας εξέδωσε 10ετή ομόλογα με αξία 1 δις ευρώ και επιτόκιο 4% τα οποία χρηματοδότησαν ουσιαστικά την είσοδο της χώρας στο ευρώ και στο ευρωπαϊκό χρηματοπιστωτικό σύστημα ενώ το ίδιο συνέβη και το 2008 με τα ομόλογα να απορροφούνται κυρίως από ξένους επενδυτές. (Bank of Slovenia, 2008, σ. 73)

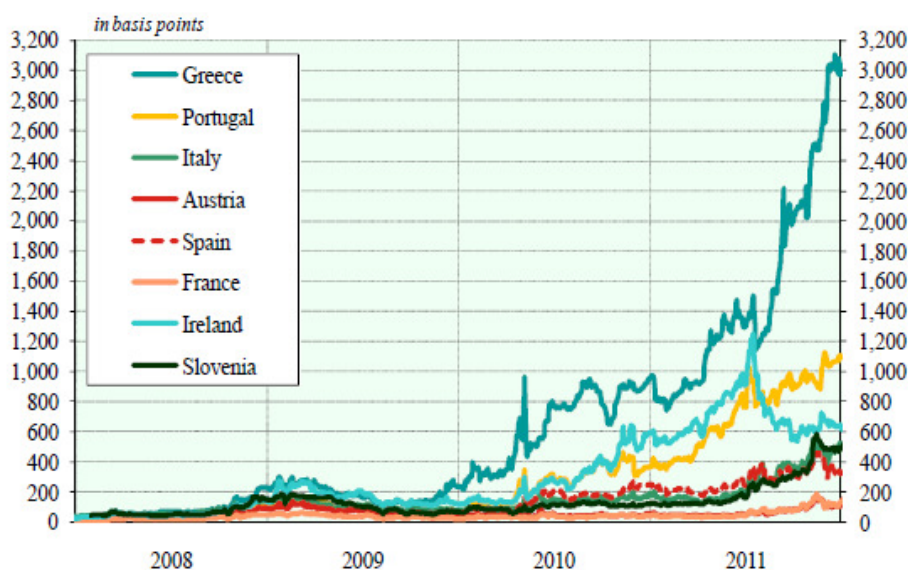
Στην έκθεση της Τράπεζας της Σλοβενίας για το 2009, διαπιστώνεται η άνοδος του spread ανάμεσα στο γερμανικό και το σλοβένικο 10ετές ομόλογο με τη διαφορά να φτάνει τις 167 μονάδες βάσης, χαμηλότερα από το αντίστοιχο ελληνικό ή ιρλανδικό ομόλογο αλλά υψηλότερα από το πορτογαλικό ή το ιταλικό. Αντίστοιχα, κινήθηκε και το 3ετές ομόλογο στις 170 μονάδες βάσης (Bank of Slovenia, 2009, σ. 8).

Το 2010, τα spreads των ομολόγων έπεσαν στις 50 μονάδες βάσεις για το 3ετές ομόλογο και στις 88 μονάδες βάσης για το 10ετές τον Απρίλιο του 2010. Λόγω της έκθεσης στο ελληνικό, πορτογαλικό και ισπανικό χρέος που έφτασε τα 270 εκατομμύρια ευρώ τον Μάρτιο του 2010 και το γενικότερο πρόβλημα της ρευστότητας και της εμπιστοσύνης των αγορών στην Ευρωζώνη, το ασφάλιστρο

κινδύνου της σλοβένικης οικονομίας παρουσίασε αύξηση (Bank of Slovenia, 2010, σ. 25).

Το 2011 το δεκαετές ομόλογο, ενώ συνήθως κινούνταν στις 120 μονάδες βάσης, στο τέλος του χρόνου άγγιξε τις 500, κοντά στα δεκαετή ομόλογα χωρών όπως η Ισπανία και η Ιρλανδία οι οποίες έχουν ενταχθεί στο μηχανισμό στήριξης. Αυτό συνέβη λόγω της διεθνούς συγκυρίας, της έλλειψης ρευστότητας των σλοβένικων τραπεζών, της κρίσης στην ευρωζώνη και της έλλειψης αποτελεσματικών αντισταθμιστικών μέτρων (Bank of Slovenia, 2011, σ. 18).

Πίνακας 37. «*Spread του 10ετούς σλοβένικου ομολόγου 2008-2011*»

Πηγή : (Bank of Slovenia, 2011, σ. 18)

Τον Ιούλιο του 2012, το επιτόκιο ανέβηκε στο 7% για το δεκαετές ομόλογο. Σε περίπτωση που διατηρηθεί σε αυτό το ύψος και δεν πέσει κάτω από το 5%, η χώρα θα αναγκαστεί να καταφύγει στην βοήθεια από το εξωτερικό (Salzmann, 2012) ενώ μέχρι τότε δανείζεται από το εσωτερικό με μικρότερης διάρκειας ομόλογα τα οποία διαθέτουν και χαμηλότερο επιτόκιο (Ernst & Young, 2012, σ. 6).

Πολιτική κρίση

Ως αποτέλεσμα της κρίσης και στον ίδιο δρόμο με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, η Σλοβενία αντιμετώπισε πολιτική κρίση το 2011. Η κυβέρνηση των Σοσιαλδημοκρατών του Borut Pahor έχασε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία τον Μάιο του 2011 και οδηγήθηκε σε παραίτηση τον Σεπτέμβριο (ΤΑ ΝΕΑ, 2011). Η αντιπολίτευση με αρχηγό τον Zoran Jankovic, πρώην

μάνατζερ μιας από τις μεγαλύτερες εταιρείες της Σλοβενίας των καταστημάτων «Mercator» και νυν δημάρχου της πρωτεύουσας Λιουμπλιάνας κέρδισε τις πρώτες πρόωρες εκλογές από την ανεξαρτησία της χώρας από την Γιουγκοσλαβία, τον Δεκέμβριο του 2011 αλλά με ποσοστό 28,53% το οποίο δεν του έδινε αυτοδυναμία (Σκαϊ, 2011). Ο Jančovič απέτυχε να δημιουργήσει κυβέρνηση συνεργασίας και τον Ιανουάριο του 2012 δεν πήρε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή καθώς υπολειπόταν 4 ακόμα ψήφους για τον απαραίτητο αριθμό των 46 βουλευτών (Cerni, 2012). Ο πρόεδρος της χώρας, Danilo Tuerk, έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Janez Janša, πρώην πρωθυπουργό από το 2004 έως το 2008, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση συνεργασίας με άλλα τρία κόμματα εκ των οποίων το ένα (Pensioners' Party) αντιτίθεται στις αλλαγές επί των συντάξεων ενώ η σχέση του Janša με τον πρόεδρο Tuerk ο οποίος ήθελε κυβέρνηση τεχνοκρατών χαρακτηρίζεται τεταμένη (Ernst & Young, 2012). Στις 11 Νοεμβρίου του 2012 θα διεξαχθούν και οι προεδρικές εκλογές της χώρας με επικρατέστερους υποψηφίους των νυν πρόεδρο και τον πρώην πρωθυπουργό Borut Pahor (Η Καθημερινή, 2012).

Μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης

Όπως και στις υπόλοιπες χώρες τα μέτρα με τα οποία έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η κρίση ήταν δημοσιονομικού χαρακτήρα ή εστίαζαν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Η σλοβενική κυβέρνηση εφάρμοσε μέτρα για την αύξηση των εσόδων από τους φόρους, ορισμένα από τα οποία κρίθηκαν επιτυχή το 2009 από την Τράπεζα της Σλοβενίας όπως για παράδειγμα η επιχορήγηση της χρηματοδότησης της αγοράς νέων τεχνολογιών από τις επιχειρήσεις για την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων, η οποία θα βοηθήσει στην αύξηση της επιχειρηματικότητας. Αντίστοιχα, άλλα μέτρα όπως η επιχορήγηση της πλήρους απασχόλησης στις επιχειρήσεις κρίθηκαν ανεπαρκή καθώς ήταν εύκολο να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης και δεν στόχευαν στην προστασία αδύναμων τμημάτων του πληθυσμού όπως οι άνεργοι (Kunzer, 2009).

Πίνακας 38. «Χρηματοπιστωτικός αντίκτυπος των μέτρων που λήφθηκαν το 2009»

Μέτρα κατά της κρίσης (2009)	Εκατ. ευρώ		% του ΑΕΠ	
	Έσοδα 2009	Έξοδα 2009	Έσοδα 2009	Έξοδα 2009
	-68,2	576,5	-0,2	1,6
Επιπλέον βοήθημα ανεργίας		57		0.2
Επιδότηση για πλήρη απασχόληση		230,4		0.6
Επιδότηση για αναδόμηση επιχειρήσεων		17,7		0

Υποστήριξη ΜΜΕ και τουρισμού		32,1		0.1
Επιδότησεις για τεχνολογικά κέντρα, έρευνα και ανάπτυξη και αύξηση της ανταγωνιστικότητας		60,7		0.2
<i>Μέτρα για την σταθεροποίηση των δημοσίων οικονομικών (2009)</i>				
Αύξηση φόρων στα καύσιμα, στα τσιγάρα και στο αλκόολ.	344,9			

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών Σλοβενίας

Η κυβέρνηση της Σλοβενίας πραγματοποίησε επίσης αυξημένες καταθέσεις του Υπουργείου εξωτερικών σε τοπικές τράπεζες και αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου στο Ταμείο Επιχειρήσεων Σλοβενίας και στην Τράπεζα Εξαγωγών και Ανάπτυξης (Kunzer, 2009). Ακόμα, το 2009, εγγυήσεις (ίσες με το 33% του ΑΕΠ) προσφέρθηκαν στις τράπεζες ώστε να διευκολύνουν την έξοδο τους στην αγορά δανειακών κεφαλαίων και η κυβέρνηση κράτησε περισσότερες καταθέσεις (ίσες με το 0,9% του ΑΕΠ) σε αυτές. Τα μέτρα αυτά κρίθηκαν ανεπαρκή. Πρώτον, θεωρήθηκε ότι εφαρμόστηκαν καθυστερημένα καθώς δεν ήρθαν σε εφαρμογή πριν τον Ιούνιο του 2009 ενώ οι χρηματοπιστωτικές συναλλαγές της κυβέρνησης όπως για παράδειγμα η έκδοση δύο ομολόγων ίσων με το 7% του ΑΕΠ δεν αύξησαν την κεφαλαιακή επάρκεια στις τράπεζες αλλά χρησιμοποιήθηκαν για τη χρηματοδότηση του βραχυχρόνιου ελλείμματος (Velimir, 2009).

Το 2010, η σλοβένικη κυβέρνηση εξέδωσε το σχέδιο εξόδου από την κρίση το οποίο ονόμασε “Exit Strategy 2010-2013”. Για την αντιμετώπιση του δημοσίου χρέους και της μείωσης του ελλείμματος θα ληφθούν στα επόμενα έτη τρία είδη μέτρων:

- Περικοπές στις δημόσιες δαπάνες μέσω της μείωσης του αριθμού και των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων.
- Μείωση του λειτουργικού κόστους των δημοσίων οργανισμών και συγχωνεύσεις υπουργείων.
- Εκλογίκευση και απλοποίηση των διαδικασιών και μείωση της γραφειοκρατίας (Republic of Slovenia, 2010, σ. 13) όπως για παράδειγμα μείωση κατά 25% των διοικητικών φραγμών για τις επιχειρήσεις (Konač, 2011, σ. 631).

Από το 2011 και για το 2012 η κυβέρνηση πρόκειται να μειώσει τον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων κατά 1% για κάθε έτος δηλαδή περίπου 1600 άτομα το χρόνο.

Επίσης, η Σλοβενία πρέπει να εισάγει διαρθρωτικές αλλαγές όπως την αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης στα 65 έτη για άνδρες και γυναίκες, (International Monetary Fund, 2011) καθώς αναμένεται ότι η χώρα θα έχει μια από τις υψηλότερες δαπάνες σε συντάξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα στα επόμενα 30 χρόνια (European Bank for Reconstruction and Development, 2011).

Το 2013 και το 2014, η κυβέρνηση προγραμματίζει την εκπόνηση προϋπολογισμού «κρίσης», την εύρεση προτάσεων ιδιωτικοποιήσεων της αερογραμμής Adria, της ασφαλιστικής εταιρείας Triglav και των κρατικών τηλεπικοινωνιών και τέλος την δημιουργία μιας τράπεζας για την εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος της χώρας (Salzmann, 2012).

Συμπεράσματα

Η Σερβία και η Σλοβενία, αποτελούν και οι δύο μέρη της πρώην Γιουγκοσλαβίας αλλά ακολούθησαν αρκετά διαφορετικές πορείες μετά την διάλυση της. Η Σλοβενία εντάχθηκε στην ΕΕ και στο ΝΑΤΟ ενώ η Σερβία πέρασε αρκετά χρόνια σε διεθνή διπλωματική απομόνωση. Πριν την κρίση, η μεν Σλοβενία αποτελούσε μια από τις χώρες-θαύματα της Ευρωζώνης με σταθερά ανοδική ανάπτυξη και η Σερβία παρουσίαζε προοπτικές ανάπτυξης με την ετήσια αύξηση του ΑΕΠ να βρίσκεται κατά μέσο όρο στο 5,6%. Αντίστοιχα, και οι δύο χώρες ανήκουν σε εκείνες στις οποίες η κρίση είχε σημαντικά αρνητικές επιδράσεις. Η Σλοβενία, μέσα στο 2009 έχασε το 8% του ΑΕΠ της και η Σερβία αντιμετώπισε έλλειμμα της τάξεως του 18% μετά την μείωση των εισερχόμενων ΑΞΕ. Η Σερβία ξεκίνησε να παρουσιάζει ανάκαμψη μετά το 2010, όπως και η Σλοβενία, της οποίας όμως η οικονομία ξαναμπήκε σε ύφεση το 2011.

Τόσο η μία, όσο και η άλλη αντιμετωπίζουν προβλήματα ελλείμματος και κατά συνέπεια δημοσίου χρέους, τα οποία οφείλονται κυρίως στο εμπορικό έλλειμμα που παρατηρείται. Η Σλοβενία, η οποία είναι υποχρεωμένη να συμμορφώνεται με τα κριτήρια του Μάαστριχτ, τέθηκε υπό την επιτήρηση της ΕΕ όταν το έλλειμμά της ξεπέρασε το 3% ενώ η Σερβία οφείλει μέρος του χρέους της στις επεκτατικές πολιτικές που αποσκοπούσαν στις διαρθρωτικές αλλαγές και την βελτίωση των υποδομών της χώρας καθώς και στην καταπολέμηση της φτώχειας. Το εμπορικό έλλειμμα αποτελεί πρόβλημα και για τις δύο χώρες του δείγματος, παρά την βελτίωση του ισοζυγίου λόγω της μειωμένης εσωτερικής κατανάλωσης. Δεδομένου ότι και οι δύο προσανατολίζονται σε δύο αγορές: αυτήν της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αυτή των γειτονικών κρατών των Βαλκανίων, η πτώση της ζήτησης τις επηρέασε άμεσα. Η Σερβία, οι εξαγωγές της οποίας στηρίζονται σε αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες είναι ευάλωτη στις διακυμάνσεις των διεθνών τιμών των τροφίμων ενώ η Σλοβενία παρουσίασε πτώση στις εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας. Μόνο μετά την έναρξη του 2012, οι δύο χώρες παρουσίασαν θετικό εμπορικό ισοζύγιο κυρίως λόγω της αύξησης της ζήτησης αγαθών παγκοσμίως.

Όσον αφορά το νόμισμα, η Σλοβενία έχοντας υιοθετήσει το ευρώ δεν μπορεί να ασκήσει ανεξάρτητη νομισματική πολιτική. Αντίθετα, η Σερβία διαθέτοντας ελεύθερα κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες και ένα από τα πιο ανίσχυρα νομίσματα της Ευρώπης, από την αρχή της κρίσης αναγκάστηκε πολλές φορές να επέμβει στην αγορά συναλλάγματος για να το στηρίξει. Παράλληλα, υπάρχει σημαντική προσπάθεια «δηναριοποίησης» από την πλευρά της κυβέρνησης ώστε η οικονομία να στηρίζεται περισσότερο στο εθνικό νόμισμα και προσπάθεια

γενικότερης διατήρησης της διακύμανσης του έναντι του ευρώ και του δολαρίου καθώς το χρέος της χώρας είναι εκφρασμένο σε σκληρό νόμισμα.

Ένα βασικό ζήτημα όσον αφορά τη σερβική οικονομία, είναι ο πληθωρισμός που έφτασε ακόμα και διψήφια νούμερα, ο οποίος αποτελεί κατάλοιπο της Πρώην Γιουγκοσλαβίας. Για την καταπολέμηση του σε αντίθεση με τις υπόλοιπες κεντρικές τράπεζες, όπως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, οι οποίες μείωσαν το επιτόκιο κοντά στο 0%, η Εθνική Τράπεζα της Σερβίας το διατηρούσε υψηλά για τον συγκρατήσει. Επιπλέον, έθεσε ανώτατα όρια διακύμανσής του ανάμεσα στο 2,5% και στο 5%. Βασικός λόγος εμφάνισης ενός τόσο υψηλού πληθωρισμού, είναι η τρωτότητα της Σερβίας στις διακυμάνσεις των παγκοσμίων τιμών των τροφίμων, καθώς η αύξηση τους επέδρασε σε αύξηση του πληθωρισμού αυτής της κατηγορίας αγαθών κατά 35% , που αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά στα Βαλκάνια.

Στην ανταγωνιστικότητα και την ευκολία του επιχειρείν, η Σλοβενία παρουσιάζει καλύτερες επιδόσεις από την Σερβία με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας να τις τοποθετεί με σχεδόν 40 θέσεις διαφορά. Αυτό έγκειται στην ιδιότητα της χώρας ως κράτος-μέλος της Ευρωζώνης με όλα τα πλεονεκτήματα που αυτή διαθέτει αλλά και στις καλύτερες υποδομές και στην λιγότερη διαφθορά που εντοπίζεται. Παρόλα αυτά, το βασικό πρόβλημα και για τις δύο χώρες είναι η εκτενής γραφειοκρατία που απαιτείται για τις επενδύσεις.

Η Σερβία προσπαθεί να προσελκύσει επενδυτές κυρίως στον τομέα της ενέργειας, όπως την κινεζική κυβέρνηση αλλά και στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας, με την Fiat να αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους επενδυτές στην χώρα. Ταυτόχρονα, αναζητά στρατηγικούς επενδυτές για τις μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις όπως η εθνική αερογραμμή, η JAT και είναι η χώρα με τις μεγαλύτερες ΑΞΕ στα Βαλκάνια για το 2011. Από την άλλη πλευρά, η Σλοβενία αποτελεί όχι μόνο χώρα υποδοχής αλλά και χώρα προέλευσης ΑΞΕ στα Βαλκάνια. Μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες λιανικής πώλησης των Δυτικών Βαλκανίων είναι σλοβένικη ενώ επενδύσεις γίνονται και στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και της κατοικίας. Μετά το 2009, παρατηρήθηκε μεγάλη μείωση στις εξερχόμενες σλοβένικες ΑΞΕ οι οποίες παρουσίασαν τα πιο έντονα αρνητικά αποτελέσματα στην Σερβία.

Μετά το ξέσπασμα της κρίσης και την μετάδοση της στα Δυτικά Βαλκάνια, επηρεάστηκε πολύ και ο κοινωνικός ιστός των χωρών. Για παράδειγμα, στην Σλοβενία, οι άνεργοι ξεπέρασαν τους 100.000 σε μια χώρα δύο εκατομμυρίων κατοίκων ενώ παρά τα μέτρα της κυβέρνησης για την επιδότηση της εργασίας, το ποσοστό αυτό δεν δείχνει να μειώνεται, παρουσιάζοντας αντίθετα αύξηση όσο αφορά την χρονική διάρκεια. Στην Σερβία, η ανεργία κυμαίνεται στο 25% ενώ στους νέους φτάνει ακόμα και το 40%. Το πρόβλημα επιδεινώνεται λόγω της παλιννόστησης μεταναστών από τις γειτονικές χώρες ως αποτέλεσμα της κρίσης. Αυτό έχει επηρεάσει και τα εμβάσματα, μια πολύ σημαντική πηγή συναλλάγματος

για τη χώρα, τα οποία αποτελούν το 1/10 του ΑΕΠ και στηρίζουν την οικονομία αλλά και τον οικογενειακό προϋπολογισμό, ειδικά μετά το 2008, που υπολογίζεται ότι περίπου ένα εκατομμύριο άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Σε αντίθεση με την Σερβία, στην οποία ο βασικός δίαυλος διάχυσης της κρίσης υπήρξε ο εμπορικός τομέας και η πτώση των εξαγωγών, στην Σλοβενία τον ίδιο ρόλο είχε ο τραπεζικός τομέας. Οι σλοβένικες τράπεζες στις οποίες το πλειοψηφικό πακέτο μετοχών ανήκει στο κράτος, ήδη έχουν δεχθεί ενέσεις ρευστότητας και πρόκειται να χρειαστούν περαιτέρω κεφαλαιοποίηση στο μέλλον. Η κυβέρνηση παράλληλα, πιέζει για την υιοθέτηση αυστηρότερων κανόνων όσον αφορά την κεφαλαιακή επάρκεια και την αναλογία κατάθεσης/δανείου. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αγγίζουν το 11,5% των συνολικών δανείων, ποσοστό μικρότερο από το σέρβικο του 19%. Η διαφορά είναι ότι οι τράπεζες που δραστηριοποιούνται στην Σερβία, οι οποίες σε μεγάλο ποσοστό είναι θυγατρικές ξένων κυρίως ιταλικών, αυστριακών και ελληνικών διαθέτουν επαρκή κεφαλαιακή κάλυψη και βρίσκονται πολύ πάνω από το απαιτούμενο από τη Βασιλεία ποσοστό. Το πρόβλημα που εντοπίζεται στον σερβικό τραπεζικό τομέα, είναι η μεγάλη «ευρωπαϊκή» του λόγω των πολλών δανείων σε ευρώ, η οποία σε περίπτωση υποτίμησης του δηναρίου θα οδηγήσει σε αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων.

Η Σερβία ακολούθησε την πορεία των κρατικών ομολόγων των υπόλοιπων αναπτυσσόμενων κρατών της Ευρώπης και της Ασίας, με την μεγαλύτερη άνοδο να παρουσιάζεται το 2009, φτάνοντας τις 1350 μονάδες βάσεις στην κλίμακα EMBI. Αντίθετα, οι οίκοι αξιολόγησης παρά την αρχική τους στήριξη στην Σλοβενία και στην κατάταξη της στις χώρες με αξιολόγηση AA μετά την ανάγκη κεφαλαιοποίησης και στήριξης του τραπεζικού τομέα, την υποβάθμισαν συλλογικά στην βαθμίδα B. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, την άνοδο του spread του δεκαετούς ομολόγου, το οποίο πριν το 2008 είχε εξαιρετικές επιδόσεις, στο 7%, το οποίο εάν διατηρηθεί η χώρα θα αναγκαστεί να καταφύγει στην διεθνή βοήθεια. Η Σερβία έχει ήδη προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο από το 2008, εκταμιεύοντας δάνειο ύψους 402,5 εκατομμυρίων ευρώ για την κάλυψη των αναγκών της μετά την κρίση. Η βοήθεια του Ταμείου έχει ανασταλεί προσωρινά μετά τις εξελίξεις των εκλογών που δημιούργησαν αστάθεια στην χώρα. Ο νυν πρόεδρος, δεσμεύτηκε για την φιλοευρωπαϊκή πορεία της χώρας του και την προσήλωση της στον στόχο της ένταξης στην ΕΕ στο μέλλον. Παράλληλα, στην Σλοβενία ξέσπασε πολιτική κρίση και στις πρώτες πρόωρες εκλογές της χώρας κανένα κόμμα δεν κέρδισε την αυτοδυναμία αναγκάζοντας την δημιουργία κυβέρνησης συνεργασίας.

Από την σύγκριση των δύο χωρών φαίνεται ότι οι προοπτικές τους για έξοδο από την κρίση είναι διαφορετικές και θα εξαρτηθούν τόσο από εσωτερικούς όσο και εξωτερικούς παράγοντες. Η Σερβία, αντιμετώπισε πολύ πιο βαθιά κρίση στην αρχή,

το 2008 και 2009 και φαίνεται ότι η οικονομία της αρχίζει να ανακάμπτει με βασικό όχημα τις εξαγωγές και την αύξηση των ΑΞΕ. Το βασικό πρόβλημα της, είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της, καθώς ακόμα πολλές διαρθρωτικές δυσκολίες και ελλείψεις στις υποδομές δεν έχουν καλυφθεί. Οι επενδύσεις, θα πρέπει να δημιουργήσουν και νέες θέσεις εργασίας ώστε να αυξηθεί η εσωτερική κατανάλωση και να βελτιωθεί το εμπορικό ισοζύγιο. Για να είναι επιτυχής η οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να στηριχτεί στην εσωτερική ζήτηση και όχι μόνο στις εξωτερικές εισροές κεφαλαίων. Κατά συνέπεια θα πρέπει ο ρυθμός της ανόδου του ΑΕΠ να συμβαδίζει με το ρυθμό ανάπτυξης της εσωτερικής αγοράς. Οι προσπάθειες «δηναροποίησης» δεν είναι σίγουρο ότι θα έχουν επιτυχία λόγω του πληθωριστικού παρελθόντος αλλά οι τράπεζες φαίνεται να απολαμβάνουν μια δεδομένη σταθερότητα. Η στήριξη των διεθνών οργανισμών όπως το ΔΝΤ και η Ευρωπαϊκή Ένωση, ενισχύουν τις δυνατότητες εξόδου από την κρίση, οι οποίες δεν πρέπει να δυναμιτιστούν από τις πολιτικές διαφωνίες. Οι προοπτικές της για έξοδο από την κρίση, θα εξαρτηθούν από την ορθή λήψη διαρθρωτικών και δημοσιονομικών μέτρων και την πίεση την οποία θα δεχθούν τα δημόσια οικονομικά λόγω της προσπάθειας στήριξης των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων. Ο βασικός στόχος για την ανάπτυξη της Σερβίας πρέπει να είναι η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι το 2020 και η οικονομική ανάπτυξη που θα έρθει με την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που αυτό θα προσφέρει. Τροχοπέδη σε αυτό θα αποτελέσει το θέμα «αγκάθι» της ανεξαρτησίας του Κοσόβου αλλά και η εσωτερικές αδυναμίες της χώρας όπως η διαφθορά και οι ελίτ που δεν επιθυμούν την ευρωπαϊκή προοπτική.

Η Σλοβενία αντίθετα, ενώ στην αρχή φαινόταν ότι θα μπορούσε να ανταπεξέλθει στις νέες, μετά την κρίση, συνθήκες, βρίσκεται σε οικονομική ύφεση από το 2011 και οι προοπτικές δεν φαίνεται να είναι ευνοϊκές. Ο τραπεζικός τομέας βρίσκεται σε ανάγκη κεφαλαιοποίησης και το έλλειμμα και το δημόσιο χρέος αυξάνονται κάθε χρόνο. Οι επενδύσεις στην χώρα παραμένουν στα ίδια επίπεδα αλλά η αγορά εργασίας θεωρείται από τους επενδυτές, ανελαστική και ακριβή σε σχέση με τις περιφερειακές χώρες παρά τα πλεονεκτήματα της Σλοβενίας ως ολοκληρωμένης αγοράς και μέλους της ΕΕ. Η εσωτερική κατανάλωση έχει μειωθεί ενώ η ανεργία έχει παρουσιάσει αύξηση. Μετά τις αρνητικές αξιολογήσεις και υποβαθμίσεις των οίκων αξιολόγησης, το επιτόκιο του κρατικού δεκαετούς ομολόγου έχει αγγίξει το 7%, παρόμοιο με τις χώρες της Ευρωζώνης όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, οι οποίες έχουν ενταχθεί στον μηχανισμό στήριξης. Είναι σχεδόν σίγουρο, ότι η Σλοβενία θα αποτελέσει την επόμενη χώρα της Ευρωζώνης που θα προσφύγει στην βοήθεια των διεθνών οργανισμών ενώ η πολιτική κατάσταση και η ασυμφωνία μεταξύ των κομμάτων της κυβέρνησης συνεργασίας αποθαρρύνει τους επενδυτές και τις αγορές και επιβεβαιώνει εκείνους που μιλούν για πορεία ανάλογη με αυτή των κρατών του ευρωπαϊκού Νότου.

Επίλογος

Σκοπός της παρούσας εργασίας, ήταν η αποτίμηση της επίδρασης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στα Δυτικά Βαλκάνια στο πρώτο κεφάλαιο πρώτον μέσω της εξέτασης οικονομικών δεικτών και δεύτερον των ιδιαιτεροτήτων κάθε χώρας ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο ακολούθησε έρευνα συγκεκριμένα για δύο από τις χώρες της περιοχής: την Σερβία και την Σλοβενία.

Μετά την ανάλυση όλων των στοιχείων και την σύγκριση τους, εξάγεται το συμπέρασμα ότι βασικός παράγοντας για τον καθορισμό του βαθμού στον οποίο έχει επηρεαστεί κάθε χώρα, είναι η οικονομική και χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση της και το μέγεθος της εξάρτησης της από την διεθνή οικονομική κατάσταση. Είναι αντιληπτό από τα στοιχεία, ότι όσο περισσότερο μια χώρα εξαρτάται από τις εξαγωγές της και τις εισροές κεφαλαίου από το εξωτερικό τόσο πιο ευάλωτη υπήρξε απέναντι στην κρίση. Κατά συνέπεια, η μείωση της παγκόσμιας ζήτησης είχε μεγάλη επίδραση σε χώρες όπως η Σερβία και η Σλοβενία αλλά δεν επηρέασε τις πιο κλειστές οικονομίες όπως η Αλβανία και το Κόσοβο. Αντίστοιχα, οι χώρες που στηρίζονται στον τουρισμό όπως η Κροατία και το Μαυροβούνιο δέχτηκαν πλήγμα στα έσοδα τους λόγω της μείωσης της διεθνούς κατανάλωσης υπηρεσιών.

Είναι χαρακτηριστικό επίσης, ότι ενώ στις περισσότερες αναπτυσσόμενες οικονομίες όπως η Σλοβενία, ο διάυλος διάχυσης της κρίσης ήταν και το τραπεζικό σύστημα, στα υπόλοιπα Δυτικά Βαλκάνια το βασικό πρόβλημα ήταν η μείωση της διεθνούς ρευστότητας λόγω της ύπαρξης ενός σταθερού και με γερές βάσεις τραπεζικού τομέα. Επιπροσθέτως, είναι σίγουρο ότι η κρίση άλλαξε το μοντέλο μετάβασης των χωρών, οι οποίες κατευθύνονται πλέον προς μια πιο μακροπρόθεσμη ανάπτυξη βασισμένη στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης. Ταυτόχρονα, η πορεία προς την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα βελτιώσει την διάρθρωση των κρατών και θα τους προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα εκσυγχρονισμού των οικονομιών τους.

Τέλος, ένα βασικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την περιοχή από την υπόλοιπη Ευρώπη, προσθέτοντας στις θετικές προοπτικές της στο μέλλον, είναι η ιδιαιτερότητα των Βαλκανίων τα οποία λόγω του παρελθόντος τους, της επακόλουθης έλλειψης βασικών υποδομών και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού διαθέτουν μεγαλύτερο περιθώριο για πρόοδο, αύξηση της εσωτερικής κατανάλωσης και βελτίωση των οικονομικών δεικτών από άλλες χώρες.

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1. «Οι χώρες των Βαλκανίων μετά την έναρξη της κρίσης το 2008».....	9
Πίνακας 2. « Σύγκριση της διακύμανσης του ΑΕΠ των Δυτικών Βαλκανίων με την ΕΕ των 27, τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, την Τουρκία και την Ελλάδα».....	10
Πίνακας 3. « Μεταβολή του ΑΕΠ των Δυτικών Βαλκανίων 2008-2011».....	11
Πίνακας 4-10. «Βασικοί εξαγωγικοί εταίροι Δυτικών Βαλκανίων».....	11
Πίνακας 11. « Έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο 2005-2010»	14
Πίνακας 12. « Διακύμανση του δείκτη ανεργίας στα Βαλκάνια 2005-2010».....	15
Πίνακας 13. « Διακύμανση του χρέους των Δυτικών Βαλκανίων την περίοδο 2008-2011»	16
Πίνακας 14. « Μερίδιο των Ισπανικών, Ιταλικών, Ελληνικών, Γερμανικών, Γαλλικών και Αυστριακών τραπεζών»	18
Πίνακας 15. « Διακύμανση χρηματιστηρίων 2006-2009».....	19
Πίνακας 16. « Διακύμανση του πληθωρισμού (Δείκτης τιμών καταναλωτή) στα Δυτικά Βαλκάνια την περίοδο 2007-2011»	20
Πίνακας 17. « Διακύμανση των spreads (σε μονάδες βάσης)»	22
Πίνακας 18. « Εξέλιξη ΑΕΠ Κροατίας 2007-2012»	27
Πίνακας 19. «Εξέλιξη του ΑΕΠ της ΠΓΔΜ 2008-2012».....	29
Πίνακας 20. «Εξέλιξη του ΑΕΠ του Μαυροβουνίου 2008-2012».....	30
Πίνακας 21. «Διακύμανση της ανάπτυξης του ΑΕΠ της Σερβίας 2002-2011».....	37
Πίνακας 22. « Σχέση ελλείμματος ισοζυγίου και εμβασμάτων στην Σερβία».....	38
Πίνακας 23. «Διακύμανση του χρέους 2008-2012».....	39
Πίνακας 24. « Σύγκριση Σερβίας με τις πρωτοπόρες χώρες».....	40
Πίνακας 25. « Διακύμανση πληθωρισμού 2006-2010 στην Σερβία».....	41
Πίνακας 26. «Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Σερβία 2007-2011».....	42

Πίνακας 27. «Διακύμανση εισαγωγών-εξαγωγών και εμπορικού ελλείμματος Σερβίας 2004-2011».....	43
Πίνακας 28. «Διακύμανση δηναρίου σε σχέση με το ευρώ 2006-2011».....	45
Πίνακας 29. «Διακύμανση επιτοκίου ομολόγων Σερβίας 2008-2012 σε σχέση με άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες».....	48
Πίνακας 30. « Σύγκριση Σλοβενίας με τις πρωτοπόρες χώρες».....	55
Πίνακας 31. «Η ευκολία ανοίγματος επιχείρησης στην Σλοβενία 2007-2012»...56	
Πίνακας 32. «Αλλαγές στον αριθμό των απασχολούμενων σε κάθε τομέα ανάμεσα στο 2008 και το 2009 ,(ετήσια αύξηση σε ποσοστό %)».....	58
Πίνακας 33. «Δυναμική του ακαθάριστου μισθού ανά εργαζόμενο από τη δραστηριότητα του ιδιωτικού τομέα για την περίοδο 2007-2009,(ετήσια αύξηση σε ποσοστό %)».....	58
Πίνακας 34. «Διακύμανση εξωτερικού χρέους Σλοβενίας 2000-2011».....	63
Πίνακας 35. «Επίπεδο χρέους εκφρασμένο σε % του ΑΕΠ για τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και κυβέρνηση στην Σλοβενία 2007-2010».....	63
Πίνακας 36. «Διακύμανση των 10 ετών ομολόγων Σλοβενίας και Γερμανίας πριν την κρίση του 2008»	64
Πίνακας 37. «Spread του 10ετούς σλοβένικου ομολόγου 2008-2011».....	65
Πίνακας 38. «Χρηματοπιστωτικός αντίκτυπος των μέτρων που λήφθηκαν το 2009».....	66

Βιβλιογραφία

1. Alic, A. (2012, Ιούλιος 06). *Bosnia and Herzegovina Consumed by Another Political Crisis*. Ανάκτηση Ιούλιος 23, 2012, από Isa Intel:
<http://www.isaintel.com/2012/06/07/bosnia-and-herzegovina-consumed-by-another-political-crisis/>
2. Andreea, P. (., & Alexe, I. (2012). Comparative analysis of South Eastern Europe economies facing the crisis Future prospects for the region. *Romanian Journal of European Affairs*, 12(2), 30-51. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012, από
http://www.ier.ro/documente/rjea_vol12_no2/rjea_vol.12_nr_.2_site_art2_.pdf
3. Arhar, F. (2010). Back to the basics. *Bancni Vestnik*, 59, 83- 88.
4. Armitage, J. (2009). The Western Balkans: Impact of Crisis on Living Standards. *The Western Balkans: Overcoming the economic crisis - from regional cooperation to EU membership*. Brussels. Ανάκτηση Ιούνιος 08, 2012, από
http://ec.europa.eu/enlargement/western-balkans-conference/documents/index_en.htm
5. Bahiti, R., Shkurti, R., & Babasuli, J. (2011). Impact of the latest financial crises on a bank-based financial system: Case of Albania. *Romanian Economic Journal*. Ανάκτηση Μάιος 14, 2012, από
<http://rejournal.eu/Portals/0/Arhiva/Bahiti%20et%20al%20-%20JE%2039.pdf>
6. Balkan Open Report. (2011, Ιούλιος 08). *China USD 300mn loan for Serbian power plant*. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012, από Balkan Open Report:
<http://www.balkanopen.com/articlev.php?id=192>
7. Balkan Open Report. (2011, Μάρτιος 08). *EIB:EUR 650 million loans for FIAT Serbia and SMEs*. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012, από Balkan Open Report:
<http://www.balkanopen.com/articlev.php?id=87>
8. Balkan Open Report. (2011, Ιούλιος 08). *Serbian EPS and italian Edison to built electricity plant of 700 MW*. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012, από Balkan Open Report: <http://www.balkanopen.com/articlev.php?id=183>
9. Bank of Albania. (2011). *Annual Report*. Tirana: Bank of Albania.
doi:http://www.bankofalbania.org/web/pub/chapter_iii_macro-economic_developments_4895_1.pdf
10. Bank of Slovenia. (2008). *Financial Stability Review*. Ljubljana: Bank of Slovenia.

11. Bank of Slovenia. (2009). *Financial Stability Review*. Ljubljana: Bank of Slovenia.
12. Bank of Slovenia. (2010). *Financial Stability Review*. Ljubljana: Bank of Slovenia.
13. Bank of Slovenia. (2011). *Annual Report*. Ljubljana: Bank of Slovenia.
14. Bank of Slovenia. (2011). *Direct Investment 2010*. Ljubljana: Bank of Slovenia.
15. Bank of Slovenia. (2012, Ιούνιος 12). *Direct investment in Slovenia by activity*.
Ανάκτηση Ιούλιος 19, 2012, από Bank of Slovenia:
<http://www.bsi.si/iskalniki/pregled-financnih-podatkov-en-vsebins.asp?Vsebinald=1368&Mapald=330>
16. Baresa, S., Bogdan, S., & Ivanovic, S. (2012). Role, interest and critic of credit rating agencies. *UTMS Journal of Economics*, 71-82.
17. Bartlett, W. (2010). *The social impact of the global economic crisis in the Western Balkans with a focus on the Republic of Macedonia*. London: London School of Economics and Political Science.
18. BBC News. (2012, Ιούλιος 04). *EU enlargement: The next eight*. Ανάκτηση Αύγουστος 09, 2012, από BBC News-Europe: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11283616>
19. Bems, R., & Piritta, S. (2008). Efficiency of Slovenian Banking Sector in EU context. *Bancni Vestnik*, 57, 82-88.
20. Besimi, F. (2009, Ιούνιος 01). Interview with Fatmir Besimi Ministry of Finance- The global economic crisis and the challenges facing the Republic of Macedonia. *Crossroads Foreign Policy Journal*. Ανάκτηση Ιούλιος 22, 2012, από The free Library: <http://www.thefreelibrary.com/The+global+economic+crisis+and+the+challenges+facing+the+Republic+of...-a0212546801>
21. Bokan, N., Grguric, L., Krznar, I., & Lang, M. (2009). *The Impact of the financial crisis and the policy responses in Croatia* . Zagreb: Croatian National Bank.
22. Calhoun, S. (2010). *Serbian Response to the financial crisis*. Sarajevo: US Aid.
Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από
http://www.rciproject.com/rcibhpowerpoints2_files/Day%202,%201130%20-%20Scott%20Calhoun.pdf
23. Central Bank of Montenegro. (2009). *The Global Crisis, Montenegro and the Balkans*. Central Bank of Montenegro.
24. Cerni, B. (2012, Ιανουάριος 12). *Slovenia's Crisis Deepens After Jankovic Rejected As Premier*. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από Bloomberg:
<http://www.bloomberg.com/news/2012-01-11/slovenian-premier-jankovic-rejected-amid-threat-of-rating-cut.html>

25. Cerni, B. (2012, Φεβρουάριος 29). *Slovenia's Economy Falls Into A Recession As Exports Weaken*. Ανάκτηση Απρίλιος 24, 2012, από Bloomberg: <http://www.bloomberg.com/news/2012-02-29/slovenia-s-economy-falls-in-recession-as-export-growth-weakens.html>
26. Četković, P. (2011). *Credit Growth and Instability in Balkan Countries: The Role of Foreign Banks*. London: Research on Money and Finance Discussion Papers, SOAS. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από <http://researchonmoneyandfinance.org/media/papers/RMF-27-Cetkovic.pdf>
27. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 30). *Albania*. Ανάκτηση Αύγουστος 14, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>
28. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 30). *Bosnia -Herzegovina*. Ανάκτηση Αύγουστος 05, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>
29. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 05). *Croatia*. Ανάκτηση Ιούλιος 18, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html>
30. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 25). *Macedonia*. Ανάκτηση Αύγουστος 10, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html>
31. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 31). *Montenegro*. Ανάκτηση Αύγουστος 16, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>
32. CIA Factbook. (2012, Αύγουστος 15). *Serbia*. Ανάκτηση Αύγουστος 25, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>
33. CIA Factbook. (2012, Ιούλιος 05). *Slovenia*. Ανάκτηση Ιούλιος 18, 2012, από CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/si.html>
34. Dąbrowski, T., & Szpala, M. (2010, Μάιος 12). *The impact of Greek crisis on the Western Balkans*. Ανάκτηση Απρίλιος 21, 2012, από Centre for Eastern Studies: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/ceweekly/2010-05-12/impact-greek-crisis-western-balkans>
35. Dimitrijević, D. (Επιμ.). (2012). The Impact of FDI on the Transitional Economy in Serbia – Changes and Challenges. *Acta Polytechnica Hungarica*, 9(3), 65-84.
36. EBRD, Office of the Chief Economist. (2012). *Regional economic prospects in EBRD countries of operations*. European Bank for Development and Reconstruction. Ανάκτηση Αύγουστος 19, 2012, από

<http://www.ebrd.com/downloads/research/REP/regional-economic-prospects1207.pdf>

37. Economist. (2012, Ιανουάριος 19). *Balkan Economies mostly miserable- Eastern approaches ex communist Europe*. Ανάκτηση Απρίλιος 02, 2012, από Economist: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/06/balkan-economies>
38. Economist. (2012, Μάιος 21). *Former nationalist ousts Tadic*. Ανάκτηση Αύγουστος 12, 2012, από Economist: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/05/serbias-presidential-election?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07>
39. Economist. (2012, Αύγουστος 04). *New guard, old guard*. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012, από Economist: <http://www.economist.com/node/21559935?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07>
40. Economist Intelligence Unit. (2012, Ιούνιος 14). *Eastern Europe economy: Balkan vulnerability*. Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από Economist Intelligence Unit: http://viewswire.eiu.com/index.asp?layout=VWArticleVW3&article_id=1059118890®ion_id=1510000351&country_id=1320000332&refm=vwCtry&page_title=Latest%20analysis
41. Economou, P., & Thomas, M. (2011, Νοέμβριος 11). Greek FDI in the Balkans: How is it affected by the crisis in Greece. *Columbia FDI Perspectives*. Ανάκτηση Ιούνιος 15, 2012, από <http://www.vcc.columbia.edu/content/greek-fdi-balkans-how-it-affected-crisis-greece>
42. Economy Watch. (2010, Μάρτιος 10). *Albania Trade Exports and Imports*. Ανάκτηση Μάιος 25, 2012, από Economy Watch: http://www.economywatch.com/world_economy/albania/export-import.html
43. Economy Watch. (2010, Ιούνιος 30). *Bosnia- Erzegovina Trade, Exports and Imports*. Ανάκτηση Μάιος 25, 2012, από Economy Watch: http://www.economywatch.com/world_economy/bosnia-herzegovina/export-import.html
44. Elbasani, A., & Elbasani, S. (2010). Albania – Vulnerable or Immune to Potential Risks from the Greek Crisis? *Südosteuropa*, 568-576.
45. Ernst & Young. (2012). *Ernst & Young Eurozone Forecast-Outlook for Slovenia*. Ernst & Young.
46. EU Business. (2012, Μάρτιος 30). *Slovenian 2011 public deficit hits 6.4%*. Ανάκτηση Ιούνιος 30, 2012, από EU Business: <http://www.eubusiness.com/news-eu/slovenia-economy.fwr/>

47. Euromonitor International. (2012, Μάρτιος). *Travel and Tourism in Slovenia*. Ανάκτηση Μάιος 21, 2012, από Travel and Tourism: <http://www.euromonitor.com/travel-and-tourism-in-slovenia/report>
48. European Bank for Reconstruction and Development. (2011). *Country Assessment-Slovenia*. Ljubljana: European Bank for Reconstruction and Development. Ανάκτηση Αύγουστος 20, 2012, από <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/assessments/slovenia.pdf>
49. European Bank for Reconstruction and Development. (2012). *Serbia*. European Bank for Reconstruction and Development. Ανάκτηση Ιούνιος 12, 2012, από European Bank for Reconstruction and Development
50. European Bank for Reconstruction and Development. (2011). *Country assesment-Montenegro*. Washington: European Bank for Reconstruction and Development. Ανάκτηση Απρίλιος 16, 2012, από <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/assessments/montenegro.pdf>
51. European Commision. (2009). *The Western Balkans in transition*. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Brussels: European Commision. Ανάκτηση Ιούνιος 15, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15155_en.pdf
52. European Commission. (2009). *EU candidate and pre- accession countries Economic Quarterly*. Brussels: European Commission. Ανάκτηση Αύγουστος 29, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13750_en.pdf
53. European Commission. (2010). *EU candidate and pre- accession countries Economic Quarterly*. Brussels: European Commission. Ανάκτηση Αύγουστος 29, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/cpaceq/documents/cceq_2009_q4_en.pdf
54. European Commission. (2011). *EU candidate and pre- accession countries Economic Quarterly*. Economic and Financial Affairs. Brussels: European Commision. Ανάκτηση Μάιος 08, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/cpaceq/documents/cceq_2011_q2_en.pdf
55. European Commission. (2011). *Key findings of the 2011 progress report on the former Yugoslav Republic of Macedonia*. Brussels: European Commission. Ανάκτηση Ιούνιος 22, 2012, από <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/689&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>
56. European Commission. (2011). *EU Candidate and Pre-accession countries -Economic Quarterly*. European Commission, Economic and Financial Affairs. Brussels: European Commission. Ανάκτηση 04 28, 2012, από

- http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/cpaceq/documents/cceq_2010_q4_en.pdf
57. European Commission. (2012). *EU Candidate and pre-accession countries-Economic Quarterly*. European Commission. Brussels: European Commission. Ανάκτηση Ιούλιος 08, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/cpaceq/documents/cceq_2012_q2_en.pdf
 58. European Union. (2011). *The Western Balkans and the EU -The Hour of Europe*. European Union, Institute for Security Studies. Paris: European Union. Ανάκτηση 05 06, 2012, από http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp126-The_Western_Balkans_and_the_EU.pdf
 59. European Union. (2012). *Serbia: growth and fiscal challenges*. Brussels: European Union. Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2012_spring/cc_serbia_en.pdf
 60. Eurostat. (2012, Αύγουστος). *Government finance statistics*. Ανάκτηση Αύγουστος 23, 2012, από Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Government_finance_statistics
 61. Eurostat. (2012, Ιούνιος). *Tourism statistics*. Ανάκτηση Ιούλιος 17, 2012, από Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Tourism_statistics
 62. Filipovic, G. (2011, Νοέμβριος 15). *News from Bloomberg*. Ανάκτηση Μάιος 15, 2012, από BusinessWeek: <http://www.businessweek.com/news/2011-11-15/western-balkan-growth-to-outpace-eu-in-2012-world-bank-says.html>
 63. Filipovic, G. (2012, Μάρτιος 15). *Boot Maker, Miner Revive Serb Bonds As Loans Dry Up*. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012, από Bloomberg: <http://www.bloomberg.com/news/2012-03-13/wellington-maker-miner-revive-serb-bond-market-as-loans-dry-up.html>
 64. Filipovic, G. (2012, Φεβρουάριος 03). *Serbia Can't Meet IMF Requirements Before Elections, Arsic Says*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 03, 2012, από Bloomberg: <http://www.businessweek.com/news/2012-02-03/serbia-can-t-meet-imf-requirements-before-elections-arsic-says.html>
 65. Free Zone Pirot. (2012). *Free Zone Pirot Investment location highly ranked*. Ανάκτηση Αύγουστος 28, 2012, από Free Zone Pirot: <http://www.freezonepirot.com/english/article.asp?217>
 66. Friedlnews. (2012, Ιούλιος 12). *Slovenia Remains in Recession*. Ανάκτηση Ιούλιος 25, 2012, από Friedlnews: <http://www.friedlnews.com/article/slovenia-remains-in-recession>

67. Gardó, S. (2010). *Macrofinancial stability in Croatia in the wake of the global crisis: Risks and policy response*. Vienna: National Bank of Austria.
68. Global Finance. (2012). *Slovenia Country Report*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 19, 2012, από Global Finance: <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/179-slovenia-gdp-country-report.html#axzz271vi7eMo>
69. Golemis, H., & Papadopoulou, E. (2009). *Greek banks in the Balkans: effects of the crisis and internationalist deficit*. Prague: Nicos Poulantzas Institute.
70. Gonzalo, C. (2011). Spillovers and persistence of their effect on Slovenian economy. *Bancni Vestnik*, 60, 74-87.
71. Government of the Republic of Serbia. (2008). *Republic of Serbia: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από <http://www.imf.org/external/np/loi/2009/srb/122508.pdf>
72. Government of the Republic of Serbia. (2008). *The economic crisis and its impact on Serbian Economy-Framework of Methods*. Belgrade: Government of the Republic of Serbia. Ανάκτηση Ιούνιος 29, 2012, από http://www.media.srbija.gov.rs/medeng/documents/economic_crisis280109.pdf
73. Hadžić, M., & Pavlović, P. (2012). Serbian Small and Medium-sized Enterprises in Times of Crisis. *Acta Polytechnica Hungarica*, 9(3), 45-64.
74. Hamidi, L. (2009, Νοέμβριος 25). *Kosovo Exports Plunge in Economic Crisis*. Ανάκτηση Μάιος 18, 2012, από Balkan insight: <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-exports-plunge-in-economic-crisis>
75. Hashorva, A., & Pere, E. (2011). The Financial “Tsunami” of 2008 and its Effects on the Albanian Economy and Financial System. *Euroeconomica*, 2(28). Ανάκτηση 05 18, 2012, από <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/euroeconomica/article/view/903/787>
76. Hribar, M. (2011). *Business enviroment and fdi opportunities in Slovenia*. Ljubljana: Ministry of economic development and technology -Republic of Slovenia.
77. Insitute for Macroeconomic analysis and development of the Republic of Slovenia. (2011). *Foreign direct investment*. Ljubljana: Insitute for Macroeconomic analysis and development of the Republic of Slovenia.
78. Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia. (2009). *Impact of financial crisis on labour market in Slovenia*. Ljubljana: Institut of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia. Ανάκτηση από http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2009/lm09.pdf

79. Institute for Regional and Strategic Studies. (2010). *The western Balkans: between the economic crisis and the european prospective*. Sofia: Insitute for Regional and Strategic Studies. Ανάκτηση Ιούλιος 19, 2012, από <http://iris-bg.org/files/The%20Western%20Balkans.pdf>
80. Institute of Macroeconomic Analysis and Development. (2012). *Development Report*. Ljubljana: Institute of Macroeconomic Analysis and Development. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 13, 2012, από http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2012/A_POR/01/02_realnarastbdpIND.pdf
81. Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia. (2011). *Impact of the economic crisis on the credit market in Slovenia*. Ljubljana: Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia.
82. Institute of Macroeconomic Analysis and Development of the Republic of Slovenia. (2012). *Slovenian Economic Mirror*. Ljubljana: Institute of Macroeconomic analysis and development. Ανάκτηση Ιούλιος 20, 2012, από http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/eo/2012/SEM_06_2012_splet.pdf
83. International Monetary Fund. (2008, Νοέμβριος 17). *Serbia Seeks Precautionary Loan from IMF*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/car111708a.htm>
84. International Monetary Fund. (2008). *Statement by the IMF Staff Mission to Serbia*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 03, 2012, από <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2008/pr08221.htm>
85. International Monetary Fund. (2009, Μάρτιος 29). *Financial Sector Coordination Meeting on Serbia*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/cm/2009/032709.htm>
86. International Monetary Fund. (2009, Μάιος 05). *IMF Announces Staff Level IMF Announces Staff Level Agreement with Bosnia and Herzegovina on a US\$1.52 Billion Stand-By Arrangement*. Ανάκτηση Ιούνιος 23, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09151.htm>
87. International Monetary Fund. (2009, Ιανουάριος 19). *IMF Approves €402.5 million Stand-By Arrangement for Serbia*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0912.htm>
88. International Monetary Fund. (2009). *IMF Country Report No. 09/158*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09158.pdf>
89. International Monetary Fund. (2010, Απρίλιος 10). *Albania—2010 Article IV Consultation, Preliminary Conclusions of the Mission*. Ανάκτηση Ιούλιος 23, 2012,

από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/ms/2010/031010.htm>

90. International Monetary Fund. (2010). *Bosnia and Herzegovina: Staff Report for the First Review Under the Stand-By Arrangement*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Μάιος 08, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10101.pdf>
91. International Monetary Fund. (2010). *IMF Country Report No. 10/93*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr1093.pdf>
92. International Monetary Fund. (2010). *Republic of Serbia: Financial Sector Assessment Program Update—Financial System Stability Assessment*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10147.pdf>
93. International Monetary Fund. (2010, Σεπτέμβριος 09). *Republic of Serbia: Letter of Intent, and Technical Memorandum of Understanding*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 02, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/loi/2010/srb/090910.pdf>
94. International Monetary Fund. (2010, Νοέμβριος 15). *Statement by the IMF Staff Mission to Bosnia and Herzegovina*. Ανάκτηση Μάιος 24, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2010/pr10433.htm>
95. International Monetary Fund. (2011, Αύγουστος 03). *First Review Under the Precautionary Credit Line*. Ανάκτηση Ιούνιος 08, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11280.pdf>
96. International Monetary Fund. (2011, Σεπτέμβριος 30). *IMF Executive Board Approves Stand-By Arrangement for the Republic of Serbia*. Ανάκτηση από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2011/pr11353.htm>
97. International Monetary Fund. (2011, 07). *Republic of Kosovo: 2011 Article IV Consultation and the Initiation of a Staff-Monitored Program—Staff Report, Public Information Notice on the Executive Board Discussion*. Ανάκτηση 07 07, 2012, από International Monetary Fund: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11210.pdf>
98. International Monetary Fund. (2011). *Republic of Serbia: Seventh Review and Inflation Consultation Under the Stand-By Arrangement*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 03, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr1195.pdf>
99. International Monetary Fund. (2011). *Republic of Slovenia: 2011 Article IV Consultation—Staff Report*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Απρίλιος 13, 2012, από <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11121.pdf>

100. International Monetary Fund. (2011, Μάρτιος 21). *Slovenia 2011 Article IV Consultation—Concluding Statement of the Mission*. Ανάκτηση Απρίλιος 21, 2012, από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/ms/2011/032111.htm>
101. International Monetary Fund. (2011, Νοέμβριος 22). *Statement by the IMF Staff Mission to Bosnia and Herzegovina*. Ανάκτηση Μάιος 24, 2012, από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2011/pr11426.htm>
102. International Monetary Fund. (2012). *IMF Country Report Montenegro*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Ιούνιος 14, 2012, από
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12122.pdf>
103. International Monetary Fund. (2012, Ιούνιος 08). *IMF Executive Board Concludes 2011 Article IV Consultation with Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Ανάκτηση Ιούλιος 13, 2012, από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2012/pn1258.htm>
104. International Monetary Fund. (2012, Μάιος 16). *IMF Executive Board Concludes 2012 Article IV Consultation with Montenegro*. Ανάκτηση Ιούνιος 22, 2012, από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2012/pn1251.htm>
105. International Monetary Fund. (2012, Ιούλιος 20). *IMF Reaches Staff-Level Agreement with Bosnia and Herzegovina on a Stand-By Arrangement*. Ανάκτηση Ιούλιος 24, 2012, από International Monetary Fund:
<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2012/pr12267.htm>
106. Jaklic, A. (2011). *Outward FDI from Slovenia and its policy context*. Columbia University. Columbia FDI Profiles. Ανάκτηση Αύγουστος 12, 2012, από
http://www.vcc.columbia.edu/files/vale/documents/Slovenia_OFDI_October_5_2011_-_FINAL.pdf
107. Jelocnik, M., & Nastic, L. (2011). Economic crisis and its consequences on economic crisis and its consequences on agriculture of Serbia. Στο ,. Andrei, D. Cvijanović, & J. Zubović (Επιμ.), *Human capital in the unstable environment, The role of labour markets and*. Belgrade.
108. Kaletovic, B. (2012, Ιούλιος 31). *BiH undergoes a political landscape change*. Ανάκτηση Αύγουστος 07, 2012, από South Eastern Times:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/07/31/feature-03
109. Komatina, M. M. (2011). Serbia: Monetary Policy challenges in the aftermath of the crisis. *Monetary policy and financial stability after the crisis*. Zurich: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 3, 2012, από

http://www.snb.ch/n/mmr/reference/sem_2011_05_15_pres_mladenovic-komatina/source

110. Kosak, M., & Kosak, T. (2008). Bank Asset Structure, Persistence of profits and market competition: Case of Slovenia. *Bancni vestnik*, 57, 89-96.
111. Kosak, M., & Kosak, T. (2011). Financial Stability of Slovenia, banks and ending crisis. *Bancni Vestnik*, 60, 64-73.
112. Kovač, P. (2011). The Public Administration Reform Agenda in Slovenia. *Croatian and comparative public administration*, 3(11), 627-650.
113. Koyama, Y. (2011). Impact of the Financial crisis on Croatia. *Contemporary problems in corporate governance*. Sopot. Ανάκτηση 06 08, 2012, από <http://finprzed.wzr.pl/cg/Y.Kojama.pdf>
114. Kunzer, P. (2009). Fiscal policy response to crisis: Case of Slovenia. *Bancni Vestnik*, 58, 27-33.
115. Lavrac, V. (2010). *Inclusion of Slovenia in the euro area and perspectives of enlargement after the global financial crisis*. Ljubljana: Institute for Economic Research.
116. Lavrentiadis, L. (2010). *Western Balkans Policy Review*. CSIS. Ανάκτηση 7 17, 2012, από http://csis.org/files/publication/100917_Bugajski_WesternBalkans_WEB.pdf
117. Madhi, A. (2010, July). The effects of global crisis in Albanian Economy. *Journal Of Us-China public administration*, 7(7). Ανάκτηση 05 06, 2012, από <http://www.docstoc.com/docs/74739264/The-effects-of-global-crisis-on-the-Albanian-economy>
118. Marković, B. (2011, Νοέμβριος 16). *Macroeconomic developments in Serbia*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 1, 2012, από Bank of International Settlements: <http://www.bis.org/review/r111122b.pdf>
119. Marković, B. (2012, Φεβρουάριος 13). *Recent economic and financial developments in Serbia*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2012, 2012, από Bank for International Settlements: <http://www.bis.org/review/r120214b.pdf?frames=0>
120. Marković, B. (2012). *Strategic management in overcoming the economic and financial crisis*. Bank for International Settlements. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 04, 2012, από <http://www.bis.org/review/r120430b.pdf?frames=0>
121. Matabadal, A. (2011). *Country report Serbia*. Economic Research Department-. Utrecht: Rabobank. Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από http://www.rabobank.com/content/images/Serbia-201104_tcm43-105971.pdf

122. Matkovic, G., Mijatovic, B., & Petrovic, M. (2010). *Impact of the financial crisis on the labor market and living conditions outcomes*. Belgrade: Center for Liberal-Democratic Studies.
123. Migration Information. (2010). *Remittances Profile -World*. Ανάκτηση από Migration Information:
<http://www.migrationinformation.org/datahub/remittances/world.pdf>
124. Mirascic, G. (2011, November). Current Economic Situation in Bosnia and Herzegovina. *Journal of international and Global Studies*, 3(1), 32-46. Ανάκτηση 04 21, 2012, από <http://www.lindenwood.edu/jigs/docs/volume3Issue1/essays/32-46.pdf>
125. Mladenović, I., & Zlatković, A. (2009). Some aspects of financial crisis influence on tourism industry west Balkan countries. *Economics and Organization*, 6(1), 51-58. Ανάκτηση από <http://facta.junis.ni.ac.rs/eao/eao200901/eao200901-06.pdf>
126. Muric, M. (2010). *The role of national bank of Serbia in reducing the negative effects of the financial crisis in Serbia*. Belgrade: Société Générale Bank Serbia. Ανάκτηση Αύγουστος 30, 2012, από http://www.opf.slu.cz/kfi/icfb/proc2009/pdf/25_Muric.pdf
127. National Bank of Serbia. (2010). *Annual Report of activities and results*. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση από http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/english/90/90_4/annual_report_2010.pdf
128. National Bank of Serbia. (2011, Σεπτέμβριος 23). *Eurobond Issue*. Ανάκτηση Αύγουστος 30, 2012, από National Bank of Serbia:
<http://www.nbs.rs/internet/english/scripts/showContent.html?id=5250&konverzija=yes>
129. National Bank of Serbia. (2011, Νοέμβριος 18). *Fitch Affirms Serbia's 'BB-' Rating*. Ανάκτηση Αύγουστος 30, 2012, από National Bank of Serbia:
<http://www.nbs.rs/internet/english/scripts/showContent.html?id=5374&konverzija=yes>
130. National Bank of Serbia. (2011). *Post crisis challenges for the Serbian economy*. Belgrade: National Bank of Serbia.
131. National Bank of Serbia. (2012). *Analysis of the Republic of Serbia's debt*. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Αύγουστος 05, 2012, από http://www.nbs.rs/internet/english/90/dug/debt_II_2012.pdf
132. National Bank of Serbia. (2012). *Annual Monetary Report*. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012

133. National Bank of Serbia. (2012). *Banking sector in Serbia*. Bank supervision department. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012
134. National Bank of Serbia. (2012). *Comparative survey of the international investment position of Serbia and neighbouring countries*. Monetary analysis and statistics department. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Αυγουστος 28, 2012, από http://www.nbs.rs/internet/english/80/ino_ekonomski_odnosi/mip/iip_komp_2012.pdf
135. National Bank of Serbia. (2012, Αύγουστος 22). *Fitch Revises Serbia's Outlook to Negative from Stable*. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012, από National Bank of Serbia: <http://www.nbs.rs/internet/english/scripts/showContent.html?id=5993&konverzija=yes>
136. National Bank of Serbia-Goverment of the Republic of Serbia. (2012). *Memorandum on the strategy of dinarization of the serbian financial system*. Belgrade: National Bank of Serbia-Goverment of Serbia. Ανάκτηση από http://www.nbs.rs/internet/english/30/MemorandumVladaDinarizacija_20120406_eng.pdf
137. National Bank of the Republic of Macedonia. (2012, Αύγουστος 03). *Basic Economic Data*. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από National Bank of the Republic of Macedonia: <http://www.nbrm.mk/default-en.asp?ItemID=89A26FA4B8AA8F4CA6CF243F984FF307>
138. Novinscak, K. (2009). Remittances for Serbia –migrants as customers of financial institutions. *Remittances for Serbia –migrants as customers of financial institutions*. Belgrade: National Bank of Serbia.
139. Pere, E., & Hashorva, A. (2011). Western Balkans' Countries In Focus Of Global Economic Crisis. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, XIV(1/2011), 176-186.
140. Pettifier, J. (2010). *Effects of the Greek economic crisis on the Republic of Macedonia*. www.ProfessorJamesPettifer.com. Ανάκτηση Ιούνιος 22, 2012, από <http://www.professorjamespettifer.com/effects%20of%20the%20greek%20economic%20crisis%20on%20the%20republic%20of%20macedonia.pdf>
141. Pinkulj, A. (2010). *Significance of effective use of remittances in Serbia*. Belgrade: National Bank of Serbia. Ανάκτηση Αύγουστος 29, 2012, από <http://www.osce.org/eea/40847>
142. Pocsarovszky, R. (2012). *Doing Business in the Balkans*. Budapest: Hetfa Institut for Economic and Social Research. Ανάκτηση από http://hetfa.hu/wp-content/uploads/HSZH06_Pocsarovszky_Balkan_paperISBN.pdf

143. Prasnikar, J. (2009). *How are different capitalist systems coping with the current crisis?* Ljubljana: Casnik Finance.
144. Radević, B., & Bećirović, S. (2010). Impact of global economic crisis on Serbian economy. *Megabrand*, 1(2), 35-44.
145. Radović-Marković, M. (2010). The impact of economic crisis on unemployment, employment and SME's in Serbia. *Annals of the University of Petroșani*, 10(2), 279-288.
146. Ramosaj, B. (2010). *Global financial crisis and its impact on the financial system of Kosovo*. Munich: Munich Personal RePEc Archive. Ανάκτηση 07 19, 2012, από http://mpira.ub.uni-muenchen.de/26708/1/MPRA_paper_26708.pdf
147. Republic of Slovenia. (2010). *Exit Strategy 2010-2013*. Ljubljana: Republic of Slovenia.
148. Risteski, H. (2010). Effects of the global economic crisis on the vulnerable groups in the republic of Macedonia. *Western Balkans -Poverty and Inclusion*. Skopje: Centre for Economic Analysis. Ανάκτηση Απρίλιος 19, 2012, από <http://www.cea.org.mk/Documents/Risteski,%20Presentation%20-%20vulnerable%20groups%20and%20effects%20of%20the%20crisis%20in%20Macedonia.pdf>
149. Salzmann, M. (2012, Αύγουστος 6). *Banking crisis intensifies in Slovenia*. Ανάκτηση από World Socialist Web Site: <http://www.wsws.org/articles/2012/aug2012/slov-a06.shtml>
150. Salzmann, M. (2012, Σεπτέμβριος 10). *Slovenia threatened with national bankruptcy*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 19, 2012, από World Socialist Web Site: <http://www.wsws.org/articles/2012/sep2012/slov-s10.shtml>
151. Sanfey, P. (2010). *South-eastern Europe: lessons from the global economic crisis*. London: European Bank for Reconstruction and Development. Ανάκτηση 05 27, 2012, από <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0113.pdf>
152. Serbia Investment and Export Promotion Agency. (2012). *Foreign Trade Data*. Ανάκτηση Αύγουστος 28, 2012, από Serbia Investment and Export Promotion Agency: http://www.siepa.gov.rs/site/en/home/1/importing_from_serbia/foreign_trade_data/
153. Serbia Investment and Export Promotion Agency. (2012, Αύγουστος 28). *Most Improved Business Environment*. Ανάκτηση από Serbia Investment and Export Promotion Agency: http://www.siepa.gov.rs/site/en/home/1/investing_in_serbia/why_serbia/

154. Serbia Investment and Export Promotion Agency. (2012). *Strong FDI Figures*. Ανάκτηση Αυγούστος 28, 2012, από Serbia Investment and Export Promotion Agency:
http://www.siepa.gov.rs/site/en/home/1/investing_in_serbia/strong_fdi_figures/
155. Serbia Investment and Export Promotion Agency. (n.d.). *Serbia Investment and Export Promotion Agency*. Ανάκτηση 05 25, 2012, από
http://www.siepa.gov.rs/site/en/home/1/importing_from_serbia/foreign_trade_data/foreign_trade_by_countries/
156. Slovenia in brief. (2012). *The Independent State*. Ανάκτηση Μάρτιος 12, 2012, από Slovenia in brief: <http://www.slovenia.si/en/slovenia/history/the-independent-state/>
157. Slovenia partner. (2011, Ιούλιος 09). *Major Investors*. Ανάκτηση Ιούνιος 18, 2012, από Slovenia partner: <http://www.sloveniapartner.eu/en/facts-figures/foreign-direct-investment-in-slovenia/major-investors/>
158. Slovenia Times. (2012, Αύγουστος 13). *Young Slovenians Leaving Home Late, Finding it Harder to Get Job*. Ανάκτηση Αύγουστος 19, 2012, από Slovenia Times: <http://www.sloveniatimes.com/young-slovenians-leaving-home-late-finding-it-harder-to-get-job>
159. Slovenian Tourist Board. (2010). *Annual report*. Ljubljana: Slovenian Tourist Board. Ανάκτηση Ιούλιος 21, 2012, από
http://www.slovenia.info/pictures%5CTB_board%5Catachments_2%5C2010%5CPovzetek_letnega_poro%C3%84%C5%A4ila_STO_2009_-_ang_10165.pdf
160. South-Eastern Business. (2012). *Fiat agrees to delay in state payments*. Ανάκτηση Αύγουστος 27, 2012, από South-Eastern Business: <http://www.see-business.eu/serbia-home/79-serbia/serbia-business>
161. Stamatovic, M., Radonjic, S., & Anufrijev, A. (2010). The world economic crisis impact on Serbia in context of its association with the European Union. *Economics and Organization*, 7(1), 1-15.
162. Statistical Office of the Republic of Slovenia. (2009, Μάρτιος 09). *Gross domestic product, 4th quarter 2008*. Ανάκτηση Ιούνιος 12, 2012, από Statistical Office of the Republic of Slovenia:
http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=2204
163. Statistical office of the Republic of Slovenia. (2010, Ιούνιος 09). *Exports and imports of goods, Slovenia, April 2010 - provisional data*. Ανάκτηση Αύγουστος 05, 2012, από Statistical office of the Republic of Slovenia:
http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=3194
164. Statistical Office of the Republic of Slovenia. (2012, Μάρτιος 11). *Exports and imports of goods, Slovenia, January 2011 - provisional data*. Ανάκτηση

- Αύγουστος 05, 2012, από Statistical Office of the Republic of Slovenia:
http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=3779
165. Statistical Office of the Republic of Slovenia. (2012, Αύγουστος 09). *Exports and imports of goods, Slovenia, June 2012 - provisional data*. Ανάκτηση Αύγουστος 23, 2012, από Statistical Office of the Republic of Slovenia:
http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?ID=4888
 166. Statistical office of the Republic of Slovenia. (2012, Ιούνιος 29). *Quarterly nonfinancial sector accounts, Slovenia, 1st quarter 2012*. Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από Statistical office of the Republic of Slovenia:
http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=4813
 167. Stevenson, C. (2012, Αύγουστος 07). *S&P Lowers Credit Rating for Serbia*. Ανάκτηση Αύγουστος 30, 2012, από The Wall Street Journal:
<http://online.wsj.com/article/SB10000872396390443517104577575240179655010.html>
 168. Stiblar, F. (2009). Western Balkans in turmoil of global crisis. *Bancni Vestnik*, 58, 77-85.
 169. Stiblar, F. (2011). The future of banking. *Bancni Vestnik*, 60, 8-19.
 170. Stubbs, P., & Venancio, M. (2009, Οκτώβριος). Compounding the Crisis? International Assistance in the Western Balkans. *European Perspectives- Journal on European Perspectives of Western Balkans*, 1(1), σσ. 27-52.
 171. Szpala, M. (2011, Μάρτιος 08). *Joy overshadowed by crisis. Serbia has been granted EU candidate status*. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2012, από Centre for Eastern Studies: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/ceweekly/2012-03-07/joy-overshadowed-crisis-serbia-has-been-granted-eu-candidate-status>
 172. Szpala, M. (2012, Μάιος 09). *Triple elections in Serbia will not change the country's pro-European orientation*. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2012, από Centre for Eastern Studies: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/ceweekly/2012-05-09/triple-elections-serbia-will-not-change-countrys-proeuropean-orientat>
 173. The Vienna Institute for International Economic Studies. (2012, Αύγουστος 16). *Country Expertise*. Ανάκτηση Αύγουστος 18, 2012, από The Vienna Institute for International Economic Studies:
<http://www.wiiw.ac.at/?action=publ&id=countriesall>
 174. The World Bank. (2012). *Serbia*. Ανάκτηση Ιούλιος 31, 2012, από Doing Business: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/serbia/>
 175. Tomić, R. (2010). The impact of the economic crisis on Serbian economy. *Škola biznisa- University of Novi Sad*, 2(2), 19-25.

176. United Nations. (2011). *World economic situation and prospects*. New York: United Nations. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012, από http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2011wesp.pdf
177. Velimir, B. (2009). Crisis Fiscal Policy in small open economy: Case of Slovenia. *Bancni Vestnik*, 58, 57-63.
178. Vlahovic, A. (2011). *Lessons learned from the crisis-experience from Montenegro*. Central Bank of Montenegro. Ανάκτηση 05 18, 2012, από http://www.snb.ch/n/mmr/reference/sem_2011_05_15_pres_vlahovic/source
179. Vukotic, V. (2010). Lessons that small economies should learn from the crisis- the case of Montenegro. Στο V. Monastiriotis, & W. Bartlett (Επιμ.), *South-Eastern Europe after the crisis- A new dawn or back to business as usual*. Λονδίνο: London School of Economics.
180. World Bank. (2008). *Doing Business*. Washington: World Bank. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από <http://www.doingbusiness.org/~media/FDPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB08-FullReport.pdf>
181. World Bank. (2010, Οκτώβριος). *Country Brief -Kosovo*. Ανάκτηση Ιούνιος 16, 2012, από World Bank: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/KOSOVOEXTN/0,,contentMDK:20629286~menuPK:297777~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:297770,00.html>
182. World Bank. (2010). *Serbia trade brief*. World Bank. Ανάκτηση Αύγουστος 22, 2012, από http://info.worldbank.org/etools/wti/docs/Serbia_brief.pdf
183. World Bank. (2011). *Migration and Remittances Factbook 2011*. Washington: World Bank. Ανάκτηση 25 06, 2012, από <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>
184. World Bank. (2012). *Croatia Overview*. Ανάκτηση Αύγουστος 10, 2012, από World Bank: <http://www.worldbank.org/en/country/croatia/overview>
185. World Bank. (2012). *Doing Business*. Washington: World Bank. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από <http://www.doingbusiness.org/~media/FDPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>
186. World Bank. (2012). *Doing Business , country profile Slovenia*. Washington: World Bank. Ανάκτηση Ιούνιος 17, 2012, από <http://www.doingbusiness.org/~media/fpdkm/doing%20business/documents/profiles/country/SVN.pdf>

187. World Bank. (2012). *Serbia*. Ανάκτηση Αύγουστος 27, 2012, από World Bank: <http://www.worldbank.org/en/country/serbia2>
188. World Bank. (2012). *Serbia Overview*. Ανάκτηση Αύγουστος 27, 2012, από World Bank: <http://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>
189. World Bank. (2012). *Serbia partnership programme snapshot*. World Bank. Ανάκτηση Αύγουστος 31, 2012, από http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Serbia_Snapshot_Apr_2012.pdf
190. World Bank. (2012). *South East Europe Regular Economic Report*. Poverty and Economic Management Unit. Ανάκτηση 07 13, 2012, από Poverty Reduction and Economic Management Unit
191. World Bank. (Ιανουάριος 2012). *Global Economic Prospects*. Washington: World Bank. Ανάκτηση από http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1322593305595/8287139-1326374900917/GEP_January_2012a_FullReport_FINAL.pdf
192. World Economic Forum. (2012). *The Global Competitiveness Report 2011-2012*. Geneva: The World Economic Outlook.
193. World Tourism Organization. (n.d.). *Tourism 2020 Vision*. Madrid: World Tourism Organization. Ανάκτηση 06 09, 2012, από <http://www.podepro.prd.uth.gr/programme/materiel/Sector/EUROPE%20VISION%202020.pdf>
194. Žigman, A., & Cota, B. (2011). *The impact of fiscal policy on goverment bond spreads in emerging markets*. Zagreb: Croatian National Bank.
195. Živko, I., Skoko, B., & Čolak, A. (2010). Effects of Financial crisis on Banking Sector Stability in Bosnia and Herzegovina. *Financial and Monetary Stability in Emerging Countries*, (σσ. 717-721). Bucharest. Ανάκτηση 05 23, 2012, από http://store.ectap.ro/suplimente/Conferinta%20FABBV%202010_engleza.pdf
196. Zoltan, S., & Filipovic, G. (2012, Αύγουστος 28). *Serbia's Army of Jobless Swells as Milosevic-Era Leaders Return*. Ανάκτηση Αύγουστος 28, 2012, από Bloomberg News: <http://www.businessweek.com/news/2012-08-28/serbia-s-army-of-jobless-swells-as-milosevic-era-leaders-return>
197. Zugic, J. (2011, 04). Foreign Direct Investment and Global Economic Crisis in Western Balkans. *European Perspectives*, 3(1), 69-90.
198. Ευρωπαϊκή Ένωση. (2012). *Μια Ένωση σε διαρκή επέκταση*. Ανάκτηση Ιούλιος 12, 2012, από Ευρωπαϊκή Ένωση: http://europa.eu/about-eu/countries/growing-eu/index_el.htm

199. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2012, Μάρτιος 05). *Διεύρυνση Υποψήφιες χώρες*. Ανάκτηση από Ευρωπαϊκή Επιτροπή: http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/index_el.htm
200. Η Καθημερινή. (2012, Ιούλιος 25). *Στις 11 Νοεμβρίου προεδρικές εκλογές στη Σλοβενία*. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από Η Καθημερινή: http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathbreak_1_25/07/2012_453748
201. Μιλοβάνοβιτς, Μ. (2012, Ιούλιος 06). *Δύσκολες οικονομικές συνθήκες στο μέλλον της Σερβίας*. Ανάκτηση Ιούλιος 20, 2012, από Southeast European Times: <http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/el/features/setimes/features/2012/07/06/feature-02>
202. Σκαϊ. (2011, Δεκέμβριος 2011). *Το κόμμα «Θετική Σλοβενία» νίκησε στις εκλογές*. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από Σκαϊ: <http://www.skai.gr/news/world/article/188196/to-komma-thetiki-slovenia-nikise-stis-ekloges/>
203. Σκαϊ. (2012, Αύγουστος 03). *Νέα υποβάθμιση για τη Σλοβενία*. Ανάκτηση Αύγουστος 17, 2012, από Σκαϊ: <http://www.skai.gr/news/finance/article/209711/nea-upovathmisi-gia-ti-slovenia/>
204. ΤΑ ΝΕΑ. (2011, Δεκέμβριος 04). *Πρώρες εκλογές σήμερα στη Σλοβενία*. Ανάκτηση Αύγουστος 13, 2012, από ΤΑ ΝΕΑ online: <http://www.tanea.gr/kosmos/article/?aid=4677593>